

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (AYDIN İKTİSAT) ANABİLİM DALI
2021-YL-049

TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI KALKINMA PLANLARINDA YER
ALAN VERGİ POLİTİKALARINA İLİŞKİN HEDEFLERİN
GERÇEKLEŞMELERİ

HAZIRLAYAN
Ebru AKSOY

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Hamza KAHRİMAN

AYDIN-2021

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

... / ... / 2021

Ebru AKSOY

ÖZET

TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI KALKINMA PLANLARINDA YER ALAN VERGİ POLİTİKALARINA İLİŞKİN HEDEFLERİN GERÇEKLEŞMELERİ

Ebru AKSOY

Yüksek Lisans Tezi, Maliye (Aydın İktisat) Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hamza KAHRİMAN

2021, XVIII + 150 sayfa

Kalkınma kavramı gelişme, ilerleme ve modernleşme gibi anlamlara gelmekte olup özellikle 1940’lardan sonra iktisadi bir içerik kazanmıştır. İktisadi anlamda kalkınma kavramı, iktisadi büyüme gibi nicel bir ölçüme dayalı değişime ek olarak ülkedeki sosyal, kültürel, siyasal ve demografik değişimleri de dikkate alan bir gelişmişlik düzeyini ifade etmektedir. İktisadi kalkınma kavramı zaman içerisinde daha da önem kazanarak iktisadi planlama kavramı ile birlikte kullanılmaya başlamıştır. İktisadi planlama, kalkınma için belirlenen amaçların belirlenen göstergeler ile karşılaştırılması ve etkinlik değerlendirmesinin yapılabilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde iktisadi kalkınmanın sağlanması bakımından iktisadi planlamaya duyulan ihtiyaç, iktisadi planların etkinlik değerlendirmesinin yapılabilmesi açısından önem taşıması nedeniyle artmıştır.

Türkiye’de planlamaya dayalı iktisadi kalkınmanın ilk örneğini 1934 yılında uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı oluşturmaktadır. İlerleyen yıllarda devam eden planlama girişimleri sonunda 1961 yılında Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulmasıyla birlikte Beş Yıllık Kalkınma Planları uygulamaya konulmuştur. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında iktisadi büyüme, sektörel büyüme, istihdam, yaşam koşulları, adalet vb. birçok konulara yer verilmektedir. Ülkelerin ileriki dönemde izleyecekleri politikalar için yol haritası niteliği taşıması bakımından önemi büyüktür. Türkiye’de uygulanan Beş Yıllık Kalkınma Planlarında vergi politikalarına da geniş ölçüde yer verilmekte olup genel olarak belirlenen hedefler; vergi hasılatının artırılması, vergi adaletinin sağlanması ve verginin tabana yayılması gibi başlıklarda toplanmaktadır.

Bu tez çalışmasında ise 1980-2018 yılları arasında uygulanan Beş Yıllık Kalkınma Planlarında yer alan vergi politikaları hedefleri ve bu hedeflerin gerçekleşme durumları

değerlendirilmiştir. İlk olarak her plan kapsamında plan dönemine ilişkin hedefler ayrı ayrı değerlendirilmiş ve son olarak öne çıkan vergi politikası hedefleri çerçevesinde bütüncül bir yaklaşımla genel durum ortaya konmuştur.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: İktisadi Kalkınma, Vergi Politikaları, Kalkınma Planı

ABSTRACT

THE REALIZATION OF THE TARGETS REGARDING THE TAX POLICIES IN THE DEVELOPMENT PLANS AFTER 1980 IN TURKEY

Ebru AKSOY

MSc Thesis, at Public Finance

Supervisor: Assoc. Prof. Hamza KAHRİMAN

2021, XVIII + 150 page

Development has meant that improvement, progress and modernization and it has gained economic feature especially after 1940s. In the economic terms, development refers to a level of quantity that in addition to a measure such as economic growth generally takes into account social, cultural, political and demographic characteristics. The concept of economic development has gained more importance over time and has begun to be used together with the concept of economic planning. Economic planning that has been of great importance in terms of comparing the aims determined for development with the determined indicators and making efficiency evaluations. Especially in developing countries, due to the importance of economic plans in terms of efficiency evaluation the requirement for economic planning has increased to ensure economic development.

The first example of economic development based on planning in Turkey is the First Five-Year Industrial Plan, which was implemented in 1934. As a result of the ongoing planning initiatives in the following years, the State Planning Organization was established in 1961 and the Five-Year Development Plans were implement. In the Five-Year Development Plans many topics has been included such as economic growth, sectoral growth, employment, living conditions, justice, etc.. It has been of great importance as it can be a road map for the policies that countries will follow in the future. Tax policies has been also widely included in the Five-Year Development Plans implemented in Turkey. In addition, in these plans the goals has set in general; It has been collected under the headings such as increasing tax revenue, ensuring tax justice and spreading the tax to the base.

In this thesis study, the tax policy targets in the Five-Year Development Plans implemented between 1980-2018 and the realization of these targets has been evaluated. The former, within the scope of each plan, the targets for the plan period has been evaluated

separately, and the latter, the general situation has been revealed with a holistic approach within the framework of the prominent tax policy targets.

KEYWORDS: Economic Development, Tax Policies, Development Plan

ÖNSÖZ

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanan iktisadi kalkınma kavramı hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin gündeminde yer bulmuştur. İktisadi büyüme kavramının tamamlayıcısı olarak da kabul edilen bu kavram, ülkenin ekonomik yapısının gelişimi ve değişiminin yanı sıra mevcut sosyal, kültürel ve siyasal yapılarının da değişime uğramasıyla gerçekleşeceğini ifade etmektedir. İktisadi kalkınmanın sağlanabilmesi adına ise iktisadi planlamaya duyulan ihtiyaç zamanla ortaya çıkmıştır. Belirlenen nitel ve nicel hedeflere ulaşıp ulaşılmadağını tespit edilebilmesi için hem bu hedeflerin açıkça ortaya konması hem de belirli bir plan dahilinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Planlamaya dayalı iktisadi kalkınma deneyimleri Türkiye'de Beş Yıllık Sanayi Planları ile başlamış ancak 1961 yılında DPT'nin kuruluşuyla modern anlamda kalkınma planları hayata geçirilmiştir. İktisadi büyüme ve iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmek üzere devletler çeşitli araçlardan faydalanmaktadır. Devletin iktisadi kalkınmayı ve büyümeyi gerçekleştirmek üzere faydalandığı bu araçlardan birkaçı; vergi politikası, bütçe ve borçlanma politikası olarak karşımıza çıkmaktadır. Vergi politikaları aracılığıyla ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşullar göz önünde bulundurularak alınan kararlar neticesinde istenen etkiler meydana getirilmektedir. Bu çalışmanın amacı da kalkınma planlarında yer alan ve iktisadi kalkınmanın sağlanabilmesi adına belirlenen vergi politikası hedeflerinin ne ölçüde hayata geçirildiğinin değerlendirilmesidir.

Tez çalışmam boyunca değerli önerileri ve önemli katkılar sağlayan fikirleri ile çalışmama bilimsel destek sağlayan tez danışmanım değerli hocam, Doç. Dr. Hamza KAHRİMAN'a, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım sabrını, yardımlarını ve sevgisini hiç esirgemeyen çok kıymetli eşim Elyasa AKSOY'a ve biricik kızım Melike AKSOY'a, ayrıca desteğini hep hissettiğim annem Sevil GÜRBAĞ'a ve babam Murat GÜRBAĞ'a sonsuz teşekkür ederim.

Ebru AKSOY

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	xiv
GRAFİKLER DİZİNİ	xvi
KISALTMALAR DİZİNİ	xvii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	3
1. İKTİSADİ KALKINMA VE PLANLAMA İLE İLGİLİ GENEL AÇIKLAMALAR.....	3
1.1. Kalkınma ve İktisadi Kalkınma Kavramları.....	3
1.1.1. Kalkınma Kavramı.....	3
1.1.2. İktisadi Kalkınma Kavramı.....	4
1.1.3. İktisadi Kalkınma Kavramının Ortaya Çıkışı	5
1.2. İktisadi Kalkınma Teorileri.....	6
1.2.1. Tarihi Materyalizm Yaklaşımı.....	7
1.2.2. Safha Teorisi	7
1.2.3. Kısır Döngü Teorisi	10
1.2.4. Yapısal Değişim Yaklaşımı	11
1.2.5. Düalizm Yaklaşımı	12
1.2.6. Bağımlılık Modeli.....	13
1.2.7. Neo- Klasik Karşı Devrim Yaklaşımı.....	14
1.2.8. Büyük İtiş Teorisi	14
1.3. İktisadi Planlama ile İlgili Genel Açıklamalar	15
1.3.1. İktisadi Planlama Kavramı	15

1.3.2. İktisadi Planlamanın Amacı.....	16
1.3.3. İktisadi Planlamanın Araçları	16
1.3.4. İktisadi Planlamanın Türleri	17
2. BÖLÜM	18
2. 1980 ÖNCESİ TÜRKİYE’DE PLANLAMA DENEYİMLERİ VE KALKINMA PLANLARI	18
2.1. Planlı Dönem Öncesi Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü	18
2.1.1. 1923 - 1933 Dönemi	18
2.1.2. 1933 - 1950 Dönemi	23
2.1.3. 1950 – 1960 Dönemi	28
2.2. Türkiye’nin Planlama Deneyimleri: Sanayi Planları	32
2.2.1. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1934 - 1939).....	33
2.2.2. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1938 - 1943).....	36
2.2.3. İvedili Sanayi Planı (1946)	37
2.2.4. Vaner Planı (1947).....	37
2.3. Devlet Planlama Teşkilatının Kuruluşundan Sonra İktisadi Planlamaya Dayalı Kalkınmaya Geçiş	38
2.4. 1980 Öncesi Kalkınma Planları	41
2.4.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967).....	41
2.4.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972).....	43
2.4.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977).....	46
3. BÖLÜM	50
3. 1980 SONRASI KALKINMA PLANLARINDA YER ALAN VERGİ POLİTİKALARINA İLİŞKİN HEDEFLER	50
3.1. Kalkınma Planları İle Vergi Politikaları Arasındaki İlişki	50
3.2. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) ve Vergi Politikalarına İlişkin Hedefler.....	51
3.2.1. Planın Temel Amaçları ve Öne Çıkan Konular	51
3.2.2. Planda Yer Alan Vergi Politikaları ve Hedefleri	52

3.3. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) ve Vergi Politikalarına İlişkin Hedefler	56
3.3.1. Planın Temel Amaçları ve Öne Çıkan Konular	56
3.3.2. Planda Yer Alan Vergi Politikaları ve Hedefleri	58
3.4. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) ve Vergi Politikalarına İlişkin Hedefler	61
3.4.1. Planın Temel Amaçları ve Öne Çıkan Konular	61
3.4.2. Planda Yer Alan Vergi Politikaları ve Hedefleri	62
3.5. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) ve Vergi Politikalarına İlişkin Hedefler	68
3.5.1. Planın Temel Amaçları ve Öne Çıkan Konular	68
3.5.2. Planda Yer Alan Vergi Politikaları ve Hedefleri	69
3.6. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) ve Vergi Politikalarına İlişkin Hedefler	72
3.6.1. Planın Temel Amaçları ve Öne Çıkan Konular	72
3.6.2. Planda Yer Alan Vergi Politikaları ve Hedefleri	73
3.7. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013) ve Vergi Politikalarına İlişkin Hedefler	75
3.7.1. Planın Temel Amaçları ve Öne Çıkan Konular	75
3.7.2. Planda Yer Alan Vergi Politikaları ve Hedefleri	77
3.8. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018) ve Vergi Politikalarına İlişkin Hedefler	78
3.8.1. Planın Temel Amaçları ve Öne Çıkan Konular	78
3.8.2. Planda Yer Alan Vergi Politikaları ve Hedefleri	79
4. BÖLÜM	82
4. 1980 SONRASI KALKINMA PLANLARINDAKİ VERGİ POLİTİKALARINA İLİŞKİN HEDEFLERİN GERÇEKLEŞMELERİ	82
4.1. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planındaki Vergi Politikalarına İlişkin Hedeflerin Gerçekleşmeleri	82
4.2. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki Vergi Politikalarına İlişkin Hedeflerin Gerçekleşmeleri	90

4.3. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planındaki Vergi Politikalarına İlişkin Hedeflerin Gerçekleşmeleri.....	96
4.4. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki Vergi Politikalarına İlişkin Hedeflerin Gerçekleşmeleri.....	101
4.5. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki Vergi Politikalarına İlişkin Hedeflerin Gerçekleşmeleri.....	106
4.6. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planındaki Vergi Politikalarına İlişkin Hedeflerin Gerçekleşmeleri.....	110
4.7. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planındaki Vergi Politikalarına İlişkin Hedeflerin Gerçekleşmeleri.....	114
4.8. 1980 Sonrası Kalkınma Planlarındaki Vergi Politikalarına İlişkin Hedeflerin Genel Anlamda Değerlendirilmesi.....	122
5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	131
6. KAYNAKLAR.....	136
ÖZGEÇMİŞ.....	150

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2.1. Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı (1950-1960)	31
Tablo 2.2. Dolaylı-Dolaysız Vergi Dağılımı (1950- 1960)	31
Tablo 2.3. Genel Bütçe Gerçekleşmeleri (1963-1967).....	42
Tablo 2.4. Genel Bütçe Gerçekleşmeleri (1968-1972).....	45
Tablo 2.5. Genel Bütçe Gerçekleşmeleri (1973-1977).....	48
Tablo 3.1. Vergi Gelirleri Hedefleri (1978-1983)	55
Tablo 3.2. Kamu Gelirleri Dağılımına İlişkin Hedefler (1978-1983)	55
Tablo 3.3. Vergi Gelirlerinin Dağılımına İlişkin Hedefler (1978-1983).....	56
Tablo 3.4. Vergi Gelirleri Hedefleri (1984-1989)	60
Tablo 3.5. Vergi Gelirlerinin GSMH'ye Oranı Hedefleri (1984-1989)	61
Tablo 3.6. Toplam Kamu Gelirlerinin Dağılımı Hedefleri (1984-1989).....	61
Tablo 3.7. Toplam Kamu Gelirleri Hedefleri (1989-1994)	64
Tablo 3.8. Toplam Kamu Gelirlerinin GSMH 'ya Oranı Hedefleri (1984-1989)	65
Tablo 3.9. Toplam Kamu Gelirlerinin Dağılımı (1989-1994).....	65
Tablo 3.10. Vergi Gelirlerinin ve Toplam Kamu Gelirlerinin GSMH'ye Oranı Hedefleri (1995-2000)	72
Tablo 4.1.Genel Bütçe Gelirleri Gerçekleşmeleri Yüzde Dağılımı (1979-1983)	88
Tablo 4.2. Dolaylı- Dolaysız Vergilerin Gerçekleşmeleri ve Dağılımları (1979-1983)	88
Tablo 4.3. Toplam Vergi Gelirleri ve Toplam Vergi Gelirlerinin GSYH'ye oranı (1978- 1983)	89
Tablo 4.4. Faktör Gelirlerinin Dağılımı (1979-1983)	90
Tablo 4.5. Dolaylı- Dolaysız Vergilerin GSYH İçerisindeki Payları ve Vergilerin Dağılımı (1985-1989)	91
Tablo 4.6. Toplam Vergi Gelirleri ve Servet Vergileri (1985-1989)	92
Tablo 4.7. Toplam Vergi ve Kamu Gelirleri (1985-1989)	93
Tablo 4.8. Mahalli İdarelerin Vergi Gelirleri (1985-1989)	94
Tablo 4.9. Toplam Kamu Gelirleri 1990-1994.....	97

Tablo 4.10. Dolaylı - Dolaysız Vergiler (1990-1994).....	97
Tablo 4.11. Servet Vergileri Hasılatı (1990-1994).....	98
Tablo 4.12. Toplam ve Genel Bütçe Vergi Gelirleri ile Toplam Kamu Gelirleri (1990-1994).....	98
Tablo 4.13. Mahalli İdarelerin Gelirleri (1990-1995)	99
Tablo 4.14. Kamu Harcanabilir Gelirleri (1990-1994).....	99
Tablo 4.15. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde İmzalanan ve Yürürlükte Bulunan Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları	101
Tablo 4.16. Gelir ve Tüketim Üzerinden Alınan Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı	103
Tablo 4.17. Toplam Vergi Gelirleri ve Dolaylı-Dolaysız Vergiler (1996-2000)	104
Tablo 4.18. Dolaylı- Dolaysız Vergilerin Dağılımı (1995-2000).....	104
Tablo 4.19. Mahalli İdarelerin Gelir ve Giderleri (1996-2000)	105
Tablo 4.20. Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Dağılımı ve Toplam Vergi Gelirlerinin GSMH İçerisindeki Payı (2001-2005).....	109
Tablo 4.21. Özel İletişim Vergisinin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı (2007-2013).....	110
Tablo 4.22. Sosyal Güvenlik Primleri Dahil Toplam Vergi Yüğü (2007-2013).....	113
Tablo 4.23. Vergi Yüğüünün Brüt Kara Oranı (2007-2013).....	114
Tablo 4.24. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesi ve Sonrası Mükellef Sayıları (2014 - 2018)	118
Tablo 4.25. Toplam Vergi Gelirlerinin GSYH İçerisindeki Payı (2014 - 2018).....	120
Tablo 4.26. Mükellefler Tarafından Vergiye Uyum için Harcanan Süre (Saat) (2014 – 2018).....	120
Tablo 4.27. Ödenmeyen Vergilerin Tahakkuk Eden Vergilere Oranı (2014 – 2018).....	121
Tablo 4.28. Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı (2014 - 2018). 122	
Tablo 4.29. 1980 Sonrası Kalkınma Planlarındaki Hedefler ve Gerçekleşmeleri (1980 - 2018).....	126

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 2.1. Genel Bütçe Gelirlerinin Kaynağına Göre Dağılımı (1963-1977).....	49
Grafik 4.1. Toplam Vergi Hasılatının GSYH İçerisindeki Payı (1980-2018).....	122
Grafik 4.2. Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Dağılımı (1980-2018).....	123
Grafik 4.3. Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilat Oranı (1980-2018)	123
Grafik 4.4. Vergi Gelirlerinin Konuları İtibariyle Dağılımı (1980-2018).....	124
Grafik 4.5. Tahsis Edilen Vergi Kimlik Numarası Sayısı (1999-2018).....	125

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ÇTK	: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu
ÇVÖA	: Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GİB	: Gelir İdaresi Başkanlığı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GVK	: Gelir Vergisi Kanunu
HMB	: Hazine ve Maliye Bakanlığı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KDV	: Katma Değer Vergisi
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KMYKK	: Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletme
KVK	: Kurumlar Vergisi Kanunu
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MKK	: Milli Korunma Kanunu
MTV	: Motorlu Taşıtlar Vergisi
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OEEC	: Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
ÖİV	: Özel İletişim Vergisi

ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
PTT	: Posta ve Telgraf Teşkilatı
SBB	: Strateji Bütçe Başkanlığı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
THY	: Türk Hava Yolları
TL	: Türk Lirası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
vb.	: Ve benzeri
VEDOP	: Vergi Dairesi Tam Otomasyon Projesi

GİRİŞ

Sanayi devrimiyle beraber ülkelerin gelişim süreçleri oldukça yüksek bir hız kazanmış ve bu durum daha önceleri iktisadi büyümeyle ölçülebilen gelişmişlik düzeyi için yeni bir kavram olan kalkınma kavramının önem kazanmasına yol açmıştır. Kalkınma kavramı, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan gelişmiş-az gelişmiş ülke ayrımında gelişim ve değişim sürecine adapte olamayan az gelişmiş ülkelerde yaşanan maddi sorunlarına çözüm arayışı ile birlikte ülkelerin gündeminde yer almıştır.

Kalkınma kavramının iktisadi bir içerik kazanmasıyla beraber, kalkınmanın gerçekleştirilmesinde izlenecek yol ve yöntemler hususunda çalışmalar başlamıştır. İktisadi kalkınmanın ancak ülkelerin kendine ait özellikleri çerçevesinde izlenmesi gereken politikalarla gerçekleştirilebilecek olması kavramsal olarak birçok ifadenin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu kapsamda iktisadi kalkınma ile ilgili birçok teori ortaya çıkmış ve gelişmekte olan ülkeler bu teorileri benimseyerek ve içselleştirerek büyüme ve kalkınmayı sağlamaya çalışmışlardır.

Kalkınmanın sağlanabilmesi adına uygulanacak politikaların birbirleriyle uyumlu ve hedefe yönelik olarak koordineli bir biçimde gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu amaçla iktisadi planlamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Büyük Buhran sonrası Klasik İktisat görüşünün yerini müdahaleci bir anlayışa bırakması ile birlikte devletin ekonomideki rolünün artması kalkınma planlarını yapmaya yöneltmiştir. Bu süreçte özellikle az gelişmiş ülkelerin gündeminde kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi adına kalkınma planları yer almıştır. Sovyet Rusya'da hayata geçirilen sanayi planları, kalkınma planlarının ilk örneklerindendir. Türkiye'de Sovyet Rusya örnek alınarak 1934 yılında uygulamaya konan Birinci Sanayi Planı ile kalkınma planı dönemi başlatılmıştır. Takip eden yıllarda birkaç planlama girişimi olsa da gerek İkinci Dünya Savaşının başlaması gerekse mevcut ekonomik koşullar nedeniyle uygulanamamış ve istenen başarı sağlanamamıştır. İktisadi planlamaya dayalı kalkınma sürecine tam anlamıyla geçilmesi 1961 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kuruluşuyla olmuştur. DPT'nin kurulmasıyla birlikte 1963 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulamaya konmuştur.

1980 öncesi kalkınma planları devletçi bir anlayışla, 1980 sonrası kalkınma planları ise liberal bir anlayışla oluşturulduğundan bu iki dönemi kendi içerisinde değerlendirmek daha sağlıklı sonuçlar vermektedir. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında iktisadi büyüme,

sektörel büyüme, istihdam, yaşam koşulları, adalet vb. birçok konulara yer verilmektedir. Ayrıca Beş Yıllık Kalkınma Planlarında vergi politikalarına da geniş çapta yer verilmekte olup genel olarak belirlenen hedefler vergi hasılatının artırılması, vergi adaletinin sağlanması ve verginin tabana yayılması gibi başlıklarda toplanmaktadır. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında yer alan vergi politikaları ile vergi idaresinin etkinliğinin artırılması, kayıt dışı ekonominin azaltılması, belge ve kayıt düzeninin oluşturulması ve mükellef haklarının iyileştirilmesi gibi hedeflere de ulaşılması öngörülmektedir.

Bu çalışmanın amacını, Türkiye’de 1980 sonrası kalkınma planlarında yer alan vergi politikasına ilişkin hedeflerin gerçekleşme durumlarını ortaya koymak oluşturmaktadır. Çalışmanın teorik kısmını oluşturan ilk bölümde kalkınma, iktisadi kalkınma kavramları, iktisadi planlama, iktisadi kalkınma teorileri ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye’de planlama ve planlamaya dayalı iktisadi kalkınmanın önemi ve 1980 öncesi Türkiye’de iktisadi planlama deneyimi konularına değinilmiştir. Ancak ikinci bölümde esas olarak 1980 öncesi Beş Yıllık Kalkınma Planları ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde iktisadi kalkınma ile vergi politikaları arasındaki ilişki ve Türkiye’de 1980 sonrası Beş Yıllık Kalkınma Planlarındaki vergi politikalarına ilişkin hedefler ele alınmıştır. Ancak Onbirinci Beş Yıllık Kalkınma Planının henüz tamamlanmamış ve hedeflere dair gerçekleştirmelerin kesinleşmemiş olması sebebiyle bu plan çalışmaya dahil edilmemiştir. 31 Ocak 2004 tarih ve 5038 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Para Birimi Hakkında Kanun ile 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Türk Lirasından altı sıfır atılması kararlaştırılmıştır. Tez çalışmasında bu tarihten önce yer alan parasal değerler ilgili dönemin rakamları dikkate alınarak kullanılmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise Türkiye’de 1980 sonrası Beş Yıllık Kalkınma Planlarındaki vergi politikalarına ilişkin hedeflerin gerçekleştirmeleri değerlendirilmiştir. Bu kapsamda öncelikle her plan için belirlenen hedefler kendi içerisinde ele alınmış son olarak öne çıkan vergi politikaları çerçevesinde genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1. BÖLÜM

1. İKTİSADİ KALKINMA VE PLANLAMA İLE İLGİLİ GENEL AÇIKLAMALAR

1.1. Kalkınma ve İktisadi Kalkınma Kavramları

1.1.1. Kalkınma Kavramı

Kalkınma kavramı ilk kez on beşinci yüzyılda ortaya çıkmasına rağmen yaygın kullanıma kavuşması ancak on yedinci ve on sekizinci yüzyılda gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra kavramın ekonomik içerik kazanması İkinci Dünya Savaşı sonralarında meydana gelmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllarda sömürgecilik benimsenmiş ve yeni sömürgeciliğe geçişte uygun koşullar ortaya çıkmıştır. Yeni dönemde ekonomiye bilinçli ve uygun müdahalelerle sürece önemli ve kalıcı etkiler bırakılacağı beklentisiyle yeni kurulan devletlere ekonomik program oluşturma zorunluluğu doğmuştur. Bu nedenle kalkınma ve iktisadi kalkınma kavramlarının ülke ekonomilerinin gündemlerinde kullanımı yaygınlık kazanmıştır. Türkiye’de kalkınma kavramının kullanımı diğer ülkelerdeki kullanım ile eş zamana denk düşmektedir. Türkiye’de kalkınma kavramı tarihsel süreç içerisinde ele alındığında, Sened-i İttifak’tan başlayıp 1982 Anayasasına kadar olan süreçte yalnızca 1961 ve 1982 Anayasalarında yer aldığı görülmektedir (Başkaya, 2000: 16-19).

Kalkınma kavramı, Türkçede gelişme, ilerleme ve modernleşme gibi farklı anlamlarda kullanılmakla birlikte, kavramın iktisadi anlamda kullanılmaya başlanması ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası gerçekleşmiştir (Tunalı, 2010: 10). Kalkınma kavramı çok geniş bir çerçevede ele alınabilecek ve çok yönlü bir kavram olması sebebiyle, bu bağlamda yapılan tanımlamaların da ele alınış biçimine paralellik gösterecek biçimde çeşitlendiği görülmektedir. Buna ek olarak günümüzde kalkınma dendiğinde ilk akla gelen tanımlama ise genellikle iktisadi kalkınmadır.

Kalkınma kavramı sadece birey başına düşen gelir ya da Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)’deki sayısal artışla ifade edilmemektedir. Bununla birlikte refah seviyesindeki olumlu değişimler, halkın yaşam kalitesinin artması, kültürel, sosyal, temel ihtiyaçların giderilmesi ve işsizlik oranlarının azalması gibi kökten değişimleri de ifade etmektedir (Berber, 2017: 14). Toplumun gerek ekonomik gerek kültürel gerekse siyasal ve sosyal

birçok alanındaki değişimleri ifade eden kalkınma kavramı, büyümeden çok daha fonksiyonlu ve kapsamlıdır.

Büyüme; sayısal verileri ele alarak ülkenin gelişmişlik seviyesini ifade ederken kalkınma büyümeyle birlikte sosyal, kültürel, siyasal nitel değişimleri de belirlemektedir (Yavilioğlu, 2002: 64). Kişi başına düşen milli gelir artarken refah seviyesinde bir artışın söz konusu olmaması ya da milli gelirin büyük bir kısmının nüfusun küçük bir kesiminde kalması durumunda kalkınma olmadan büyümeden bahsedilmektedir. Buna karşılık ekonomideki yapısal reformlar sonucu yaşam kalitesinin artması, toplumu meydana getiren bireylerin bolluk ve rahatlık içinde yaşamaları, işsizlik oranlarının azaltılması gibi gelişmeler toplumun kalkınmasını sağlamaktadır (Kaynak, 2011: 83). Kalkınma sadece gelişmemiş ülkeleri değil gelişmiş ülkeleri de ilgilendirmektedir. Örneğin; gelişmemiş ülkelerdeki kalkınma stratejileri; işsizlik, temel ihtiyaçlar, yaşam kalitesi, yoksulluk, özgürlük vb. konular olurken gelişmiş ülkelerde; doğaya zarar vermeden üretim, tam istihdamın sağlanması, girdi – çıktı maliyetleri vb. konular ele alınmaktadır (Küçüköğlu, 2016: 190).

1.1.2. İktisadi Kalkınma Kavramı

İktisadi kalkınma, nicel değişkenlerden ziyade nitel değişkenlerinde dikkate alınarak ülkenin durumunun ortaya konulması ile açıklanabilmektedir. İktisadi büyüme kavramının tamamlayıcısı olarak da adlandırılabileceğimiz bu kavram, ülkenin ekonomik yapısının gelişimi ve değişiminin yanı sıra mevcut sosyal, kültürel ve siyasal yapılarının da değişime uğramasıyla gerçekleşebilir. Toplam üretim düzeyinde yaşanan olumlu değişimler o ülkenin kalkınmış olduğunu göstermemekte aksine; eğer dengeli bir büyüme ve kalkınma izlenmiyorsa, kalkınmışlık düzeyinin daha da gerilemesine yol açabilmektedir. Kişi başına düşen milli gelir, işsizlik veya istihdam oranları iktisadi anlamda birer kalkınmışlık göstergesi olsa da bunun yanı sıra eğitim, sağlık vb. birçok alandaki sosyal, kültürel ve çevresel faktörlerinde dikkate alındığı göstergeler ile kalkınmışlık düzeyi belirtilmektedir (Taban ve Kar, 2016: 3).

Toplam üretim miktarında belirli bir zaman dilimi içerisinde meydana gelen sayısal artış iktisadi büyümeyi ifade etmektedir. Fakat bu artış ülkedeki refah seviyesinin artacağını ya da bu artışla beraber kişi başına düşen gelirin artması ile yaşam kalitesinin değişerek kökten bir değişimin gerçekleşeceğini ifade etmemektedir. Bu değişim sadece kalkınma

kavramıyla gerçekleşmektedir. Kalkınma kavramı iktisadi büyümeyi kapsamasının yanı sıra büyümeden daha geniş bir çerçeveyi ele almaktadır. Yani sadece sayısal artıştan ziyade ülkenin yapısal, kurumsal özelliklerini de geliştirip değiştirmeyi hedef almaktadır (Berber, 2017: 17). Kalkınmanın gerçekleşebilmesi için bir müdahaleye ihtiyaç varken büyüme kendiliğinden desteğe ihtiyaç duymadan da gerçekleşebilir (Kaynak, 2011: 84).

1.1.3. İktisadi Kalkınma Kavramının Ortaya Çıkışı

Sanayi Devrimiyle birlikte gelişim sürecine adapte olan ülkelerin gelişmişlik düzeylerinde oldukça yüksek düzeyde artışlar meydana gelmiştir. Özellikle Batı Avrupa ülkelerinin milli gelirlerinde görülmemiş seviyelerde artış yaşanmıştır. Yirminci yüzyıl öncesinde iktisadi büyüme gelişmişliğin göstergesi olarak kabul edildiğinden yaşanan bu gelişmeler ülkelerin ikili bir ayrıma tabi tutulmasına olanak verir hale gelmesine sebep olmuştur. Büyük Buhran sonrası çıkan piyasa başarısızlıkları neticesinde ekonominin piyasaya bırakılarak dengenin sağlanamadığı ortaya çıkmış ancak devletin iktisadi hayata makroekonomik politikalar ile müdahalesiyle dengeye ulaşılabileceği ortaya çıkmıştır (Arıcioğlu, 2012: 40). İkinci Dünya Savaşı'nın bitişiyile beraber devam eden değişim ve gelişim sürecinin sonunda artık ülkeler gelişmiş ve az gelişmiş olarak ikili bir ayrıma tabi tutulacak düzeye gelmiştir. Bu ikili ayrımın ortaya çıkması, sanayi devrimiyle ortaya çıkan bu gelişim sürecine entegre olamayan az gelişmiş ülkelerin maddi sorunları ve iktisadi büyümenin yüksek düzeyde yaşandığı gelişmiş ülkelerde ise gelir dağılımı vb. konularda yaşanan sorunlar beraberinde kalkınma kavramının ortaya çıkışına sebep olmuştur (Gürlük, 2001: 2). Aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı öncesinde “istikrar ve denge” kavramları önem arz ederken ilerleyen yıllarda “büyüme ve kalkınma” önem kazanmış ve kalkınma özellikle az gelişmiş ülkelerde ulaşılması gereken bir hedef olarak görülmüştür (Eser, 1993: 61-62).

Savaşın bitmesiyle beraber siyasal bağımsızlıklarına kavuşan az gelişmiş ülkeler serbest piyasaya girmek yerine devletin öncülüğünde içe dönük sanayileşme politikalarını uygulamıştır (Şenses, 2003: 104). Yapılan çalışmalarda kalkınma kavramının az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin çözmesi gereken bir sorun olduğu açıklanmış ve az gelişmişliğin tanımı yapılmaya çalışılmıştır. Az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere nazaran daha çok yapısal sorunlarının olması sebebiyle kalkınma sürecinin daha hızlı ve etkili uygulanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Erbay ve Özden, 2013: 3).

Klasik liberal düşünceden farklı olan bu düşünce piyasa başarısızlığının oluşabileceğini ve devletin müdahalesinin gerekliliğini kabul ederek az gelişmiş ülkelerin kalkınması için olası bir müdahalenin gerekliliğine inanmaktadır. Bu düşünce yapısının genel amacı ise az gelişmiş ülkelerdeki maddi kaynakları devlet önderliğinde artırarak bu kaynakların tam kullanımını sağlamak biçiminde ifade edilmektedir. Ancak bu görüşe göre iktisadi kalkınma sadece büyüme ile ilişkilendirilmiştir (Şen, 2005: 326).

Kalkınma ekonomisinin hızlanması 1929 Büyük Buhran sonrası 1939-1945 arası dönemde uluslararası ekonomik sistemin çökmesiyle önem kazanmıştır. Bu dönem sonrası koloni temelli iktisat anlayışı yerini kalkınma ekonomisine bırakmıştır. “Az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınması için tedbirler” konulu raporu hazırlayan Birleşmiş Milletler tarımda artık durumdaki işgücünün kapitalist sanayi sektörüne yönlendirilmesi, finansmanın da uluslararası ölçekte toplumsal sermayenin transfer edilerek ekonomik kalkınmanın temelini oluşturulması öngörülmüştür (Doğan, 2011: 53).

1960’lı yıllarda kalkınma ve büyüme ulusların milli gelirlerindeki artışlarıyla ayrıca ülke refahının göstergesi ise kişi başına düşen milli gelir ile ifade edilirken; 1970’lerdeki yeni yaklaşım ile iktisadi büyüme kavramlarıyla beraber yoksulluk, işsizlik, gelir dağılımı, bölgesel dengesizlik gibi maddi ve maddi olmayan ihtiyaçları da içine alan bir görüşün hakim olması gerektiği ortaya çıkmış ve değerlendirmeye alınmıştır (Dinçer vd., 2003: 6-7).

1990 yılı itibariyle kalkınma kavramının sosyal boyutu daha çok önem kazanmış Birleşmiş Milletler “İnsani Gelişme Raporları” hazırlayarak insani gelişme ile kalkınmanın mümkün olacağı kanısı hakim olmuştur. Bu raporla birlikte eğitim düzeyinin, sağlık şartlarının iyileştirilmesi ve yatırımların bu alanlarda yoğunlaştırılması gerektiği ortaya çıkmıştır (Günsoy, 1997: 79).

1.2. İktisadi Kalkınma Teorileri

İktisadi kalkınma önceleri gelişmiş ülkelerin gündeminde yer almış olmasının yanı sıra özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sorunlarına daha çok önem verilmeye başlanmıştır. Gelişmiş ülkelerin ekonomik ve toplumsal yapılarından üretilerek uygulamaya konulan büyüme teorilerinin az gelişmiş ülkelerin niteliklerine uygun çözümler getirememesi kalkınma teorilerine olan ihtiyacı artırmıştır.

1.2.1. Tarihi Materyalizm Yaklaşımı

Bu yaklaşım Karl Marx tarafından ele alınmış olup iktisadi gelişim süreçlerini tarihsel perspektifte ele alışından ötürü oldukça önemlidir. Marx'ın kendi döneminin önemli kalkınma iktisatçılarından kabul edilmesinin nedeni aslında çalışmasında kapitalizmi analiz etmesi ve bu analiz sürecini, sistemi ortaya çıkaran tarihsel koşulları da göz önünde bulundurarak gerçekleştirmiş olmasıdır (Gönel, 2016: 52). Karl Marx iktisadi analizlerinde klasiklerin takip ettikleri yaklaşımların aksine tarihsel diyalektik yaklaşımını ileri sürmüştür. Marksistler iktisadi olayların sadece meydana geldiği dönemde kısır bir biçimde ele alınmasından ziyade, daha kapsamlı ve meydana gelen durumun tarihsel süreçte nasıl oluştuğunu irdeleyerek analiz edilmesi gerektiğini savunmaktadır (Berber, 2017: 306). Bunun sebebi ise iktisadi değişimlerin, olaylara zemin hazırlayan sürecin nasıl oluştuğunu anlamadan ve sonrasında bu değişimlere göre gerek ekonomik gerekse sosyal yapının nasıl etkilendiğini değerlendirmeden analiz edilmesinin eksik kalacak olmasıdır.

Karl Marx kendinden önceki iktisatçıların tarihsel süreçte analiz yapmadıkları ve sistemin iç dinamiklerini göremedikleri gerekçesiyle eleştirmektedir. Ayrıca Marx tarihsel materyalizmi üretim güçleri arasında yaşanan çatışma ve üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Marx'a göre yaşanan bu çatışma aslında proletaryan sınıf ile burjuvazi sınıf arasında süregelen ve işçi kesiminin emeğinin sömürülmesiyle sonuçlanan bir süreçtir (Başaran, 2017: 229). Marksist ekonomik kalkınma ise sınıf çatışmasıyla oldukça ilintili olduğundan kalkınmanın ancak sınıfsal olarak erişilebilir bir durum olduğunu öne sürmektedir (Gönel, 2016: 53).

1.2.2. Safha Teorisi

Amerikalı İktisat Tarihçisi olan Walt Whitman Rostow Safha Teorisi olarak adlandırılan çalışmasını “İktisadi Büyümenin Aşamaları” adlı kitabında ele almıştır. Rostow sunduğu bu teoriyle dünyadaki bütün toplumların, çalışmasında belirttiği 5 aşamadan geçmiş ya da geçmekte olduğunu savunarak tüm dünyanın bu sayede gelişmişlik seviyesine yükseleceğini dile getirmiştir. Rostow iktisadi gelişim sürecinde her toplumun geçeceğini öngördüğü beş safha; Geleneksel Toplum Safhası, Kalkışa Hazırlık Safhası, Kalkış Safhası, Olgunluk Safhası ve Kitle Tüketim Çağı olarak sıralanmaktadır (Rostow, 1959: 2).

Geleneksel Toplum

Tarım ağırlıklı bir ekonominin hakim olduğu bu dönemde modern bilim ve teknik imkanlardan yararlanmanın mümkün olmayışı sebebiyle bireysel gelir seviyesinin ancak belirli bir noktaya kadar arttırılmasının mümkün olduğu görülmektedir. Gelir düzeyinde belirli bir tavan sınırının varlığı söz konusu olup, gelir ve sermaye birikimi küçük bir kesimin elinde toplanmaktadır (Berber, 2017: 309). Bu sebeple tasarruf imkanı yok denilecek kadar azdır. İşgücünün çoğunluğu tarım sektöründe çalışmaktadır ve üretim ilkel teknoloji ile gerçekleşmektedir. Bu dönemde merkezi bir iktidardan söz edilmemekte ve genelde toprak sahipleri siyasi gücün sahibi konumunda yer almaktadır (Taban ve Kar, 2016: 50).

Kalkışa Hazırlık Aşaması

Geleneksel toplumdan çıkışı temsil eden bu aşamada kalkınmaya başlayan toplumda ikili bir yapı görülmektedir. Bir yandan tarımın yoğunluğunun hissedilir düzeyde fazla olduğu ancak tarımda yaşanan teknolojik gelişmelerin sanayi sektörü için bir talep oluşturduğu dönem olarak da nitelendirilebilir. Bu dönemde ülkelerin özellikle iktisadi altyapı ihtiyaçlarını gidermeleri ve özel kesimin üstlenmeyeceği yüksek sabit maliyetli yatırımları gerçekleştirmeleri beklenmektedir. Bunun yanı sıra yatırımlar için gerekli sermayenin de karşılanması adına özellikle tarımsal faaliyetlerin kentlere göçe neden olmayacak düzeyde vergilendirilmesi suretiyle sağlanması gerekmektedir. Sadece ekonomik alanda değil aynı zamanda siyasal ve sosyal alanlarda da önemli değişimlerin olduğu bir dönemdir. Bu aşamada güdülen temel amaç ana üretim faktörü olan tarımdan, sanayi ve hizmet sektörüne doğru sermaye geçişi sağlayacak ekonomik düzeni oluşturmaktır. Tarım sektöründen sanayi sektörüne doğru gerçekleştirilecek yatırımlar ile üretimi destekleyici modern tekniklerin kullanılması sermayeyi hem artırıcı etki yaratacak hem de ekonomik düzeni destekleyecektir. Ayrıca bu aşamada kent nüfusunda kısmi artış beklenmekle birlikte, toprak iktidarlığından merkeziyetçi milli devlet iktidarlığına geçiş dönemi yaşanmaktadır (Kaynak, 2011: 190).

Rostow'a göre en önemli aşama "kalkış aşamasıdır". Rostow bu safhada toplumun gelişmeye ve ekonomik boyutta özgürleşmeye başladığını, ilerlemenin süreklilik gösterdiğini ve toplumların kalkınmaya başladığını dile getirmiştir (Başkaya, 2000: 66). Hazırlık aşamasında başlanan iktisadi kalkınma devamlılık arz etmektedir. Ekonomi kendi

kendine yetebilen bir sistem olmaya başlamış ve teknolojinin modernleşmesiyle yeni yatırımlara fırsat tanınmıştır (Taban ve Kar, 2016: 52).

Kalkış Aşaması

Rostow'a göre kalkış aşamasının başarılı olabilmesi için bazı şartların mutlaka gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu şartlar (Berber, 2017: 314-315);

- Üretken yatırımların Gayri Safi Hasıla içerisindeki payının artması,
- Gelişme ve kalkınmada öncü nitelikte bir veya birkaç sektörün ortaya çıkması,
- Meydana gelen gelişim sürecinde gelişmenin sürdürülebilir kılınması için gerekli yeterliliğe sahip politik, idari ve siyasi bir yapılanmanın oluşması biçimde sıralanabilir.

Gelişme sürecinde piyasaya ve ülkenin gerek büyüme gerekse kalkınması üzerinde yarattıkları etkileri bakımından ekonominin sahip olduğu sektörler birincil derecede gelişen sektörler, tamamlayıcı nitelikte gelişim sürecindeki sektörler ve ikincil derecede gelişen sektörler olmak üzere üç kısımda ele alınabilir.

Olgunluk Aşaması

Kalkış safhasının tamamlanmasının ardından olgunluk safhası olarak nitelendirilen uzun ve kapsamlı bir döneme girilmektedir. Olgunluk dönemi olarak adlandırılan bu dönemde ülkenin sahip olduğu teknolojik gelişimi tüm sahalarda kullanma potansiyeline erişildiği söylenebilir. Olgunluk aşamasında kalkış aşamasında gelişime öncülük eden sektörler yerlerini yeni modern sektörlerle bırakarak bir geçiş sürecinin temelini oluşturmaktadırlar. Bu süreçler arası geçiş tarihi ele alındığında, Rostow ülkelerin kalkış aşamasındaki ekonomik siyasal ya da sosyal durumlarına bağlı olarak yaklaşık 60 yıl sonra olgunluk aşamasına geçildiğini ifade etmektedir. Bu dönemde yeni ve gelişmiş teknolojiyle birlikte sektör ağı da genişlemektedir (Rostow, 1959: 8-9).

Olgunluk aşamasıyla birlikte tarım ağırlıklı bir ekonomiden sanayi ağırlıklı ekonomiye daimi bir geçiş sağlanmış olup, yeni sanayi dallarıyla birlikte yeni ürünler ortaya çıkmaktadır (Gönel, 2016: 58). Dışa bağımlılığı azaltmak ve ülkenin döviz ihtiyacına olan gereksinimini azaltmak adına hâlihazırda ithal edilen mallar ülkenin mevcut imkân ve teknolojik altyapısı kullanılarak üretilmektedir. Ayrıca piyasada ihtiyaç duyulan

malları üretebilecek nitelik ve kapasitede makineler yaşanan gelişmelere paralel olarak üretilmekte ve geliştirilmektedir. Bu dönemde ülkenin ekonomik durumu ele alındığında toplam gelirdeki artış hızının, nüfus artış hızından daha yüksek olduğu ve üretken yatırımların toplam hasıla içerisindeki payında artan bir yükselme eğilimine sahip olduğu söylenebilmektedir (Kaynak, 2011: 195). Kalkış aşamasından önce işgücünün yaklaşık dörtte üçü tarım sektöründe istihdam edilmişken, bu durum olgunluk safhasında %2'lere kadar düşmüştür (Berber, 2017: 322). Ekonomideki yapısal değişmelere bağlı olarak toplum yapısında da önemli değişimler meydana gelmektedir. Bunun en belirgin örneği ise kent nüfusunda meydana gelen artış ve bireylerin kentte yaşamaları sebebiyle eğitime verdikleri önemde meydana gelen artıştır. Bu durum sonuç olarak nitelikli işgücünün oluşması ve artması ile neticelenmektedir.

Kitle Tüketim Çağı

Olgunluk safhasının tamamlanmasıyla kitle tüketim çağına geçen ülkelerde toplum artık arz yerine talep ve bireysel ihtiyaç ve arzulara yönelmektedir. Ayrıca üretim yerini tüketime bırakmakta bu yeni gelen safhada bireylerin refahlarının maksimizasyonu önem kazanmaktadır. Bireylerin refahlarında meydana gelen bu artışın beraberinde toplumsal refah artışını getireceğine inanılmaktadır. Kitle tüketim çağını yaşayan ülkeler de birtakım hedeflerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu hedeflerden ilki; ülkelerin gerek dış politikalarında gerekse askeri faaliyetlerinde üstünlük kurmak amacıyla bu alanlara daha fazla önem vermek ve daha fazla kaynak tahsis etmek olarak ifade edilebilir. Bir diğeri ise ekonomik hedeflerini gerçekleştiren ülkelerin artık sosyal hedeflerine yönelmesi ve gelir dağılımında adaletin sağlanması, iç barışın tahsis ve iyileştirilmesi, iş hayatında ve çalışma koşullarında iyileştirmeler yapılması gibi hususları önem verilmesi olarak nitelendirilebilir. Son olarak çağın da gerektirdiği üzere olgunluk döneminde üretilen her türlü mal ve hizmetin kitle halinde tüketilebilmesi nihai hedef olarak karşımıza çıkmaktadır (Matsuyama, 2002: 1038).

1.2.3. Kısır Döngü Teorisi

Kısır döngü yaklaşımı açıklanırken ele alınan açıklayıcı değişkenler aynı zamanda açıklanan değişkenler olarak karşımıza çıkmakta ve aralarında neden- sonuç ilişkisine dayalı bir sistem karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple, her nereden başlanırsa başlansın, bir

sonraki etmeni olumsuz bir biçimde etkileyen süreç sonunda olumsuz başlangıç noktası olarak kabul edilen yere geri dönmektedir (Berber, 2017: 324).

İktisadi kalkınmanın önünde yer alan bir engel olarak bu süreç incelendiğinde özellikle az gelişmiş ülkelerin bu kapalı çember içerisinde sıkıştıkları söylenebilir. Ragnar Nurkse'nin bu yaklaşıma dair az gelişmiş ülkeler için yaptığı tanımlamada: az gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen milli gelirin oldukça düşük olduğundan hareketle, bireylerin kişi başına düşen gelir düzeylerinin düşüklüğü sebebiyle tasarrufların yine aynı ölçüde yetersiz olduğu, tasarruf yetersizliğinin ise gerekli yatırımlar için kaynak yetersizliği ile sonuçlanacağından yatırımların gerçekleşmeyeceği ve bu durumun da düşük verimlilik düzeyi ve yine düşük gelir seviyesi ile sonuçlanacağı dile getirmiştir (Nurkse, 1952: 577).

İşsizlikte meydana gelen artış ve kişilerin gelir seviyelerinin azalması neticesinde bireylerin tüketimleri de azalmaktadır. Tüketim oranlarında yaşanan düşüşün etkileri gözlemlenirken, ülke ekonomisi bu biçimde bir yoksulluk tuzağına, kısır bir döngüye, girmiş olacaktır. Nurkse'nin az gelişmiş ülkeler özelinde yaptığı çıkarım “Bir ülke yoksul olduğu için yoksuldur” biçiminde bir cümle ile özetlenebilir (Nurkse, 1952: 571).

Yoksulluğun mevcudiyeti ve devamlılığın sebebi yine yoksulluktur. Nurkse tarafından geliştirilen ve yoksulluk kısır döngüsü olarak adlandırılan bu süreç az gelişmişliği açıklamak üzere geliştirilen çok sayıdaki kısır döngü teorileri arasında en çok kullanılanıdır (Berber, 2017: 325).

1.2.4. Yapısal Değişim Yaklaşımı

Yapısal değişim yaklaşımının çıkış noktası aslında ikili yapı modeli olarak görülmektedir. Gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelerle kıyasla daha heterojen bir yapıda oluşu beraberinde ülke ekonomisinde ikili yapının görülme olasılığını daha da arttırmaktadır. İkili yapı veya düalizm olarak nitelendirilen modelde modern kesim olarak nitelendirilen sanayi kesimi (sermaye sahipleri) ile tarım sektörünün ayrımına gidilmektedir (Berber, 2017: 332). Bu ayrımı esas alan yapısal değişim yaklaşımı ise tarım sektöründen sanayi sektörüne doğru gerçekleşen geçiş sürecindeki yapısal değişimlerin iktisadi analizinin yapılmasını ifade etmektedir.

Yapısal değişim modellerinde en çok öne çıkan Arthur Lewis'in sınırsız emek arzı modelidir. Çalışmasında bu yaklaşımın özellikle kırsal kesimin emek fazlası olduğu

koşullarda etkili olduğu ifade edilmektedir. Lewis, nüfusun sermaye ve doğal kaynaklara göre çok büyük olduğu, emeğin marjinal verimliliğin ihmal edilebilir, sıfır hatta negatif olduğu büyük sektörleri olan ülkelerde sınırsız bir emek arzının var olduğunu söylemenin mümkün olduğunu belirtmiştir (Lewis, 1954: 141).

Lewis, özellikle tarım ve emeğin marjinal veriminin sıfır olduğu sektörlerde bu durumun tarımsal ve sektörel faaliyetlerin aksatılmadan emeğin bir kısmının sanayi sektörüne doğru göç ettiği sonucunu doğuracağını belirtmiştir. Lewis kapitalist ve kapitalist olmayan olmak üzere sektörleri ikili bir ayrıma daha tabi tuttuğunda, bu iki sektör arasında emek fazlasının kapitalist olmayan tarımsal ve emeğe dayalı faaliyetlere dayalı sektörden kapitalist sektöre doğru geçiş yaşandığını öne sürmüştür. Bu süreç beraberinde yeni sanayi dallarının oluşmasına veya var olanların gelişimine katkı sağlamaktadır. Lewis'in öne sürdüğü bu yaklaşım esasen iktisadi büyümeyi yapısal bir değişikliğe ve dönüşüme bağlamasından ötürü önem taşımaktadır. Tarıma dayalı, emek yoğun ve teknolojik gelişmelerden uzak ve verimsiz bir ekonomiden, teknolojik gelişmelere duyarlı sermaye ağırlıklı ve verimli bir ekonomiye dönüşüm sürecini ele alan bu yaklaşım diğer çalışmalara da öncü olması bakımından oldukça önemlidir (Gönel, 2016: 91-92).

1.2.5. Düalizm Yaklaşımı

Düalizm olarak nitelendirilen bu model esasen bir ülkede iktisadi, teknolojik, sosyal ve bölgesel alanlarda birbirinden izole olan iki farklı kesimin varlığını ifade etmektedir (Berber, 2017: 329). Her ne kadar bu iki farklı kesimin varlığının aynı ülke içerisinde görülmesi az gelişmişliğin bir göstergesi olarak kabul edilse de bölgesel eşitsizlikler biçiminde gelişmiş ülkelerde dahi bu durum görülmektedir. Kalkınma aşamalarının henüz başlarında olan ülkelerde sıkça rastlanan bu ikili yapı, kalkınma süreçlerindeki yapısal dönüşümün sağlanamadığı sürece ortadan kalkmayacaktır (Gönel, 2016: 88). Ülke ekonomisinde gözlemlenen bu ikili yapı gerek toplumsal gerekse iktisadi ve bölgesel anlamda bir dezintegrasyona (bölünmeye) sebep olmaktadır (Berber, 2017: 329).

Ülke ekonomisinde ikili bir yapının görülmesi modern kesim ile geleneksel kesimin eş anlı olarak birlikte faaliyetlerini sürdürmesi biçiminde örneklendirilebilir. Modern kesim ile batılı sanayi sektörü ve sermaye sahipleri kastedilirken, geleneksel kesim tarımsal faaliyetlerin teknolojik gelişimlerden ziyade gelenek ve adetlere göre yürütüldüğü emek yoğun sektörleri ifade etmektedir (Tolbert, Horan & Beck, 1980: 1096). Öte yandan

modern kesimin üretim faaliyetleri teknolojik gelişimlerle desteklenmiş, verimliliği yüksek ve sermaye yoğun niteliktedir.

Ekonomide ikili yapının görülmesinin altında yatan birtakım sebepler vardır. Bu sebepler kısaca; sömürgecilik faaliyetleri neticesinde oluşan ikili yapı, az gelişmiş ülkelerde bulunan hammadde veya yeraltı kaynaklarının neden olduğu ikili yapı ve cazibe alanlarında yatırımcıların yoğunlaşması nedeniyle meydana gelen ikili yapı biçiminde ifade edilebilir. İkili yapının oluşmasının altında yatan sebepleri sadece yukarıda belirtilen bu üç unsurla sınırlandırmak elbette doğru değildir. Buna ek olarak kalkınma aşamasında olan ülkelerin ekonomilerde ikili yapının görülmesinin beklenen bir durum olduğu ve gelişmiş ülkelerde dahi bölgesel gelişmişlik farklılıkları temelinde bu tarz ikili yapıların görüldüğünü unutmamak gerekmektedir (Özsoy, 2012: 41).

1.2.6. Bağımlılık Modeli

Az gelişmişliğin altında yatan sebepleri açıklamada içsel modellerin yetersiz olduğunun farkına varılması ile 1960'ların sonlarına doğru azgelişmişliğin dışsal faktörlerini de dikkate alarak açıklamaya çalışan modeller ortaya çıkmıştır. Bu teoriler arasında ise bağımlılık modeli en ağır basan ve kapsamı bakımından diğerlerinden daha nitelikli olanıdır. Bağımlılık modelleri olarak nitelendirilen modellerde az gelişmişliğin varlığı ve devam etmesi uluslararası kapitalist düzenin tarihsel dönüşümünün bir neticesi olarak kabul edilmektedir. Ülkeler arası ilişkiler çerçevesinde ülkeler dünya merkez ülkeler ve çevre ülkeler adı altında iki grupta ele alınmaktadır. Merkezi oluşturan ülkeler gelişmiş ve zengin nitelikli iken çevre ülkeler az gelişmiş ve fakir ülkelere meydana gelmektedir. Bu iki ülke grubu arasında adaletsiz bir güç ilişkisi söz konusudur. Bu modelde öne sürülen önermelerden ilki zengin ülkelerin, fakir ülkelerin kendi kaynaklarına bağlı bir biçimde girecekleri kalkınma süreçlerini engelledikleri ve kendilerine olan bağımlılık düzeyini giderek arttırdıkları yönündedir (Berber, 2017: 336).

Tarihsel süreçte ele alındığında ülkeler arası bu bağımlılık ilişkisinin farklı biçimlerde meydana geldiği görülmektedir. Birincisi ticari temellere dayalı ve doğal kaynakların sömürüsüne dayalı bir bağımlılığın söz konusu olmasıdır. İkincisi 19. yüzyıl sonlarına doğru ortaya çıkan endüstriyel ve finansal alanlarda bağımlılıktır. Son olarak üçüncü tür ise yeni bağımlılık olarak adlandırılan ve endüstriyel alanların yanı sıra teknolojik yönden de bir bağımlılığı ifade etmekte olup gelişmiş ülkelerin bünyesinde yer

alan çok uluslu şirketlerin gerçekleştirdiği yatırımlarla da desteklediği bir bağımlılık türüdür (Berber, 2017: 337).

Bağımlılık okulu iktisatçılarının görüşü; az gelişmiş ülkelerden oluşan çevre ülkelerin kalkınmalarının önündeki engelin kendi iç dinamiklerinden ziyade uluslararası kapitalist düzene entegre olmalarından ve merkez ülkelerin mevcut düzeni sürdürmeyi istemelerinden dolayı olduğu yönündedir (Gönel, 2016: 84).

1.2.7. Neo- Klasik Karşı Devrim Yaklaşımı

1980’lerde ortaya çıkan bu teori esasen kalkınmanın altında yatan sorunu dış kaynaklı olmaktan ziyade içsel bir sorun olarak tanımlamaktadır. Bu teorinin savunucuları; azgelişmişlik, fiyat politikalarının yanlış uygulanması ve aşırı devlet müdahaleciliği gibi sebeplerle kaynakların eksik ve yanlış tahsis edildiğini savunmaktadır. Devletin bu aşırı müdahaleciliğinin iktisadi büyümenin önünde bir engel teşkil ettiğini de ifade etmektedirler. Bu teoriye göre büyüme ve kalkınmanın sağlanabilmesi için serbest piyasanın gelişimine izin verilmesi, devletin kendi teşebbüslerini özelleştirmesi yabancı yatırımcıyı teşvik etmek adına girişimlerde bulunulması, mal ve finans piyasalarındaki fiyat çarpıklıklarının azaltılması veya giderilmesi gerekliliğinin üzerinde durulmaktadır (Berber, 2017: 337).

1.2.8. Büyük İtiş Teorisi

Rosentein Rodan’ın öne sürmüş olduğu büyük itiş teorisi olarak adlandırılan bu teoride kalkınma aşamasının başlarında herhangi bir sanayi sektöründe yapılacak toplu yatırımların firmaların karlılığı üzerinde olumlu etkiye sahip olacağı ifade edilmektedir. Esasen burada ifade edilen toplu yatırımlar; yüksek maliyetli büyük altyapı çalışmaları, telekomünikasyon çalışmaları, ulaştırma ile ilgili çalışmalar ile enerji santrallerinin inşası gibi yatırımları ifade etmektedir. Rodan’a göre bir sektöre yapılacak bu tarz kolektif yatırımların koordinasyon görevini hükümetlerin üstlenmesi gerekmektedir. Rodan bu düşüncesinin gerekçesi olarak; her ülkenin büyüme ve kalkınma sürecinde aşması gereken bir eşik olduğunu ve bu eşiği aşarken de hükümetlerin destekleyici ve koordine edici bir görev üstlenerek ülkelerin kalkınma ve gelişme aşamalarında daha hızlı yol almalarının önünün açılacağını ifade etmektedir (Rodan, 1943: 208). Bu sayede hızlı bir yükselme trendi meydana gelecek (büyük itiş) ve bu sağlanan büyük itiş ile ülkenin ekonomisinin kısır döngüden çıkarak bir büyüme döngüsüne gireceği belirtilmektedir. Artık oluşan bu

yeni ortamda piyasa kendi yatırım kararlarını süreç içerisinde kendi halledebilecektir (Gönel, 2016: 53).

1.3. İktisadi Planlama ile İlgili Genel Açıklamalar

İktisadi planlama; ekonomik anlamda az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde, gelişmişlik düzeyine ulaşmak ve gelişmiş ülkelerle ekonomik ve toplumsal açığı kapatmak için zorunlu ve yaygın olarak kullanılmaktadır.

1.3.1. İktisadi Planlama Kavramı

Ekonomide var olan Klasik İktisat görüşü (ekonomiye müdahale edilmemesi) nedeniyle planlama faaliyetleri ancak 1929 Büyük Buhran sonrası gerçekleşmeye başlanmıştır. Bu dönemden sonra ekonomide hakim olan Keynesyen görüş ile ekonominin kendi başına bırakılamayacağı, ekonomik bunalımlara ve krizlere ancak iktisadi planlama ile çözüm getirileceği vurgulanmıştır (Bulut, 2003: 86).

İktisadi kalkınma düzeyi ile iktisadi planlama arasındaki ilişki hakkında iki görüş mevcuttur. Bunlardan ilki Rus kuramcılar tarafından ileri sürülmüş olup, bu görüşe göre; iktisadi planlamaların uygulanabilmesi için belirli aşamadan geçilmesi gerektiği bu aşamanın da serbest piyasa ekonomisi olduğu ancak bu aşıldıktan sonra yüksek kalkınma düzeyine ulaşılacağı savunulmuştur. Ancak Amerikalı kuramcılar tarafından öne sürülen bir diğer görüşe göre ise, ilk görüşün aksine iktisadi planlamanın ekonominin her aşamasında yapılacağını ve ekonominin belirli bir seviyeye ulaşınca kadar devam edilmesi gerektiğini ancak bu aşamadan sonra piyasanın kendi haline bırakılarak gelişmişlik seviyesine ulaşılacağını savunmuşlardır (Öney, 1987: 1-6).

Planlama yapılabilmesi için; öncelikle planı hazırlayan organlar belirlenmeli ve bu organlar plan dâhilinde sosyo-ekonomik hedefleri gerçeğe yakın tahminlerde bulunarak belirli bir süre ve dönem içinde oluşturulmalıdır. Aynı zamanda planlama bütün ülkeyi kapsadığı gibi sadece bir bölgeyi de kapsayarak kanunlara uygun belli hedefler çerçevesinde oluşturulmalıdır. İktisadi planlama belli bir dönemde belirli sosyo-ekonomik amaçlara ve sayısal olarak ifade edilebilen hedeflere ulaşabilmek için bu işle görevlendirilmiş organlar tarafından ve daha önceden saptanan araçları kullanmak suretiyle belli bir bölgede yürütülen faaliyetlerin tümü olarak nitelendirilebilir (Başoğlu ve Parasız, 2002: 2-3).

1.3.2. İktisadi Planlamanın Amacı

İktisadi Planlama kavramı ekonominin gelişmesini ve ilerlemesini amaç edinen buna bağlı varılması gereken hedefleri ortaya koyarak sonuçları kontrol eden bir süreçtir (Kar ve Taban, 2016: 274). İktisadi planlamalar ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği için; ülkelerin sosyo-ekonomik, siyasal yapılarındaki değişiklikler göz önünde bulundurularak amaçlar saptanmıştır. İktisadi planlamanın amaçları ekonomik hedeflerin yanı sıra siyasal öneme sahiptir olabilmektedir. İktisadi bir nitelik taşıyan amaçlar; tam istihdamın sağlanması, tam üretim kapasitesinde çalışma, optimal bir kaynak kullanımı, yaşam koşulları ve refah maksimizasyonu, fiyat istikrarı ve istikrarlı bir iktisadi büyümenin sağlanması şeklinde sıralanabilir (Başoğlu ve Parasız, 2002: 6-10).

Siyasal nitelikli amaçlar ise ülkenin ulusal güvenliğinin tahsisi ve korunması, yönetim ve örgütlenme biçimindeki değişimler ve ülkeler arası rekabet avantajı sağlanması gibi konuları bünyesinde barındırmaktadır (Küçük, 1978: 275-276).

1.3.3. İktisadi Planlamanın Araçları

İktisadi planlama araçları planlamanın yapılması sürecinde gerekli aşamalar ve planlarda belirlenen amaçlara ulaşmada kullanılacak tanımlamaları önceden yapılmış araçlardır. Her ülkenin kendi iktisadi gelişmişlik durumuna paralellik gösterecek biçimde şekillenen iktisadi planlama araçları mevcut olabilmektedir. Genel itibariyle bu araçlardan iktisadi büyüme ve kalkınma için belirlenen amaçların gerçekleştirilmesinde kullanılmak üzere hazırlanan planların gerek hazırlanma gerekse hayata geçirme sürecinde faydalanılmaktadır. İktisadi planlama araçları vergi politikası, dış ticaret kısıtlaması, yardımlar, krediler, fiyat ve ücret kontrolleri gibi kamu birimlerinin planın işlerliğini etkilemek üzere kullandıkları yönetsel nitelikli araçlar olabileceği gibi; devletin gerek yurtiçi gerekse yurt dışında sürdüreceği orta ve uzun vadeli ekonomi politikaları, mali yardımlar ve vergi indirimleri gibi iktisadi nitelikli araçlardan da faydalanılmaktadır (Küçük, 1978: 277).

Bunun yanı sıra planlama sürecinin işlerliğini etkin hale getirip, gereksiz uygulamalardan kaçınmak üzere istatistiki verilerin toplanması ve bu verilerle analizlerin yapılması ve çıktıların raporlanması biçiminde faydalanılan araçları da yansız araçlar olarak adlandırmak mümkündür (Günsoy, 1997: 139).

1.3.4. İktisadi Planlamanın Türleri

Planlamada en önemli hususlardan birisi şüphesiz planın ne kadarlık bir zaman dilimine yayılacağı ve ne kadar bir süreyi kapsadığıdır. Bu sebeple planlar gerek hazırlanırken gerekse uygulama aşamasında hangi zamanda ve ne kadar süreyle gerçekleştirilecekleri önem kazanmaktadır. Zaman boyutuna göre bir sınıflandırmaya tabi tutulduklarında planlar; kısa, orta ve uzun vadeli olmak üzere üç başlıkta ele alınmaktadır. İktisadi Kalkınma Planları bu kapsamda zaman boyutu itibariyle orta vadeli planlar olarak ele alınabilir. Planın kapsadığı alana göre bir ayrıma gidilecek olursa planlar en temel biçimde ulusal ve bölgesel düzeyde gerçekleştirilenler olanlar ikiye ayrılmaktadır. Ulusal nitelikli planlar bir ülkede ekonomin mevcut tüm sorunlarını ve birimlerini kapsamlı bir biçimde ele almaktadır. İktisadi Kalkınma Planları bu bağlamda ulusal nitelikli planlar olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra bölgesel düzeyde gerçekleşen planlar da mevcuttur. Bir bölgenin kalkınmada geri kalmış olması veya mevcut potansiyelinin ortaya çıkarılması gibi sebeplerle o bölgeye has bölgesel planlarda uygulanmaktadır (Ekiz ve Somel, 2007: 100-101).

Bir başka ayırım türünde ise planlar makro, mikro ve sektörel planlar olarak üçlü ayrıma tabi tutulmaktadır. Bu ayırım türünde sözü edilen planlar iktisadi bir sınıflandırmaya göre şekillenmektedir. Ülkeler iktisadi büyüme ve kalkınmayı kendi politikalarıyla paralellik gösterecek şekilde planlar dahilinde gerçekleştirdiğinden, bir ayırmada büyümeye dayalı planlar ve kalkınmaya dayalı planlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bazı planlar uyum sağlayıcı ve bilgilendirici nitelikte olmakla beraber kimi planlar ise tüm iktisadi birimlerin uymasının kesinlikle zorunlu olduğu biçimde gerçekleşmektedir. Planların bağlayıcılığının esas alınarak yapılan bu ayırmada ise planlar emredici ve yol gösterici planlar biçiminde iki farklı başlıkta ifade edilmektedir (Günsoy, 1997: 139).

2. BÖLÜM

2. 1980 ÖNCESİ TÜRKİYE'DE PLANLAMA DENEYİMLERİ VE KALKINMA PLANLARI

2.1. Planlı Dönem Öncesi Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü

Türkiye’de planlamaya dayalı iktisadi kalkınma süreci tam anlamıyla 1961 yılında DPT’nin kuruluşuyla başlamış olmasına rağmen Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planları ile Vaner Planı planlamaya dayalı iktisadi kalkınma deneyimlerinin öncüleri niteliğindedir.

2.1.1. 1923 - 1933 Dönemi

1908-1922 dönemi Osmanlı İmparatorluğunu savaş ve ayaklanmalar sonucunda fiilen yıkılmış yerine Milli Mücadele dönemiyle beraber siyasi bağımsızlığını ve daha sonra iktisadi bağımsızlığını kazanan Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda Osmanlı’dan kalan iktisadi, siyasal ve kültürel mirası da devraldığından özellikle Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden ilk yıllarda bir geçiş süreci yaşanmıştır. Osmanlı’nın özellikle son dönemlerinde kapitülasyonlar sebebiyle yerli üretimin Avrupa’daki modern işletmelere karşı rekabet edemeyecek düzeyde olması sebebiyle Osmanlı’nın dışa açık bir pazara dönüşmesi ve ülkede yaşanan yüksek enflasyon ekonomiyi buhrana sürüklemesine ek olarak o dönemde müttefik olarak katıldığı savaşların getirdiği mali yükler Osmanlı’yı dış borçlanmaya sürüklemiştir. Borçların zaman içerisinde sürdürülebilir olmaktan uzaklaşması Osmanlı’nın mali iflasına sebep olmuştur. Osmanlı’nın mali bağımsızlığını kaybetmesi ve yüksek dış borcu Cumhuriyet’e bıraktığı ağır bir mali yük olarak karşımıza çıkmaktadır (Koç, 2000: 145).

Cumhuriyet’in kuruluşuyla beraber gerçekleştirilmek istenen reformist yeniliklerde Osmanlı’nın izleri yer almaktadır. Kurumların dönüşümü yeni bir iktisadi gelişim planı (Milli İktisat) arayışı ve ekonomi alanındaki girişimler ve idari yapılanma süreçlerinde de Osmanlı’nın izlerine rastlanmaktadır. Her ne kadar Cumhuriyet ile birlikte köklü değişimlere yer verilse de bu değişim bir süreç içerisinde meydana gelmiştir (Boratav, 2015: 39).

Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte 1838 Balta Limanı Anlaşması hususunca ekonomide dış ticarete önem veren, dışa açık, liberal politikalar terk edilmek

zorunda kalınmış kendi kendine yeterli, korumacı ve Milli İktisat ilkelerini benimsendiği bir ekonomi politikası izlenmiştir (Pamuk, 2020: 163). Milliyetçi ekonominin temelinde Mustafa Kemal Atatürk'ün öngördüğü şekilde düzenli devlet yatırımlarıyla beraber, yerli burjuvazinin desteklenerek özel sermayenin yetersiz olduğu dönemlerde devletin desteğiyle ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek yer almaktadır (Çelebi, 2002: 18-19).

1922 yılının sonunda Türk-Müslüman ticaret kesimi Milli Ticaret Birliği'ni kurmuş, toplumun tüm kesimlerinden toplam 1135 delege ile İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat 1923-4 Mart 1923) ile cumhuriyet dönemi başlamıştır (Varlı ve Koraltürk, 2010: 132). İzmir İktisat Kongresi ile savaş sonrası dönemde ülkeye iktisadi sosyal ve kurumsal açıdan yeni bir kimlik kazandırarak bu doğrultuda uygulanacak yeni iktisat politikalarını “Misak-ı İktisadi” kapsamında tayin etmek ve tüm toplumu kapsayacak bütüncül bir yaklaşımla iktisadi kalkınma sürecini başlatmak amaçlanmıştır (Sabır, 2003: 80).

İzmir İktisat Kongresinde (Özçelik ve Tuncer, 2007: 255-256):

- Yerli üretimin teşviki ve üretimde ulusallaşma,
- Dış ticaret ve gümrük tarifelerinde düzenlemeler,
- Tekellerin kamu idaresine geçmesi,
- Vergi sistemine dair düzenlemeler (temettü vergisinin gelir vergisine dönüştürülmesi),
- Teşvik i sanayi kanunu ile tarım ve sanayi üretimine destek verilmesi için yapılan düzenlemeler,
- Türk limanlarında Kabotaj Hakkı tanınması ve ulaşım altyapısının geliştirilmesi gibi ekonominin çoğu alanını derinden etkileyecek hususlarda birtakım kararlar alınmıştır.

İzmir İktisat Kongresi'nin kararları esasen Türkiye Cumhuriyeti kuruluş döneminin ilk yıllarında uygulanması öngörülen iktisat politikalarının temelini oluşturmaktadır. Alınan iktisadi kararlar çoğunlukla korumacı ve ithal ikameci bir sanayileşmeyi göstermiş, her kesimin desteklenerek teşvik edilmesi ve korunması yönünde kararlar alınmıştır. Kongre kapsamında milli iktisat görüşü ile devletin iktisadi kalkınma ve milli burjuvazi oluşturma yolunda ekonomiye müdahalesiyle sanayileşmenin mümkün olacağı benimsenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin hem ekonomik hem de siyasal bağımsızlığı için önemli bir adım olan Lozan Görüşmeleri 20 Kasım 1922 tarihinde İsviçre'nin Lozan kentinde başlamış olup 24 Temmuz 1923 tarihinde Türkiye ve İtilaf Devletlerinin imzalamasıyla yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Misak-ı Milli sınırları tanınmış ve bağımsız devlet statüsüne kavuşmuştur. Lozan Antlaşması ile ekonomiye ilişkin kararlar (Alpay ve Alkin, 2020: 814-16):

- Yabancı devletlere tanınan kapitülasyonları sona erdirerek ekonomik bağımsızlığı büyük ölçüde kabul ettirmiştir.
- Osmanlıdan devrolunan dış borçlar müzakere edilmiş borçları 2/3'ü üstlenerek belirli bir ödeme planına bağlanmıştır (İlk taksit 1929 yılında yatırılmış, 1954 yılında tamamen bitirilmiştir).
- Gümrük tarifelerine ilişkin düzenlemeler 1916 yılında Osmanlı Devleti'nin kabul ettiği gümrük rejiminin kararları devam ettirilmiş, Türkiye'de 24 Temmuz 1928 tarihine kadar ithalat ve ihracat yasakları kaldırılamamış ve yeni hükümler getirilememiştir.

İzmir İktisat Kongresinden kısa bir süre önce 30 Ocak 1923 tarihinde Lozan Antlaşmasında karar bağlanan nüfus mübadelesi uygulanmış ve bu mübadele ile Rum nüfusunun Türkiye'den gönderilmesi ve yerine Türk nüfusunun getirilmesi Türk ekonomisi için olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır (Kayıran ve Saygın, 2019: 29). 1918 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen nüfus değişimi kentli nüfusun azalması ve nitelikli işgücünde yaşanan kıtlık sebebiyle kuruluş ve kalkınma sürecinde olan Cumhuriyet için bir diğer olumsuz faktör olarak değerlendirilebilir (Kepenek, 2012: 34). Nüfus değişimine konu olan nüfusun niteliği dikkate alındığında Yunanistan'a giden Rum nüfusun çoğunlukla sanayici, sanatkâr ve tüccarlardan meydana geldiği görülürken Türkiye'ye gelenlerin yüksek bir kısmını tarım faaliyeti ile uğraşan Türklerden meydana geldiği görülmektedir. Bu değişim ile beşeri sermayede yaşanan azalmanın kısa dönemde Türkiye ekonomisi üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu ifade edilebilir (Parasız ve Eroğlu, 2017: 13).

Cumhuriyet döneminin ilk milli bankası olan İş Bankası Mustafa Kemal'in destekleri ve İzmir İktisat kongresinde alınan kararların neticesinde 26 Ağustos 1924 tarihinde kurulmuştur. İş Bankasının kurulmasındaki amaç; ülke içi sermaye birikimi

sağlayarak sanayiye teşvik etmek, yabancı işletmelerin millileştirilmesi, yeni fabrikalar ve işyerleri kurmak şeklinde açıklanabilir (Boztemur, 1996: 71-72).

Türkiye Cumhuriyeti özel girişimci(sermaye) yaratmak amacıyla bankacılığın geliştirilmesine önem vermiş, özellikle özel sanayiye teşvik etmek amacıyla 1925 yılında ilk Kalkınma Bankası kurulmuştur. Bankanın asli görevi devraldığı fabrikaları işletmek, sermaye birikimine yardım etmek, madencilik faaliyetleri gerçekleştirmek ve kredi temin etmek olarak belirlenmiştir (Altıparmak, 1998: 71). Fakat bankanın istenen sonuçlara ulaşmada yetersiz kalması sebebiyle faaliyetlerine son verilerek yerine bankanın işletmecilik faaliyetlerini yürütmek üzere 1932 yılında Devlet Sanayi Ofisi kurulmuştur. Daha sonra ise sadece sanayiye kredi vermek için Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası adını almış ve 1 yıl sonra iki kuruluşun görevleri de Sümerbank'a devredilmiştir (Eroğlu, 2007: 66).

Cumhuriyet döneminde mali niteliği bakımından en önemli değişikliklerden birisi 17 Şubat 1925 tarihinde Aşar Vergisi'nin kaldırılmasıdır. Aşar vergisi tarım ürünleri üzerinden alınan bir vergi olup, ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma dayalı bir ülke için oldukça köklü bir değişiklik niteliğinde olmuştur. Bu verginin kaldırılması ile köylü ve çiftçi üzerindeki ağır vergi yükünün azaltmak ve verginin tahsilat aşamasında yaşanan haksız uygulamaları ortadan kaldırılmak ve ortaya çıkacak alan fazla değerini sermayeye dönüştürülmesi hedeflenmiştir (Öztürk, 2018: 310). Tarım sektörünün görece olarak daha ilkel koşullarda yürütülmesi ve iktisadi fazla yaratılamaması sebebiyle tarım gelirleri vergi dışında bırakılmasına karşın beklenen gelişme sağlanamamıştır (Susam vd. 2020: 42). Aşarın kaldırılması ile büyük bir kamu geliri kaynağı kaybedilmiştir.

Devlet gelirlerindeki bu azalma karşısında tüketim vergisinde düzenleme yaparak ve arazi vergisi getirerek kaynak bulma arayışına girmiştir. 1926 yılında Umumi İstihlak Vergisi ve daha sonra Hususi İstihlak ve Eğlence Vergisi, Mahsulatı Araziye Vergisi, Muamele Vergisi, İradi Gayri Safi Vergisi gibi ek vergiler getirse de beklenen gelir sağlanamamıştır (Mutlu, 2009: 72-76). Aşar'ın kaldırılması ile gelir kaybına uğrayan devlet önce 1914 yılından itibaren uygulanan Temettü Vergisini kaldırarak yerine 1926 yılında Kazanç Vergisi Kanunu'nu çıkarmıştır. 1929 yılında iktisadi buhranın yaşanmasının ardından ise İktisadi Buhran Vergisi, Kazanç Vergisi, Hayvanlar Vergisi düzenlenmiştir. Ayrıca Maliye Bakanlığı'nın kuruluş kanunu bu dönemde kabul edilmiştir (Eroğlu, 2009: 73).

Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden ilk on yıl diğer dönemleri etkilemesi ve gelecek dönemlere yön vermesi, yaşanan sorunların çözüme kavuşturulması ve Türkiye'nin gerek siyasi gerekse sosyal ve ekonomik alanlarda yeniden yapılandırılmasına yönelik çalışmaların ele alınması bakımından oldukça büyük bir öneme sahiptir. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin açılmasıyla birlikte ele alınan ilk husus vergi olmuştur. 24 Nisan 1920 tarihinde Ağnam Vergisi ile ilgili alınan karar; uygulanan oranların mevcut biçimde devam etmesi yönünde olmuştur (Eroğlu, 2009: 72). 1 Temmuz 1926 tarihinde uygulamaya konulan kabotaj hakkının kaldırılması ile Türkiye'de deniz ulaşımı yetkisi sadece Türk gemilerine tanınmıştır. Ancak bu kararın olumsuz çıktıları olarak ulaşım olanaklarının yetersizliği sebebiyle artan taşıma ücretleri ve yabancı sermayenin ülkeyi terk edişinin hızlanması sonucunu doğurmaktadır (Kepenek, 2012: 34).

Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilen millileştirme çalışmaları kapsamında; demiryolu hatlarının millileştirilmesi, Reji (tütün tekeli) idaresinin devlet tekeline dönüştürülmesi ve kabotaj hakkının Türklere sağlanması dönemin önemli girişimleri olarak ifade edilebilir (Şahin, 2009: 35). Her ne kadar İktisat Kongresinde tütün tekelinin kaldırılması kararlaştırılsa da bu durum gerçekleşmemiş tütün tekeli devletleştirilmiş ve yeni tekeller ortaya çıkmıştır. İspirto, kibrit üretimi ve şeker ithali devlet tekeline alınmıştır. Kaldırılan aşar vergisi ile uğranan gelir kaybı bu tekellerle telafi edilmiştir (Susam vd., 2020: 42).

Sanayileşme alanında ise ülkenin ekonomisini geliştirme ve kalkınmanın sağlanması adına ağır sanayileşme özlemi içerisinde bulunduğu bilinmektedir. Bu kapsamda bankacılık sektöründe sanayiye yönelik girişimlere ek olarak 1913 yılında çıkarılan aynı adlı yasanın kapsamının genişletilmesiyle 1927 yılında Sanayi Teşvik Yasası çıkartılmıştır. Sanayi teşvik yasası kapsamında arazi bağışı, kolay arsa temini, iletişim hizmetlerinde kolaylık sağlanması, gümrük muafiyeti, çeşitli vergilerden muafiyet, nakliye tarifesinde indirim gibi birtakım araçlar ile özellikle maden işletmelerine özel imkanlar tanınmış ve sanayileşme teşvik edilmeye çalışılmıştır (Kasalak, 2012: 73).

Milli Sanayileşmeye oldukça önem verilen Cumhuriyetin kuruluş yıllarında şeker üretimi, savunma sanayi, dokumacılık, havacılık, demir-çelik sanayi, denizcilik ve inşaat sektörüne yönelik birçok yerli ve milli fabrika kurulmuştur. Devlet eliyle milli burjuvazi oluşturulması ve ekonominin dışa olan bağımlılığın azaltılması yönündeki bu girişimler

özellikle savaş ekonomisi yıllarından yeni kurtulmuş ve bağımsızlık mücadelesi veren bir ülke için oldukça güç ama bir o kadar da gerekli hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

1929 Büyük İktisadi Buhran sonrasında Türkiye’de devletin başvurduğu politikaların çoğunlukla devletçi bir iktisadi görüşün hakim olmasının nedenleri (Bulut, 2003: 90-91);

- Kriz ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa ülkelerinde fiyatların düşmesi, işsizliğin artması ve üretimin azalması devletlerin ekonomiye müdahalesini mecbur kılması,
- Rusya’daki merkezi planların başarılı olması,
- Osmanlı’dan kalan borçların devam etmesi,
- Özel kesimi destekleyici politikaların başarılı olamaması ve özel kesimin elinde yeterli sermayenin bulunmaması biçiminde sıralanmaktadır.

2.1.2. 1933 - 1950 Dönemi

1930-1938 dönemi devletçi politikaların ve korumacı planlı ekonominin hakim olduğu bir dönem olmuştur. Bu dönemde yerli sanayi teşvik edilerek, ithal ikameci temel tüketim maddelerinin üretilmesi amaçlanmıştır. İzlenen politikalar eşliğinde aşağıda yer alan iktisadi gelişmeler hayata geçirilmiştir (Özçelik ve Tuncer, 2007: 263-264).

- 1930 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu yürürlüğe girmiştir.
- Yine 1930 yılında Merkez Bankası kurulmuş; demiryolları, limanlar ve madenler devlet tekeline alınmıştır.
- Birinci ve ikinci olmak üzere iki adet sanayi planı hazırlanmış ancak İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla ikinci sanayi planının uygulanmasına imkan bulunamamıştır.
- Sümerbank, Etibank, Denizbank, Ziraat Bankası’na ek birçok banka faaliyete geçmiştir.
- 1932 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi kurulmuş, 1938 yılına gelindiğinde ise bağımsız bir kuruluş haline dönüşmüştür.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na fiilen katılmamasına rağmen savaşın tüm ekonomik etkilerini derinden hissetmiştir. Yetişkin nüfusun silahlata alınması üretimin ciddi boyutlarda azalmasına neden olmuştur. Türkiye'de 1939 yılından itibaren askere alımlar artırılmış ve bu durum neticesinde tarımsal faaliyetler durma noktasına gelmiştir. Buna ek olarak artan ihracat karşısında ithalatın azalması sebebiyle ülke içi üretimin sağlanabilmesi adına gerekli ara mal, hammadde tedariki zorlaşmış ve bu durum ülkenin temel gereksinimlerini karşılayabilecek üretim düzeyinin sağlanmasının önünde engel teşkil etmiştir (Koçtürk ve Gölalan, 2010: 59). Üretimin azalmasıyla birlikte piyasada arz olunan mallar tüketici taleplerini karşılayamamış ve beklenen karaborsa ortamı oluşmuştur.

1939 yılından itibaren çiftçilikle uğraşan kesimin askere alınması sonucunda üretimde yaşanan darboğaz neticesinde buğday kıtlığı yaşanmıştır. Yaşanan bu kıtlık hükümetin ekmek tüketimini kontrol altına alması gerekliliğini ortaya çıkarmış ve bu sebeple 1942 yılının Şubat ayında Halk Dağıtım Birlikleri aracılığıyla ekmek ihtiyacının karne ile giderilmesine karar verilmiştir. Karne uygulaması ile birlikte ihtiyaç fazlası ekmek tüketiminin önüne geçilerek karaborsaya engel olmak amaçlanmıştır. Bu uygulama savaşın bitimini takip eden dönemde 1946 yılında sona erdirilmiştir (Alpay ve Alkin, 2020: 80).

1930'lardan itibaren kabul edilen devletçilik politikası sebebiyle 1950'li yıllara kadar kendine yetmeye çalışan kapalı bir ekonomi içerisinde faaliyet gösteren Türkiye'de, ithalatın düşük ihracatın yüksek olduğu bir dış ticaret grafiği seyretmektedir. Savaş öncesi savunma harcamaları bütçe gelirlerinin %40'ına karşılık gelirken savaşın başlamasıyla %60'lara kadar yükselmiştir. Bununla beraber askeri harcamaların artması, ordunun temel ihtiyaçlarının karşılanması ve ithalatta yaşanan daralma da bu sürece etkiye bulunmuştur. Orduya yaklaşık 1.000.000 askerin alınması ile artan iae ihtiyacılarını finanse etmek amacıyla ek vergilere ve para basımına başvurulmuş ve bu durum enflasyona sebep olmuştur. Geniş para arzından doğan yüksek enflasyon karşısında 1940 yılında Milli Korunma Kanunu (MKK) çıkartılmıştır. Bu kanunla savaş döneminde olan ülkemizde hükümete tam yetki verilmek suretiyle özel sektöre sınırlamalar getirilmiş, fiyatlar ve maliyetler üzerinde denetime gidilmiştir (Parasız ve Eroğlu, 2017: 61). Devlet artan askeri harcamaları finanse etmek için temel tüketim mallarına gerek piyasadaki gerekse üreticiden doğrudan el koymuştur. MKK ile ithalat ve ihracata dair miktar ve fiyat kotalarını belirleme yetkisi devlet tekeline alınmıştır (Şahin, 2009: 88). Devlet 1940 yılında çıkardığı MKK ile iktisadi gelişme ve büyümeye nazaran daralan üretim hacmine, artan fiyatlara ve sosyal

adaletsizliğe müdahale ederek etkinliğini arttırmıştır (Susam vd., 2020: 66). MKK ile devlete; ücretleri sınırlandırma, yabancı işletmelere geçici el koyma, ithalat ve ihracatta fiyatları belirleme gibi geniş haklar tanınmıştır (Pamuk, 2020: 201). Devlet sanayi ve madencilik tesislerinde üretilen mal miktarını belirleme ve bu tesislerde zorunlu çalışma yükümlülüğü getirme gibi birtakım yaptırımlara başvurmuştur. Bazı işletmelere, kuruluşlara el koyabilme ve tarım sektöründe üretilen ürünlerin de miktar ve türünü belirleme ile yatırımcıların izne ve denetime bağlanması gibi yaptırımlar da devletin piyasa üzerindeki etkisinin göstergesi niteliğindedir (Özdemir, 1996: 200).

Hükümet denk bütçe – sağlam para politikasını terk ederek kamu harcamalarını para basma yoluyla karşılamaya çalışmıştır. Bu durum ise yüksek enflasyona neden olmakla beraber azınlık tüccarların karaborsa yoluyla vergilendirilmemiş fazla kazanç elde etmeleriyle sonuçlanmıştır. Devlet 1942 yılında haksız elde edilen servet ve kazançların önüne geçmek için haksız servet elde edenlerin servetlerinin bir bölümünü vergilendirme yoluna gitmiştir. Varlık vergisi adıyla yasalaşan bu vergi tek sefere mahsus olmak şartıyla kamu gelirlerini arttırmak, bu dönemde oluşan haksız kazançları vergilendirmek ve stokçuluğu sonlandırarak ekonomiyi canlandırmaya çalışmak amacıyla uygulanmıştır. Uygulama alanının çoğunluğunun İstanbul ve İzmir'deki mükellefleri kapsayan varlık vergisinin; ödemelerin ivedi ve nakdi karşılanması, itirazların ve taksitlendirmelerin mümkün olmayışı, borçlarını karşılayamayan mükelleflerin çalışma kamplarına gönderilerek ödemelerin tahsis edilmesi gibi uygulamalar sebebiyle oldukça katı kurallarının olduğunun göstergesidir. Varlık vergisi ile 1940 yılı kamu harcamalarının %38'i karşılanmış olup tahakkuk eden verginin %67'si tahsil edilebilmiştir (Şahin, 2009: 84). Ayrıca 1942 yılında milli gelirin %3,5'ine denk gelen 315.000.000 Türk Lirası (TL) gelir getiren varlık vergisi öngörüldüğü üzere belirli bir süre yürürlükte kaldıktan sonra 1944 yılında kaldırılmıştır (Alpay ve Alkin, 2020: 71-75).

1941 yılında kurulan Ticaret Ofisi, Petrol Ofisi ve İaşe Müsteşarlığı ile devlet temel tüketim mallarının, petrol ürünlerinin iç ve dış ticaretini denetim altına alarak fiyatları denetleme yetkisine sahip olmuştur. 1942 yılında ise Dağıtma Ofisi ve Mahalli Dağıtma Birlikleri ile iaşe sorununa çözüm bulmaya çalışılmış, temel tüketim malları karneye bağlanmıştır (Aydın, 2019: 419).

Aşarın kaldırılmasının ardından 1943 yılında getirilen Toprak Mahsulleri Vergisi tarım sektöründen alınan dolaysız vergi niteliğinde olup 1946 yılında kaldırılmıştır (Ertan,

2018: 249). 1929 yılından itibaren Türkiye'nin gündeminde olan çiftçiyi toprak sahibi yapma konusu, 11 Haziran 1945 tarihinde 4753 Sayılı "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" (ÇTK) ile yasalaşmıştır (Kayıran ve Metintaş, 2018: 653). 1947 yılında uygulamaya konulan ÇTK ile toprak sahibi olmayan köylünün kalmaması sağlanmaya çalışılmıştır (Kayıran ve Metintaş, 2018: 660). Sanayinin gelişim süreci ile birlikte işçi sınıfının artan ihtiyaçları doğrultusunda 1945 yılında yaşam kalitelerini artırmak ve daha verimli çalışma hayatlarının olması gibi hususları gerçekleştirmek üzere Çalışma Bakanlığı ve İşçi Sigortaları Kurumu kurulmuştur (Özçalıcı, 2008: 90).

Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde ithalat hacminin milli gelir içindeki payının %6'dan %3'e düşmesi, ülke ekonomisini zor bir sürece sokmuştur. (Pamuk, 2020: 199). 1946 yılında Cumhuriyet tarihinin ilk devalüasyonu gerçekleştirilerek ihraç ürünlerine dış piyasada rekabet etme gücü vermeye çalışılmıştır. Ancak her ne kadar rekabet gücü kazandırılmak istenmiş olsa da Türkiye beklenen ihracatı gerçekleştirememiş ve ürünler dış piyasada ucuza satılmak zorunda kalmıştır (Alpay ve Alkin, 2020: 86). 7 Eylül 1946'da TL'nin yabancı para karşısında değeri düşürülmüş ve 1 dolar 131 kuruşa eşitken 1 dolar 280 kuruş olmuştur. Yapılan bu devalüasyonla gerek dış kaynak sağlamak gerekse yabancı sermayeyi ticarete teşvik etmek amacıyla dış ticarete serbest döviz konusu mallar ve bu malların kısıtlaması kaldırılmıştır. 7 Eylül 1946 devalüasyonu ile milli sermayeden taviz verilerek yabancı girişimleri teşvik edici çalışmalar başlatılmıştır. Devalüasyon ile birlikte ülke içi piyasada dengesizlikler yaşanmasına ek olarak döviz rezervleri hızla tükenerek dünya piyasasında etkinliğimizin azalmasına sebep olmuştur (Şanlı, 2011: 187).

Türkiye'de 1947 yılında ihracatta %5'lik artışın karşısında ithalatta %100'ün üzerinde bir artış yaşanmış ve 1930 yılından itibaren ilk kez dış ticaret açığı verilmiştir. 1930 yılından itibaren dış piyasalarda yabancı paralar karşısında değeri sabit tutulan TL'nin ve iç piyasada yaşanan yüksek enflasyonun ihracat üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. 7 Eylül 1946 yılında yapılan devalüasyonla beraber Bretton Woods para sistemine geçilmesi ile Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve Uluslararası Para Fonu (IMF)'e katılması öngörülmüştür. Türkiye uygulanan genel ve özel takas sistemi yüzünden ticaret koşullarında malları yurtdışından pahalı bir biçimde ithal etmek zorunda kalmaktaydı. 1930'lardan gelen dış borçlarını ödeyemeyen Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda bu borçlarını erteleme yoluna gitmiştir (Parasız ve Eroğlu, 2017: 68-70).

Türkiye 1947 yılında Rusya'nın toprak talebinde bulunması ve boğazlar üzerinde söz hakkı istemesi üzerine ABD ile yakın iktisadi ve siyasi ilişkiler geliştirmiştir. Savaşın olumsuz etkilenen ülkelere maddi destek sağlayan ABD, içinde Türkiye'nin de yer aldığı bir grup Avrupa ülkesiyle 1947 yılında bir araya gelerek ortak plan hazırlamıştır. Marshall adı verilen bu ortak planda ekonomik kalkınmaya öncelik verilerek ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda nakdi yardım verilmiştir (Alpay ve Alkin, 2020: 92).

Tarım, ulaştırma, haberleşme, enerji gibi yatırıma ihtiyacı olan alanlara öncelik verilerek özel sektörün madencilik, enerji, demir-çelik, demiryolları dışındaki girişimleri zamanla devredilebileceği, özelleştirmeye açık hale getirilebileceği fikri desteklenmiştir. 1948 -1952 yıllarında toplam kamu harcamaların 3.700.000 TL olması planlanırken bu harcamaların dağılımının %44 ulaştırma ve haberleşme, %8 sanayi, %16 enerji ve %16 tarım sektörleri biçiminde gerçekleşmesi hedeflenmekteydi. Ayrıca gerçekleştirilecek bu harcamaların finansman kaynağının %49'unun dış kaynaklardan sağlanması bekleniyordu (Kepenek, 2012: 88).

1930'lu yıllarda izlenen istikrarlı para politikası sebebiyle sanayileşme, altyapı yatırımları kamu gelirleriyle karşılanıyordu. Ancak savaşın etkisiyle artan harcamalarını finanse etmek için var olan vergiler yeterli görülmemiştir. Bu sebeple bazı vergi ve resimlerin oranları artırılmış ve vergilerin kapsamı genişletilmiştir (Parasız ve Eroğlu, 2017: 84). Ayrıca Türkiye'de savaşın olası etkilerini karşılamak için var olan vergilere ek vergilerin getirilmesi yoluna başvurulmuştur. Olağanüstü vergilendirme adı altında başta gelir vergisi olmak üzere sigorta şirketlerinden, bankalardan, tüketim üzerinden alınan vergilerin oranları ile nakliye ve damga resimlerinde artışa gidilmiştir (Parasız ve Eroğlu, 2017: 64).

1941 yılında Veraset ve İntikal Vergisi oranları iki katına çıkarılması ile vergi gelirleri artırılmıştır (Susam vd., 2020: 76). 1941 yılında devlet bütçeye gelir sağlamak maksadıyla "İhracat Vergisi'ni" yürürlüğe koymuştur. İthalat üzerinden alınan vergiler ve gümrük tarifeleri artırılmış 1942'de ise ihracat vergisi olarak yürürlükte olan vergi "gümrük çıkış vergisi " olarak adlandırılmış ve 1946 yılında yürürlükten kaldırılmıştır (Erul ve Buz, 2019: 395). Tekel ürünleri üzerinden alınan vergiler artırılmıştır. Tüm bu vergiler yeterli olmamış iç borçlanmaya gidilmiş ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) kredilerine talep artmıştır (Şahin, 2009: 88).

Savaş döneminde vergi gelirlerini artırmak amacıyla yapılan yeni düzenlemeler ve ek vergiler cari vergi gelirlerinin artışına neden olsa da; fiyatlar genel düzeyindeki yükselme sebebiyle reel bir gelir artışı yaşanmamıştır. 1947-1948 yıllarında yapılan dış yardımlarla bütçe içindeki özel gelirler ve fonların payı artmıştır. Açık finansmana gidilmesi ise vergi dışı gelirlerin bütçedeki payını artırmıştır (Susam vd., 2020: 79).

2.1.3. 1950 – 1960 Dönemi

1950 yılındaki genel seçimler ile beraber yirmi yedi yıllık devletçi ve korumacı politika yerini liberal, devletin etkisinin azaltıldığı, özel kesimin desteklendiği piyasa ekonomisine bırakarak yeni bir döneme ve yapılanma sürecine girilmiştir (Susam vd., 2020: 83). Bu değişim ile öncelikle devletin dış ticaret üzerinde fiyatları belirleme ve kontrol etme yetkisi kaldırılmıştır.

Tarım alanında 1947 yılındaki Marshall yardımları ve ulaşımaya yapılan ciddi yatırımlar ile tarımda makineleşme, yeni araç-gereçlerin kullanılmasıyla beraber ekili alanların miktarı ve verimi artırılmıştır. Marshall yardımları kapsamında tarımsal araçların, traktörlerin ve gerekli makine teçhizatın ülkeye girmesi ve tarım kredilerinin artırılması ile tarımsal faaliyetler hız kazanmıştır. Tarım sektörünün Milli Hasıla içindeki payı 1946-1947 yılları ortalaması %42 düzeyindeyken 1952-1953 yıllarına gelindiğinde %45,2 düzeyine ulaşmıştır. Meydana gelen bu artışın altında yatan en önemli sebeplerden birisi ekilen alanın genişlemesi ve üretim kalitesinin artması iken bir diğeri ise hammadde ve tarımsal üretim faaliyetleri ile dünya ekonomisine entegre olma çabasıdır (Oktar ve Varlı, 2010: 12-14).

Liberalleşme sürecinde yeni iktisadi program tüketim ithalatını serbestleştirmesine karşın dolaysız sermaye yatırımları sınırlı kalmış, yapılan yatırımların çoğu ABD'den gelmiştir. Marshall yardımları ile hem otomotiv sektöründe hem de tarımda alınan traktör, pulluk ve diğeri tarımsal makineler sayesinde piyasa hareketlenerek karayolu taşımacılığı gelişmiş; tarımda elde edilen mahsullerin hızlı ve kolay bir biçimde taşınabilmesi sağlanmıştır (Pamuk, 2020: 227-230).

1950 yılında kurulan Sınai Kalkınma Bankası ve Marshall yardımları ile özel kesime daha çok destek verilerek madenlerde arama işletme (linyit, krom, demir madenleri vb.) ruhsatları çoğaltılmış ve yeni kurulan şeker ve çimento fabrikalarının sermayesine katılımları desteklenmiştir (Susam vd., 2020: 84). Ayrıca 1954 yılında 6326 sayılı Petrol

Kanunu ile petrol arama ve petrol kuyularının işletmesini yabancı yatırımcıya açılmıştır. Ayrıca petrol kanununun yürürlüğe girmesini takip eden on yıllık süreçte ülkeye giren sermaye miktarı yabancı sermayeyi teşvik kanunu kapsamında yabancıların gerçekleştirdiği yatırımdan daha fazladır (Haykır ve Demir, 2017: 261).

1950’li yılların başlarında Kamu İktisadi Teşebbüslerin (KİT) özelleştirilmesiyle ilgili konular gündeme gelmiş olsa da özel sektörün satın almak için sermayelerinin yetersiz oluşu ve KİT’leri satın almaktansa mal ve hizmetleri satın almanın daha avantajlı gözükmesi özelleştirmelerin gerçekleşmesi önünde engel olmuştur (Şahin, 2009: 104).

Özel sektörün yabancı yatırımcıdan beklentisini giderek artması ekonomide istikrarsızlığa sebep olmuştur. Devlet bu istikrarsızlıkla mücadele amacıyla İthal Malları Fiyat Kontrol Dairesi kurmak suretiyle ekonomiyi yeniden kendi himayesi ve kontrolüne sokmuştur (Susam vd., 2020: 85).

Yapılan yatırımların plansız olması ve yeterince destek alınamamasından ötürü 1956 yılında sınırlı olan altın ve döviz rezervleri tükenmiş; artan kamu harcamaları iç borçlanma ve TCMB kaynakları ile finanse edilmeye çalışılmıştır. Ekonominin dengesiz bir hal almasından ötürü devlet MKK’yı tekrar yürürlüğe koyarak ekonomide 1950 öncesi uygulamalara dönerek iç ve dış ticarete fiyat kontrollerinin yaygınlaştırılmasıyla ithalat ve ihracata sınırlamalar getirmiştir. Bu durum ise dış borçlanmanın artışı ile sonuçlanmıştır (Albayrak, 2007: 245).

Dış ödemede yaşanan sorunlar ve enflasyonun hızlı artışına ek olarak artan kamu harcamalarına finansman arayışı neticesinde 1954 yılında Yabancı Sermaye Teşvik Yasası çıkartılmıştır (Çalık, 2012: 196). 1958 yılında yatırımların plansızlığı, enflasyondaki yüksek artış, dış borçların sürdürülebilir olmaktan çıkması neticesinde IMF ile anlaşmalı istikrar programı çıkarılmıştır. Bu programla birlikte Türk lirasına ikinci kez devalüasyon yapılarak 1 dolar 2,8 liradan 1 dolar 9,02 liraya çıkarılmış, dış borçlar 1971 yılına kadar ertelenerek, yeni kredilerle desteklenmiştir (Kanca, 2012:59). 1958 istikrar programı kapsamında; devalüasyon tekrar gündeme gelmiş olup serbest ithalat rejimi, özellikle ara ve yatırım malları için, uygulamaya konulması amaçlanmıştır. İç fiyat kontrolleri kaldırılarak KİT ürünlerinde fiyat artışına gidilen bu dönemde banka kredilerine kısıtlama getirilmiş ve kamu harcamalarında tasarrufa gidilmiştir (Kanca, 2012: 59)

Özel kesime verilen kredilerle sektör hareketlendirilip ithalat %60 -%65 oranında serbest bırakılmış, fiyat üzerindeki taban tavan uygulamaları kaldırılmıştır. Yabancı yatırımcıları ülke ekonomisinde aktifleştirmek amacıyla çıkarılan Petrol Kanunu ve Ereğli Demir Çelik Fabrikaları A.Ş. kanunu ile petrol aramaları ve demir-çelik sanayi teşvik edilmiştir (Şahin, 2009:103).

1950 yılı itibariyle kazanç vergisinin yerini Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, Vergi Usul Kanunu ve Esnaf Vergisi gibi vergilerin yürürlüğe girmesiyle vergi sisteminde çağdaş bir döneme geçildiği kabul edilmektedir. 1957 yılında Hususi Otomobil Vergisi yürürlüğe konmuştur. 1959 yılında devlet alacaklarının tahsili için Tahsili Emval Kanunu kaldırılmak suretiyle yerine “Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkındaki Kanunu” yürürlüğe konmuştur. Bu dönemde girişilen vergi reformu faaliyetlerinden biri de dolaylı vergileri tek kanun çerçevesinde toplamak maksadıyla oluşturulan Gider Vergileri Kanunu’dur (İnan, 2010: 352).

Ayrıca bu dönemde vergi adaletinin sağlanması açısından önem arz eden en az geçim indirimi, artan oranlılık ve ayırma ilkeleri yürürlüğe girmiştir. Vergi kaçakçılığının hızla artması, zirai kazançların vergilendirilmemesi, vergi matrahındaki aşınmalar gelir vergisini elde etmede zorluklarla karşılaşmış, tam anlamıyla başarı sağlanamamıştır. Vergi reformu kapsamında belirli mallardan alınan Özel tüketim vergisi sabit kalırken muamele vergisi yerini istihsal ve hizmet vergisine bırakmıştır. Vergi yükünün adaletsiz bir biçimde dağıtılması daha çok düşük gelirlileri etkilemiş ve bu iktisadi gelişme hızında düşüşe sebep olmuştur (Susam vd. ,2020:93-95).

1954 yılında gümrük kanununda spesifik matrahtan advalorem matrah esasına geçilerek yeni tarife cetvelleri uygulanmıştır. Bu düzenlemeyi takiben 1961 ve 1964 yıllarında, sırasıyla 197 ve 474 sayılı kanunlarla oran bakımından iki kapsamlı değişikliğe daha gidilmiştir (Uzun,2006:7). 1950-1960 döneminde kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılama oranı %70 düzeyinde seyretmekteydi. Devlet oluşan bu finansman açığını ise iç borçlanma ve TCMB kredileriyle karşılamaya çalışmıştır. Bu dönemde elde ettikleri kazançları vergilendirilebilir gelirin %29’unu oluşturan ve stopaj usulüyle vergilendirilen ücretli, maaşlılardan elde edilen vergi gelirleri toplam dolaysız vergi hasılatının %40’nı oluştururken; vergilendirilebilir gelirin %24’ünü elde eden zengin çiftçiler ve toprak ağalarının ödediği vergi ise dolaysız vergilerin sadece %2’sini oluşturmaktadır (Şahin, 2009:127).

Tablo 2.1. Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı (1950-1960)

Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı (Milyon TL)							
Yıllar	Genel Bütçe Gelirleri	Vergi Gelirleri	(%)	Vergi Dışı Normal Gelirler	(%)	Özel Gelirler ve Fonlar	(%)
1950	1.448,8	1.242,1	85,7	57,9	4,0	148,8	10,3
1951	1.683,8	1.271,5	75,5	81,2	4,8	331,1	19,7
1952	2.293,7	1.588,3	69,2	63,5	2,8	641,9	28,0
1953	2.337,0	1.853,3	79,3	83,4	3,6	400,3	17,1
1954	2.468,8	2.094,8	84,9	89,7	3,6	284,3	11,5
1955	3.288,7	2.481,7	75,5	102,3	3,1	704,7	21,4
1956	3.395,2	2.815,5	82,9	134,0	3,9	445,7	13,1
1957	4.060,0	3.271,4	80,6	487,8	12,0	300,8	7,4
1958	4.932,3	3.868,7	78,4	478,5	9,7	585,1	11,9
1959	6.572,3	5.376,2	81,8	378,4	5,8	817,7	12,4
1960	7.139,4	5.541,0	77,6	376,9	5,3	1.221,5	17,1
Ortalama			79,2	-	5,3	-	15,4

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı İstatistikleri (2020). (Tablo, hmb.gov.tr web adresinde bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

1950 - 1960 yılları arasında kamu gelirlerinin yaklaşık %79,2'si (ortalama) vergi gelirlerinden, %5,3'ü vergi dışı normal gelirlerden ve %15,4'ü ise özel gelir ve fonlardan oluşmaktadır.

Tablo 2.2. Dolaylı-Dolaysız Vergi Dağılımı (1950- 1960)

1950- 1960 Yılları Dolaylı-Dolaysız Vergi Dağılımı (Milyon TL)					
Yıllar	Dolaylı Vergiler	Dolaysız Vergiler	Vergi Gelirleri Toplamı	Vergi Gelirleri İçindeki Pay (%)	
				Dolaylı Vergiler	Dolaysız Vergiler
1950	794	448	1.242	64,0	36,0
1951	977	295	1.272	76,8	23,2
1952	1.174	414	1.588	73,9	26,1
1953	1.314	539	1.853	70,9	29,1
1954	1.411	684	2.095	67,3	32,7
1955	1.665	816	2.482	67,1	32,9
1956	1.769	1.047	2.816	62,8	37,2
1957	2.096	1.175	3.271	64,1	35,9
1958	2.507	1.362	3.869	64,8	35,2
1959	3.530	1.847	5.376	65,7	34,3
1960	3.368	2.173	5.541	60,8	39,2
Ortalama				67,1	32,9

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı İstatistikleri (2020). (Tablo, hmb.gov.tr web adresinde bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

1950 – 1960 yılları arasında elde edilen vergi gelirlerinin (ortalama) %32,9'u dolaysız vergilerden meydana gelirken, %67,1'i dolaylı vergilerden oluşmaktadır.

2.2. Türkiye'nin Planlama Deneyimleri: Sanayi Planları

Tüm dünyada özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası önem kazanan kalkınma kavramı zaman içerisinde planlama kavramıyla beraber kullanılagelmiştir. İktisadi kalkınmanın tahsis edilebilmesi için planlamanın uygulanması özellikle gelişmekte olan ülkelerin amaçlarına ulaşabilmesi adına büyük önem arz etmektedir.

Herhangi bir plana ve programa sahip olmadan yapılan girişimlerden elde edilen çıktıların değerlendirilememesi, etkinlik ve verimlilik gibi hususların dikkate alınamaması sonucunda iktisadi kalkınma için gerekli adımların atılamayacağı gibi kaynakların israf edilmesine ve gereksiz alanlara yönlendirilmesine de neden olabilmektedir. Tüm bu riskler değerlendirildiğinde ülkenin iktisadi kalkınmasının bir planlama süreci dahilinde gerçekleştirilmesinin gereği gözler önüne serilmektedir. Türkiye’de planlamaya dayalı iktisadi kalkınma uygulamaları genel hatlarıyla üç başlık halinde ele alınabilir. İktisadi kalkınma uygulamaları Cumhuriyetin kuruluş yıllarını takiben uygulanan sanayi planlaması, 1960’lı yıllarda uygulamaya konulan kalkınma planlaması ve 2000’lerde gündeme gelen şirket temelli piyasa planlaması olarak karşımıza çıkmaktadır (Eroğlu, 2020: 153).

İktisadi kalkınma ülkenin gelişim sürecinde uygulanacak politikaların ve izlenecek yolun önceden belirlenmiş temellere dayanması ile mümkün olmaktadır. İktisadi kalkınmanın planlamaya dayalı bir biçimde gerçekleştirilmesi fikrinin klasik iktisadi görüşe karşıt bir görüş olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Ekiz ve Somel,2007:99). Piyasa ekonomisine bir müdahale aracı olarak ortaya çıkan planlamaya dayalı iktisadi kalkınma kavramı, belirlenen hedeflere ulaşmada daha akılcı ve rasyonel bir süreç yürütülmesi bakımından önem arz etmektedir.

Türkiye kendinden önce var olan Osmanlı Devleti’nin planlamaya yönelik bakış açısını devam ettirmiş fakat planlama anlayışı olarak oldukça farklılık göstermiştir. Osmanlı Devleti kendi dönemine uygun şekilde merkezi bir planlama anlayışına sahip olmadan tamamen adem-i merkeziyetçi bir yapıyla varlığını yürütmüş özellikle mali alanda planlamalara önem vermiş toplumsal alan gibi konularda planlama yapmak gibi bir durumu söz konusu olmamıştır (Leblebici ve Erkul, 2008:275).

Planlama ya da Beş Yıllık Planlama gibi kavramlar ilk kez 1917 yılındaki Sovyet Devrimi’nin ardından 1928 yılında “Dört Yılda Beş Yıllık Plan” sloganıyla dünyada

kullanılmaya başlanmıştır. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin ekonomik anlamda yükselmesi devletin müdahalesinin artması gerektiği görüşü batılı devletler tarafından benimsenmiştir. Türkiye’de ise ilk kez İzmir İktisat Kongresi’nde planlı bir ekonomiye geçilme kararı alınmış ve 1929 Ekonomik Buhranının etkisiyle devletçi ve korumacı politikalar izlenmiştir. Bununla birlikte Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1934-1939) ile birden fazla sanayi kuruluşu kurulmuş, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1938-1943) ise değişen siyasi otorite ve İkinci Dünya Savaşı’nın çıkması sebebiyle uygulanma fırsatı bulamadan yerine savunma planı yürürlüğe girmiştir (Kutlu vd., 2018:31).

Türkiye’de planlama anlayışı 1930’larda hazırlanan sanayi planları ile başlayıp Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulması ile devam etmiş ve günümüze kadar 11 kalkınma planı hazırlanmış ve uygulanmıştır. Dönem olarak ifade edilecek olursa; plandaki ilk dönem büyük ekonomik buhranla başlayan ve İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar devam eden devletçi politikalar uygulanan 1946-1958 yılları arasını kapsamaktadır. 1960 öncesi dönem özel sektöre öncelik verilen dönem, 1960-1980 arası dönem ise; ithal ikameci politikalar ile kalkınma planlarının uygulandığı ikinci dönem olmuş, üçüncü ve son dönemde ise; sanayileşmenin hız kazandığı 1980 sonrası dönemi olmuştur (Takım, 2011: 155).

2.2.1. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1934 - 1939)

Başta ABD olmak üzere bütün dünyada etkisini gösteren 1929 Ekonomik Buhranı ülkemizde de etkisini göstermiş ekonomik politikalar çerçevesinde Türkiye; Sovyet Beş Yıllık Kalkınma Planlarını örnek almış ve sanayi planlarını uygulamaya koyarak Sovyetler Birliği’nden sonra sanayileşmek amacıyla plan uygulayan ilk devlet sıfatına sahip olmuştur. Bununla beraber 1930 yılında Sovyet heyetinin Türkiye’ye gelerek sanayinin gelişmesi amacıyla rapor hazırlaması ile dönemin İktisat Vekili Celal Bayar’ın da katkısıyla “Sınai Tesisat ve İşletme Raporu” ve “İktisat Vekaleti Teşkilatına İlaveler” olarak yeniden düzenlenmiş ve 1933 yılında “Vekalet’e Sanayi Fen Heyeti” adı ile yeni birimler ortaya çıkarılmış ve planlama süreci başlatılmıştır (Ekiz ve Somel, 2007: 103). İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası planlamaya yönelik bir rapor hazırlamış, hazırlanan bu raporun amacını ise; ülkedeki ekonomik durumu yükselterek, bağımsız bir devlet oluşumuna katkı sağlanması olarak oluşturmuştur (Mücek, 2019: 307).

Sovyet, Amerikan ve Türk uzmanlarının hazırladığı rapor sonrasında hazırlanmasına karar verilen Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının temel amacı ithal ikameci politikalar çerçevesinde sanayileşmeye önem vermek olmuştur (Sezen, 1999: 155-156). 1933-1937 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile devletçilik politikası ile kalkınma hedeflenmiştir.

1933 yılında Bakanlar Kurulu tarafından görüşülen rapor ile 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kabul edilmiş ve Sümerbank tarafından uygulamaya konulmuştur (Boratav, 1982: 111).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının hedefleri ise (Erat ve Arap, 2017:140; Alpay ve Alkin, 2020: 64):

- Teknoloji temelli projelere öncelik verilmesi,
- İthal ikameci politikalar ile sanayileşmenin sağlanması,
- Diğer ülkelerden bağımsız iktisadi büyüme gerçekleştirmek ve döviz sıkıntısına son verilmesi,
- Ulusal paranın değerinin korunmasına önem verilmesi şeklinde ifade edilmektedir.

Ayrıca özel sektörün kuramadığı iş alanlarını üretmek ve girişimcilere yeni iş alanları yaratarak sanayiye geliştirmekte hedeflerinin arasında yer almaktadır

Devletçilik uygulamasının ilk örneğini 1934 yılı ile Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1934-1939) oluşturmaktadır. Sovyet Sanayi Planı örnek alınarak gerçekleştirilen sanayi planımız ile sanayi sektörüne öncelik verilerek tarım ve hizmet sektörü kapsam dışı bırakılmıştır. Hazırlanan sanayi planları ile yurtdışından ithal etmek zorunda kaldığımız sanayi ürünlerinin yerli üretimi sağlanarak ithal ikameci politikanın yürütülmesi ve dış ticaret açığının azaltılması hedeflenmiştir (Özyurt, 1981: 132).

1929 Dünya Ekonomik kriziyle birlikte piyasa mekanizmasının bütün sorunları çözeceği olgusunun yerine devlet müdahalesinin gerekliliği ön plana çıkmış, bu politika çerçevesinde sanayi planlarının hedefleri şekillenmiştir.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile (Susam vd., 2020: 64-65):

- Temel tüketim maddeleri (un, şeker, pamuk) ve kömür, demir, petrol ürünlerinin üretilmesine önem verilmiştir.
- Seramik, maden, dokuma, kağıt, kimya, sanayi kollarında üretim gerçekleştirmek amacıyla tesis inşa edilmesi amaçlanmıştır.
- İzmit'te bir kağıt fabrikası, İstanbul'da Paşabahçe cam fabrikası, Kayseri-Aydın-Konya-Gemlik'te pamuk ipliği ve kumaş fabrikaları, Isparta'da gülyağı fabrikası ve Zonguldak'ta kömür fabrikası kurulmuştur.
- Kurulan fabrikalar yurtiçi talep doğrultusunda oluşturulmuş, teknolojik projeler desteklenmiştir.
- Planın uygulanması için İş Bankası'ndan, Sümerbank'tan destek alınmış, Rusya'dan alınan krediler çoğunlukla dokuma sanayi için kullanılmıştır.
- Bölgesel gelişmişliğe önem verilerek geri kalmış bölgelere sınai kuruluşlar kurarak sanayinin dengeli dağılmasını sağlamak amaçlanmıştır.
- Kurulan fabrikaların hammadde ve işgücüne yakınlığına önem verilerek, yerli hammaddeye olan talebin arttırılmasını sağlamak amaçlanmıştır.

Sovyet Birliğinden alınan kredilerin yanı sıra tarım sektöründen aktarılan fonlar ve çoğunluğu emek sektöründe çalışan kesimden alınması planlanan vergiler planının uygulama aşamasında faydalanılması düşünülen finansman kaynaklarını oluşturmaktadır. Sanayi planları dahilinde özel sermayeye destek ve dış ticaretin geliştirilmesi amacıyla dış ticaret ofisi kurulmuş, 1938 yılına gelindiğinde 23 fabrikanın 19'unun temeli atılmış, sonraki dönemlerdeki sanayi gelişmelerine altyapı oluşturmuştur (Mücek, 2019: 310). İthal ikameci politikalar başarı göstermiş ve şeker, cam ürünleri, çimento, yünlü ve pamuklu dokuma ürünleri ile iç talebin %80'ini karşılar duruma gelinmiştir (Alpay ve Alkin, 2020 :64).

1930-1939 yıllarını kapsayan devletçilik ilkesinin hakim olduğu bu dönemde vergi politikalarında da yeni gelişmeler yaşanmıştır. Azalan kamu gelirlerini artırma gerekliliği ortaya çıkmış ve mevcut vergilerde değişiklikler yapılmak suretiyle ücretliler üzerine yeni vergiler yüklenmiştir. Buna karşın bütçe gelirleri içinde vergi gelirlerinin payı sürekli azalmış ve bu durum fonlar ile özel gelirlerdeki artış sayesinde telafi edilmeye çalışılmıştır (Saraçoğlu, 2009: 132-133).

2.2.2. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1938 - 1943)

Başarılı bir sanayi planının ardından 1936 yılında hazırlanan ve 1938-1943 yıllarını kapsayan, sanayileşme süreci ile kalkınmaya öncelik veren İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlanmasına karşın, İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile uygulama alanı bulamamıştır. İki sanayi planı da makro düzeyden ziyade temel sanayi kollarının kurulmasını hedefleyen sınırlı planlar olmuşlardır. Sanayileşmenin geliştiği bir dönemi ifade etse de nüfusun %80'inin tarımla uğraşması planın etkinliğini azaltmıştır. Ülkenin gelişmesini, ilerlemesini, büyümesini ve sanayileşmesini hedef alan bu planlar makro düzeyde (eğitim, sağlık, kültürel, toplumsal, ekonomik) değişim ve gelişim niteliği taşınamaması sebebiyle kalkınma planı olarak kabul edilmemektedir (Takım, 2011: 155-156).

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planının odak noktası aşağıda belirtildiği üzere daha çok enerji sektöründe yoğunlaşmıştır. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'na aşağıdaki gerekçeler çerçevesinde yön verilmiştir (Susam vd., 2020: 66):

- Birinci Sanayi Planı'nın başarısı ve hedeflerinin kısa sürede gerçekleşmesi yeni bir plan yapma isteğini artırmıştır.
- Enerji sektöründe plan yapılma ihtiyacı neticesinde amaçlarda değişiklik ortaya çıkmıştır.
- Birinci Sanayi Planı'ndaki ithal ikame politikası yerine ihracata yönelik ekonomi politikasının benimsenmiştir.
- Birinci Sanayi Planı'nda yer alan yatırımlar daha çok demiryolu ağının geçtiği bölgelerde yer alırken İkinci Sanayi Planı'nda kömür ağırlıklı enerji santrallerinin etrafında fabrikalar kurulması hedeflenmiştir.
- Daha büyük bütçeli bir yatırımı kapsayan İkinci Sanayi Planı'nda 100'den fazla fabrikanın kurulması hedeflenmiştir.

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın faaliyet gösterdiği alanlarda değişiklik yapılmış, madencilik, taş kömürü, elektrik, kimya, makine endüstrisi gibi sektörler önem kazanmıştır (Parasız ve Eroğlu, 2017:39). İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda maden işletmelerinin etkin çalışması, teknik eleman desteği sağlamak amacıyla 1935 yılında 2804 sayılı “Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Kanunu” ile Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü kurulmuştur (Polatoğlu, 2017: 75).

2.2.3. İvedili Sanayi Planı (1946)

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle 1936 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'na yakın stratejilerle planlı kalkınmaya dayalı gelişmiş bir sanayi planı, öncelikli olarak nitelendirilen tarım alanında hammadde çeşitliliğini ve sanayileşmenin artırılmasını sağlamak amacıyla iki önemli plan girişimi daha olmuştur (Parasız ve Eroğlu, 2017: 75-76). Bu planların ilki 1946 yılında hazırlanan İvedili Sanayi Planı olarak karşımıza çıkmaktadır.

İvedili Sanayi Planında (Ay, 2012: 158-161):

- Milli kalkınma amaç edinilmiş, çoğunlukla devlet müdahalesinin yer aldığı sanayileşmeye önem verilmiştir.
- Diğer planlardaki hedefler gibi bölgesel kalkınmadan ziyade ülkeyi bütün olarak ele alması bakımından makro düzeyde gelişim desteklenmektedir.
- Sanayinin geliştirilmesi ana hedeflerin başında yer almış, enerji kaynaklarının bu alanda tam kapasite çalıştırılması esas alınmıştır.
- Özel sektör desteklenerek tarım ve altyapı çalışmalarına öncelik verilmesine karar verilmiştir.

2.2.4. Vaner Planı (1947)

1946 İvedili Sanayi Planı'nın reddedilmesi nedeniyle hükümet yeni bir plan, Türkiye Ekonomi Kurumu'nun başında olan Kemal Süleyman Vaner'in ismiyle de adlandırılan 1947 Vaner Planını (Türkiye İktisadi Kalkınma Planı) hazırlamıştır. ABD tarafından desteklenmiş olan bu planda, tarım, enerji ve altyapı yatırımlarına öncelik verilmiştir ve demiryolu, liman, fabrikaların sayısı artırılmıştır (Eşiyok, 2009: 122-123).

Türkiye 1947 Vaner Planı'nın ardından tarımda makineleşme ve istihdamı artırarak bir bakıma Avrupa'nın ihracatçısı konumuna girmiş ve yardım kapsamına alınan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na (OEEC) üye olarak alınmıştır (Uzunkaya, 2020: 26).

Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nın (Vaner) en temel özelliği finansmanının dış kaynaklara dayandırılarak stratejilerin bu yönde değiştirilmesi gerektiğini vurgulaması ve büyüme hızı kavramını kullanan ilk Türk planı olma özelliğini barındırmış olmasıdır. İvedili Sanayi Planı'nda birinci öncelik sanayiye verilmişken, Vaner (1947) Planı'nda ise

öncelik haberleşme, ulaşım ve son olarak tarımsal faaliyetlere verilmiştir (Soyak, 2003: 174). Vaner planı, dış kaynaklardan gelen maddi desteğe bağımlı olmasından ve İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerinin devam etmesinden dolayı uygulamaya konulamamıştır (Şahin, 2009: 99). Madencilik, enerji, demir-çelik ve demiryolları haricindeki girişimlerin özel sektör tarafından yürütülebileceği vurgulanmıştır (Parasız ve Eroğlu, 2017: 77-78).

1960 yılına kadar devlet var olan ekonomik politikalarına uygun bir biçimde hareket ederek plan yapma yollarından kaçınmış, fakat 1950'lerin ikinci yarısından itibaren ekonomik sıkıntılar dış kaynaklardan sağlanan krediler ile kapatılmaya çalışılmış ve bu doğrultuda dış destekçilerin teklif ve teşvikleri ile planlama dönemi olarak adlandırılan yeni bir döneme başlanmıştır (Takım, 2011: 156).

Sonuç olarak savaş yıllarının ardından birçok farklı ekonomik politikalar denenmiş ancak 1960 yılına kadar başarılı bir planlı dönem gerçekleştirilememiştir. 1933 yılından 1946 yılına kadar üç sanayi planı hazırlanmış olup birçok sanayi işletmeleri bu planlar kapsamında kurulmuştur. 1947 yılında iktisadi kalkınma planı hazırlanmış fakat beklenen dış yardımların istenen düzeyde olmaması sebebiyle uygulama imkanı bulamamıştır (Tekeli ve İlkin, 1981: 16-17).

Türkiye'de 1950'lerden itibaren dış ticaretin serbestleştirilmesiyle birlikte ithalattaki artış döviz sıkıntısına sebep olmuş ve zamanla ülkenin dış kaynaklara borçlanması zorunlu hale gelmiştir. Uluslararası kuruluşların borç vermek için şartları ise; istikrar programları olmuş, Türkiye bu sebeple 1958 Paris Müzakereleri'nde yardımların ön koşulu olan kalkınma planlarını oluşturma çalışmalarına başlamıştır (Uzunkaya, 2020: 18).

Dış kaynaklardan sağlanan kredilerin hangi sektörlerde yatırım yapılacağına dair dış ülkelerin teklifleriyle 1958 yılında Koordinasyon Bakanlığı kurulmuştur. J. Tinbergen tarafından kurulan ekip kalkınma planlarının temelini atmıştır (Somel ve Ekiz, 2009: 326).

2.3. Devlet Planlama Teşkilatının Kuruluşundan Sonra İktisadi Planlamaya Dayalı Kalkınmaya Geçiş

1960'lı yıllardan 1980'lere kadar Türkiye'nin planlama düzenini iki temel kanun belirlemiştir. Bu kanunlar; 91 sayılı Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanun ve 77 sayılı Uzun Vadeli Planların Yürürlüğe Konulması ve Bütünlüğünün Korunması Hakkında Kanun olmuştur (Sezen, 1999: 184). 27 Mayıs 1960 Askeri

Darbesiyle birlikte yeni bir döneme başlayan Türkiye; bu yeni ekonomik düzen çerçevesinde 1961 Anayasasında “Sosyal ve Ekonomik Hükümler” başlığı altında devlete kalkınma planları hazırlama görevi verilmiş olup 30 Ekim 1960 tarihinde 91 sayılı ve 24 maddeden oluşan bir yasa ile DPT kurularak planların yürütülmesi anayasal dayanağa bağlanmıştır. Kuruluş yasasında da belirtildiği üzere DPT görev ve esasları danışmanlık görevi ile sınırlandırılmış olup uygulama ya da yürütme yetkisi tanınmıştır (Takım, 2011: 156).1960 yılı itibariyle kalkınma planları sadece ekonomik değil hem sosyal hem siyasi hem de toplumsal alanların geliştirilmesi amaçlanmıştır.

1961’de kurulan DPT aracılığıyla hazırlanan kalkınma planları ile devlet yeni bir döneme girmiştir. 1963 yılında yürürlüğe giren Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında öncelikle sanayileşmeyi ülke içi sermayeyle finanse ederek, ithal ikameci politika izlenmeye çalışılmıştır. Yapılan planlar devletin kurumları için emredici, özel kesim için düzenleyici ve teşvik edici olmuştur (Pamuk, 2020: 235).

Türkiye’de kalkınma planları beş çalışma aşamasından oluşmaktadır. Bunlar (Özdemir, 2014: 3);

- Durumu değerlendirmek ve bilgi toplamak,
- Kalkınma stratejisinin ve hedeflerin belirlenmesi,
- Kalkınma döneminin programlanması,
- Kalkınma planlarının uygulamaya konulması,
- Planı değerlendirme ve plan başarısının ölçülmesidir.

Kalkınma Planlarının Özellikleri (DPT, 1963):

- Plan makro düzeyde olup, ekonominin tüm alanlarını kapsamaktadır.
- Kamu kesimi için emredici nitelikte olmasına karşın özel kesimi destekleyici ve yönlendirici niteliktedir.
- İktisadi kalkınmanın sağlanması için kısa vadede gerçekleştirilmesi gereken uygulamalara yer vermesinin yanı sıra uzun dönem hedeflerini de bünyesinde barındırmaktadır.

- Plandaki hedefler ve öneriler birbiriyle uyum içinde ve birbirini destekleyici nitelikte olup iktisadi büyüme temel hedeflerden birisidir.
- Kamu yatırımlarının finansmanının vergiler, borçlar ve KİT'lerden elde edilecek gelirler ve dış borçlarla karşılanması öngörülmüştür.
- Oluşturulan maliye politikaları ile tasarrufları artırıcı, kaynakların etkin dağılımının sağlayıcı, gelirin vergiler vasıtasıyla tekrar dağılımını amaçlayan bir yapının oluşturulması için politikalar uygulanmıştır.
- Uygulanacak vergi politikalarının amacı; kayıt dışı istihdamı azaltmak, basit, adil ve geniş tabana yayılan bir sistemin oluşmasını sağlamak ve büyümeyi ve istihdamı destekleyici makroekonomik kararlar almak olmuştur.

Önceki yıllarda olduğu gibi tek sektör odaklı büyümeden ziyade dengeli kalkınma amaçlanmış olup Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda sosyal konulara, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise sanayileşmeye daha fazla önem verilmiştir. İstihdam ve işsizlik uzun dönemde çözülecek sorunlar arasında görülmüş ve her kalkınma planında farklı çözüm yolları sunulmuştur. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda işsizlik ile ilgili çözümlerde kırsal nüfusun kente göçü engellenerek tarımsal faaliyetlerin geliştirilmesi öngörülmüştür. İstihdamın gerçekleşmesi için ise nüfus planlamasına gidilmesinin sorunları ortadan kaldıracığı düşünülmüştür. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan farklı olarak sanayileşmenin hızlandırılarak ucuz iş gücü teminiyle kentleşmenin yoğunlaşması amaçlanmıştır (DPT, 1967).

İstihdam sorunun çözülmesi amacıyla yurtdışına işçi gönderme bu dönemde yoğunlaşmıştır (Şahin, 2009: 134-138). Bu kapsamda Türkiye ile Batı Almanya arasında 1961 yılında imzalanan protokol ile Türk işçiler Almanya'daki fabrikalarda çalıştırılmak üzere gönderilmiştir. Bu anlaşmanın devamında 1964'te Avusturya, Hollanda, Belçika, 1965'te Fransa ve 1967'de İsveç ile işgücü gönderme kapsamında anlaşmalar imzalanmıştır. Avrupa'daki Türk göçmenlerin sayısı 1980'lerin başında 2.500.000'dan fazla bir sayıya ulaşmıştır (Alpay ve Alkin, 2020:121-122).

2.4. 1980 Öncesi Kalkınma Planları

1963 ile 1977 yılları arasında uygulanan ilk üç kalkınma planının ana hedefi gelir dağılımında eşitsizliğin önlenmesi ve sosyal adaletin sağlanması olarak ortaya çıkmıştır. Bu hedefleri gerçekleştirebilmek adına planlarda iktisadi büyümeye ilişkin hedeflere yer verilmiştir. Ayrıca ithal ikameci bir anlayışın hakim olduğu bu dönemde dışa bağımlılığın azaltılması da hedefler arasında yer almıştır.

2.4.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Türkiye’de kalkınma planları 1961 yılında DPT’nin kurulmasıyla başlamış, bölgeler arası farklılıklara çözüm bulmak amacıyla Kalkınmaya Öncelikli Yörelere ve Teşvik Uygulamalarını içine alan beşer yıllık kalkınma planları uygulanmıştır. İlk sekiz kalkınma planı beşer yıllık periyotla hazırlanmışken 2006 yılında hazırlanan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı ise Türkiye’nin ilk yedi yıllık kalkınma planı olarak uygulanmıştır (Oskay ve Kubar, 2007: 204-205).

1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma planı 16 Ekim 1962 tarihli ve 77 sayılı uzun vadeli planın yürürlüğe konması ve bütünlüğünün korunması hakkındaki kanun hükümlerince TBMM komisyonu, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi’nde görüşülmesi sonucunda 21 Kasım 1962 tarihinde onaylanarak 3 Aralık 1962 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanmış, 1 Mart 1963 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir (DPT, 1963).

1960-1963 yılları arasındaki siyasi ve ekonomik olarak zorlu bir süreç sonunda oluşturulan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda karma ekonomi ile dengeli büyüme amaçlanmıştır. Devlet hedeflere ulaşmada daha etkin bir rol üstlense de aynı zamanda özel kesimi destekleyici politikalar ile ekonomideki kamunun payını bölüştürmeyi de amaçlamıştır (Susam vd. , 2020: 102).

1963 – 1967 yılları arasında GSMH, ortalama %6,7 büyümüştür. Bu yıllarda tarım sektöründeki büyüme hızı yılda ortalama %3,2 ile planda yer alan hedeflerin altında kalmıştır. Tarım sektörünün; istihdamdaki nispi payı 1980 yılına gelindiğinde %75’ten %57,6’ya, ihracat gelirleri ise %79,3’ten %67,4’e inmiş olmasına rağmen döviz gelirlerini elde etmede önemini yitirmemiştir. Yine aynı dönemde sanayi sektörünün ihracattaki nispi payı ise %17,7’den %27,1’e yükselmiştir (Şahin, 2009: 143).

Tablo 2.3. Genel Bütçe Gerçekleşmeleri (1963-1967)

	Vergi Gelirleri (Milyon TL)	Bütçe Gelirlerindeki Payı (%)	Vergi Dışı Normal Gelirler (Milyon TL)	Bütçe Gelirlerindeki Payı (%)	Özel Gelir ve Fonlar (Milyon TL)	Bütçe Gelirlerindeki Payı (%)	Toplam Gelir (Milyon TL)	%
1963	8.424	72	564	5	2.743	23	11.731	100
1964	9.292	73	555	4	2.873	23	12.720	100
1965	10.295	78	576	4	2.317	18	13.188	100
1966	12.464	79	564	4	2.829	18	15.857	100
1967	14.882	75	1.015	5	3.989	20	19.887	100

Kaynak: GİB, İstatistikler, Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı (2020a). (Tablo, gib.gov.tr web adresinde bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda her ne kadar sistemli ve uzun dönem çalışmalar neticesinde ülkenin yaşam kalitesinin artış göstereceği ve hedeflere ulaşılabileceği vurgulansa da bu plan yeterli başarıyı gösterememiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndaki vergi politikalarının yeterli başarıya ulaşamamasının sebepleri (DPT, 1963):

- İşlevsel vergi reformundan yoksun olması ve vergi denetim mekanizmasının yetersizliği,
- Plandaki hedeflerden olan verginin tabana yayılmasının sağlanamaması ve Kamu İktisadi Teşebbüslerin sürekli açık vermesi sebebiyle gelirlerdeki verimsizlik,
- Vergilerin büyük oranda dolaylı vergilerden oluşması, dolaysız vergilerin oranlarında bir değişiklik yapılmaması sebebiyle vergi hasılatının düşük gerçekleşmesi biçiminde ifade edilmektedir.

Ayrıca kalkınma planında ekonominin iyileştirilmesi için dış kaynak bağımlılığının azaltılması amaçlanmış olsa da plan sonunda dış kaynak ihtiyacı sürekli artış göstermiştir (Takım, 2011: 162).

2.4.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 16 Ekim 1962 tarihli ve 77 sayılı Kanun gereğince TBMM Genel Kurulu'nda 3 Temmuz 1967 tarihinde onaylanmış ve 21 Ağustos 1967 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Süleyman Demirel'in başbakanlığında kurulan hükümet tarafından hazırlanan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın temel hedefi büyüme hızını kalıcı hale getirmek ve dış kaynaklardan bağımsız güçlü bir ekonomi kurmak olmuştur (Yücel, 2017: 250).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın amaçları ise (Tüzükan, 2015: 92-93);

- Kişi başına düşen geliri artırırken oluşan gelir dağılımındaki düzensizlikleri ortadan kaldırmak ve büyüme hızını ortalama %7 olarak sağlamak,
- Yeni iş alanları ile istihdamı artırmak, ekonominin güçlenmesiyle birlikte işsizliği azaltmak,

- Toplumsal refah seviyesini ekonomik, sosyal vb. her alanda artırarak gelişmeyi sağlamak,
- Özel kesime ve sanayi sektörüne daha fazla öncelik verilerek kamu yatırımlarını azaltmak ve temel tüketim mallarının ithal ikamesini yaygınlaştırmak olmuştur.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda özel kesime daha fazla öncelik verilerek kamu yatırımları azaltılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda özel sektöre vergi indirimi, gümrük muafiyeti, düşük oranlı vergilendirme ve ucuz kredi gibi olanaklar verilerek yatırımlar teşvik edilmiştir. Lüks tüketim mallarının ithalatı azaltılarak, ithal ikameci politika özendirilmeye çalışılmış ve kalkınma planının parasal desteğinin dış yardımlardan ziyade yerli üretimle karşılanması görüşü benimsenmiştir (Susam vd., 2020: 103).

Kalkınma planının bitmesine yakın ağır ekonomik koşullar neticesinde devalüasyon yapılma gereksinimi ortaya çıkmış ve 10 Ağustos 1970 yılında paranın değeri 1 dolar 9 TL'den 1 dolar 15 TL'ye düşürülmüştür. Ülke içinde oluşan ekonomik ve siyasal kaos ortamı 12 Mart 1971 yılında yeni bir Askeri Darbeye sebep olmuş ve yeni hükümet ile üçüncü kalkınma planı sürecine girilmiştir (Öz, 2018: 386-387).

Tablo 2.4. Genel Bütçe Gerçekleşmeleri (1968-1972)

	Vergi Gelirleri (Milyon TL)	Bütçe Gelirlerindeki Payı (%)	Vergi Dışı Normal Gelirler (Milyon TL)	Bütçe Gelirlerindeki Payı (%)	Özel Gelir ve Fonlar (Milyon TL)	Bütçe Gelirlerindeki Payı (%)	Toplam Gelir (Milyon TL)	%
1968	16.239	81	1.562	8	2.329	12	20.130	100
1969	19.114	83	1.515	7	2.332	10	22.961	100
1970	23.033	71	3.951	12	5.566	17	32.520	100
1971	31.424	79	3.681	9	4.728	12	39.833	100
1972	39.013	83	5.439	12	2.500	5	46.952	100

Kaynak: GİB, İstatistikler, Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı (2020a). (Tablo, gib.gov.tr web adresinde bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde vergi gelirlerinin bütçe gelirlerindeki payında dönem sonunda dönem başına nazaran artış yaşandığı gözlemlenmiştir. Ayrıca vergi dışı normal gelirlerin bütçe gelirlerindeki payında da artış gözlemlenmiştir. Özel gelir ve fonların bütçe gelirlerindeki payında ise büyük bir düşüş gözlemlenmiştir.

2.4.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 16 Ekim 1962 tarihli ve 77 sayılı Kanun gereğince TBMM Genel Kurulu'nun 26.10.1972 tarihi ile onaylanmış ve 27.11.1972 yılında Resmi Gazete 'de yayınlanmıştır. 12 Mart 1971 askeri muhtıra sonrası oluşan koalisyon hükümetlerinin iktidar mücadelesinin başladığı döneme denk gelen Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulanmaya başlanmıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın amaçları (Uzunkaya, 2020: 24-25):

- Milli geliri artırmak, sanayileşmeyi hızlandırmak, istihdama çözüm üreterek yaşam kalitesini artırmak,
- Ara ve yatırım malı üreten sanayi kollarının geliştirilmesini sağlamak,
- Dış kaynaklara olan bağımlılığın azaltılmasını sağlamak,
- Avrupa Ekonomi Topluluğu'na (AET) üye olma hedefi doğrultusunda ekonomik, sosyal ve siyasi politikaları senkronize etmek olarak söz edilmiştir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulandığı 1973-1977 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye AET'ye tam üyelik için yeni bir strateji oluşturma kararı almıştır. Ekonomide tarımın payı giderek azaltılarak sanayileşmenin önünün açılması sağlanmıştır. 1974 yılında Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)'in petrol fiyatlarını yükseltmesiyle ülkelerin ithalatı azaltmaya çalışmasına rağmen Türkiye ithalatını artırıp döviz sıkıntısını “dövizle çevrilebilir mevduat” adı verilen kısa vadeli borçlanma ile kapatmaya çalışmış, bunun sonucunda daha ağır bir borçlanmaya sebep olmuştur. Bu durumun sonucu olarak 1977 yılında ekonomik kriz yaşanmıştır. Enflasyon yükselmiş ve piyasa yeniden kıtlık dönemine girmiştir. 1946,1958 ve 1970 yıllarında olduğu gibi 1977 yılında bir daha devalüasyon yapılmış 1979 yılına gelindiğinde 1 dolar 47 TL'ye ulaşmıştır (Susam vd., 2020: 105-106).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda; sanayileşme, kentleşme ve istihdam sorunlarının uzun vadede çözülebileceği vurgulanmış; kısa vadede ise inşaat ve hizmet sektörüne önem verilmiştir. 1980 öncesi bütün kalkınma planlarında sosyal adalet kavramı ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin azaltılması konuları üzerinde çalışılmış olup diğer taraftan sosyal güvenlik ve sendikal hakların yasal bir dayanağının olması amaçlanmıştır (Şahin, 2009: 138).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın başarıya ulaşamamasın altında yatan en temel sebep olarak mevcut ekonomik ve siyasal ortamdaki karışıklıkların olduğu ifade edilebilir. Planın ilk yılında yaşanan petrol krizi ve akabinde Kıbrıs Barış Harekâtı'nın gerçekleşmesiyle Türkiye'ye ciddi düzeyde bir ambargo uygulanmıştır. Bu durum ise ekonomik anlamda bir darboğaza girilmesine sebep olarak kalkınma planının uygulanabilirliğini ve etkisini azaltmıştır.

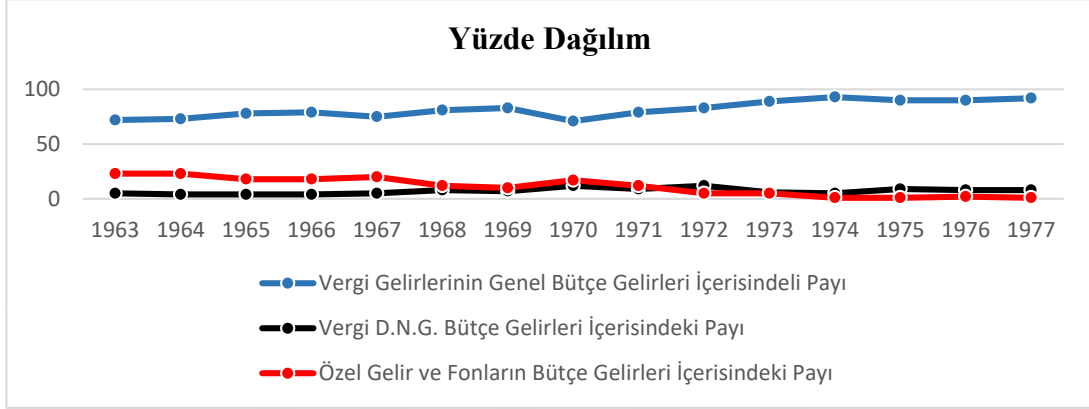
Tablo 2.5. Genel Bütçe Gerçekleşmeleri (1973-1977)

	Vergi Gelirleri (Milyon TL)	Bütçe Gelirlerindeki Payı (%)	Vergi Dışı Normal Gelirler (Milyon TL)	Bütçe Gelirlerindeki Payı (%)	Özel Gelir ve Fonlar (Milyon TL)	Bütçe Gelirlerindeki Payı (%)	Toplam Gelir (Milyon TL)	%
1973	51.958	89	3.541	6	3.049	5	58.548	100
1974	65.157	93	3.827	5	989	1	69.972	100
1975	95.009	90	9.772	9	620	1	105.400	100
1976	127.055	90	10.669	8	3.022	2	140.746	100
1977	168.249	92	14.136	8	1.252	1	183.637	100

Kaynak: GİB, İstatistikler, Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı (2020a). (Tablo, gib.gov.tr web adresinde bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde vergi gelirlerinin bütçe gelirlerindeki payında dönem sonunda dönem başına nazaran artış yaşandığı gözlemlenmiştir. Ayrıca vergi dışı normal gelirlerin bütçe gelirlerindeki payında da artış gözlemlenmiştir. Özel gelir ve fonların bütçe gelirlerindeki payında ise bir önceki plan döneminde olduğu gibi büyük bir düşüş gözlemlenmiştir.

Kaynak: GİB, İstatistikler, Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı (2020a). (Grafik, gib.gov.tr web adresinde bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Grafik 2.1. Genel Bütçe Gelirlerinin Kaynağına Göre Dağılımı (1963-1977)

İlk üç Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde vergi gelirlerinin bütçe gelirlerindeki payında dönem sonunda dönem başına nazaran artış yaşandığı gözlemlenmiştir. Ayrıca vergi dışı normal gelirlerin bütçe gelirlerindeki payında da artış gözlemlenmiştir. Özel gelir ve fonların bütçe gelirlerindeki payında ise büyük bir düşüş gözlemlenmiştir.

3. BÖLÜM

3. 1980 SONRASI KALKINMA PLANLARINDA YER ALAN VERGİ POLİTİKALARINA İLİŞKİN HEDEFLER

3.1. Kalkınma Planları İle Vergi Politikaları Arasındaki İlişki

İktisadi büyüme ve iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmek üzere devlet çeşitli araçlardan faydalanmaktadır. Devletin iktisadi kalkınmayı ve büyümeyi gerçekleştirmek üzere faydalandığı bu araçlardan birkaçı; vergi politikası, bütçe ve borçlanma politikası olarak nitelendirilmektedir. Vergi politikaları aracılığıyla ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşullar göz önünde bulundurularak alınan kararlar neticesinde istenen etkiler meydana getirilmektedir (Küçüoğlu, 2016: 189).

İktisadi kalkınmanın sağlanabilmesi için iktisadi büyümenin yanı sıra kişi başına gelir düzeyinin artırılması, bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesi, eğitim imkanlarının ve seviyesinin artırılması gibi gerçekleştirilmesi gereken hususlar mevcuttur. Kalkınma için gerekli bu girişimlerin bazıları yapısal değişiklikler sayesinde çözülebilirken bazı girişimler kamu harcamalarını gerekli kılmaktadır. Gerekli kamu harcamalarını gerçekleştirmek adına kamu gelirleri de oldukça önem arz etmektedir. Asli kamu geliri kaynağı olan vergi gelirleri ve vergi gelirlerini birinci derecede etkileyen vergi politikaları bu sebeple iktisadi kalkınma alanında gerçekleştirilmesi gereken kamu harcamalarını finanse etmeleri bakımından oldukça önemlidir (Takım, 2011: 155).

Ayrıca kalkınmanın sağlanması ve sosyal devletin getirdiği yeni kamu hizmetlerine olan talebin artışı da kamu harcamalarının artışına dolayısıyla kamu gelirlerine olan ihtiyacı da arttırmaktadır. Vergi politikası ile iktisadi kalkınma arasında çift yönlü bir etkileşim söz konusudur. Gerek iktisadi büyüme gerekse iktisadi anlamda kalkınmanın sağlanabilmesi adına vergi gelirleri ve vergi politikaları destekleyici nitelikte kullanılmaktadır. Vergi gelirleri ile kamu harcamalarının finansmanı sağlanırken, uygulanan vergi politikaları ile mali olmayan amaçlara yönelik gerekli girişimlerde bulunmaktadır. Bu sayede kaynak dağılımında etkinliğin ve gelir dağılımında adaletin sağlanması gibi ikincil amaçlara da hizmet etmektedir (DPT, 1996: 96).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde vergi politikaları tasarrufu teşvik etmek, atıl kapasiteyi kullanılır hale getirmek ve yatırımları teşvik etmek gibi üretimi ve büyümeyi

amaçlayan hedeflere daha çok ağırlık verilmektedir. Buna ek olarak gelişmekte olan ülkelerde maliye politikasının esas hedefinin istikrarlı bir ortam tesis edilerek kalkınmanın sağlanması olarak ifade edilebilir (Küçüköğlu,2016:190). Gelişmekte olan ülkeler özelinde vergi politikasının önemini ele alacak olunursa, gelişmiş bir para piyasasına sahip olmayışları buna ek olarak ülke içi kaynakların yetersiz oluşu ile yüz yüze olan bu ülkelerde kamuya gerekli kaynakların tahsisinde en önemli araç karşımıza vergi politikası olarak çıkmaktadır. İktisadi büyüme ve kalkınmayı tesis etmek ve sürdürmek amacıyla vergi politikaları aracılığıyla sağlanan teşvikler vergi politikasının iktisadi kalkınma üzerindeki başka bir olumlu etkisi olarak nitelendirilebilir.

3.2. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) ve Vergi Politikalarına İlişkin Hedefler

3.2.1. Planın Temel Amaçları ve Öne Çıkan Konular

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın, 1977 yılında sonlanması ve 1978 yılından itibaren Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın yürürlüğe girmesi gerekmekte iken beş yıllık kalkınma planı hazırlık sürecinin iki yıl sürmesi neticesinde DPT 1976 yılı başında planlama çalışmalarına başlamasını zorunlu kılmıştır. Plan hazırlıkları, 1976–1977 yılında, ekonomik krizin şiddetlendiği, döviz sıkıntısı, enflasyon ve enerji sıkıntısının devam ettiği bir dönemde uygulanmış ve kabul edilmiştir.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) 16 Ekim 1962 tarihli ve 77 sayılı Yasa gereğince 29-30 Kasım 1978 tarihinde onaylanmış ve 12 Aralık 1978 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi boyunca Bülent Ecevit (1978-1979) hükümeti, Süleyman Demirel (1979-1980) hükümeti ve Bülent Ulusu (1980-1983) hükümeti olmak üzere üç farklı hükümet görev almış ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbe gerçekleşmiş olup, iç siyasi karışıklık ortamı planlamayı olumsuz etkilemiştir (Sevinç ve Kahraman, 2020: 93).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemine girerken Türkiye ağır ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmış durumdaydı. Düşen büyüme hızı, yavaşlayan yatırımlar, üretimin ve ihracatın duraklaması, artan işsizlik, büyüyen dış ödemeler açığı ve artan kısa vadeli borçlar ekonomik sorunların ne denli ağırlaştığını gözler önüne seren göstergeler

olarak karşımıza çıkmaktaydı. Bu durumun belli başlı iç ve dış sebepleri bulunmaktaydı. Dış sebepler olarak karşımıza çıkan en önemli unsurlardan birisi yaşanan petrol krizi olarak karşımıza çıkmaktaydı. Bir diğer unsur ise Avrupa Birliği (AB)'nin enflasyonu ve büyüme hızlarını sınırlandırma politikaları neticesinde Türkiye'nin de bu durumundan olumsuz etkilenmesiydi. Mevcut vergi yapısının ekonomik gelişmeleri ve para değeri değişimlerini takip edebilecek esnekte olmayışı, kamu gelirlerinde beklenen artışın sağlanamaması, vergi sisteminin ve izlenen vergi politikalarının işsizliği azaltıcı, üretken yatırımları özendirici olmayışı gibi durumlar, Türkiye'yi ağır ekonomik sorunlarla karşı karşıya getiren iç sebeplerden bazılarıydı. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde benimsenen maliye politikası ile planda öngörülen kaynak artışlarını gerçekleştirmek, gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltmak gibi uzun dönem amaçlarının yanı sıra kısa dönemde ekonominin genel dengesini sürdürmek amaçlanmaktaydı. Kısa ve uzun vadeli amaçları gerçekleştirmede vergi politikası ve araçlarından faydalanılması planlanmıştır. Bu kapsamda gelir dağılımındaki ve vergilemedeki adaletsizlikleri ortadan kaldırmak, sabit gelirliler üzerindeki vergi yükünü düşürmek, vergi kayıp ve kaçaklarını önlemek, kamu harcamalarını sağlam finansman kaynaklarına dayandırmak, vergi sistemine ihtiyaç duyulan esnekliği kazandırmak, mahalli idarelere mali anlamda özerklik kazandırmak gibi faaliyetler vergi politikasında öngörülen temel esaslar olarak kabul edilmiştir (DPT, 1979).

Bu süreçte GSMH'nin 1978 piyasa fiyatlarıyla yıllık ortalama %8 oranında artış göstermesi beklenmekteydi. Bu artışın özellikle ekonomik bunalımdan çıkıldığı ve toparlanma yılları sonrası olan son iki yılda daha yüksek seyretmesi beklenmektedir. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plan döneminin, Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı ekonomik ve sosyal sorunlara gerçekçi çözüm getirecek, yatırımların hızlandırılacağı ve toplumsal adaletin tahsis edileceği bir dönem olacağı öngörülmekteydi (DPT, 1979).

3.2.2. Planda Yer Alan Vergi Politikaları ve Hedefleri

Kalkınma planında maliye politikasına ilişkin belirlenen hedef ve esaslar doğrultusunda ilk etapta “Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Tasarısı'nın” kısa süre içerisinde yasalaşması öngörülmüştür.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde aşağıda yer alan hedefler ele alınmıştır (DPT, 1979).

- Vergi tasarısının sağlayacağı imkanlardan da faydalanılarak Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı sürecinde, kalkınmanın gerektirdiği kaynak artışının sağlanması, iktisadi etkinliklerin yönlendirilmesi, gelir dağılımındaki adaletsizliğin, vergi yükümlülüğündeki ve toplumsal güvenlikteki dengesizliklerin giderilmesi amacıyla:
  - i. Vergi yargısının etkinliğinin artırılması, zaman kaybına neden olan kademeleşmenin azaltılması ve bağımsız vergi yargısının kurulmasına ilişkin çalışmaların ivedilikle sonlandırılması,
  - ii. Vergi denetimine kapsam ve yöntem bakımından ağırlık kazandırılması,
  - iii. Vergi yönetiminin mevcut koşullar ve gelişmeler bakımından değerlendirilerek yeniden düzenlenmesi, bilgi işleme çalışmalarının artırılarak neticelendirilmesi hedeflenmekteydi.
- Gelir üzerinden alınan vergilerde, gelirin kazanıldığı yıl içerisinde ödenmesini sağlayacak,
- Servet vergilerinin mali ve sosyal fonksiyonlarına ek olarak diğer vergilerin otokontrol aracı olarak etkin bir biçimde uygulanması maksadıyla düzenlemelere gidilmesi planlanmaktaydı.
- Tarım sektöründe elde edilen kazancın yeterince vergilendirilemediğinden zirai kazançları vergilendirilmesi yönünde çözümlerin araştırılması,
- İthalat vergilerinin sanayileşmeyi hızlandırıcı, dışa bağımlılığı azaltıcı ve dış pazarlara daha kolay entegre olmasını sağlayacak yönde tekrar gözden geçirilmesi planlanmaktaydı.
- Mal ve hizmetler üzerinden alınan vergilerin temel tüketimden ziyade lüks tüketim üzerinden olacak, ihracatı özendirecek ve maliyet enflasyonuna sebebiyet vermeyecek biçimde revize edilmesi,
- Yerel yönetim birimlerinin asli görevlerini yerine getirebilmelerini sağlamak üzere ihtiyaç duydukları öz kaynaklara kavuşturulması sonucunda vergilerden çeşitli kamu idare ve kuruluşlarına pay verilmesinin sınırlandırılması,
- Vergi harcaması olarak nitelendirilen vergi ayrıcalıklarının gözden geçirilerek, geçerliliği kalmamış olanların yürürlükten kaldırılması amaçlanmaktaydı.

- Vergi yasalarında gelir esnekliğini sağlamak üzere ölçü esası yerine değer esasına göre vergilendirmenin esas kabul edilmesi öngörülmektedir.
- Kamu alacaklarının ertelenmesi ve taksitlendirilmesinin objektif kriterler çerçevesinde gerçekleştirilmesi sağlanarak vergi yükümlülükleri tarafından bu durumun düzenli bir biçimde ek finansman kaynağı olarak kullanılmasının önüne geçilmesi,
- Taşınmaz malların ve kentsel arazinin spekülasyon amaçlarıyla kullanımını önlemek adına Emlak Vergisi, Emlak Alım Vergisi ve Gayrimenkul Kıymet Artışı Vergisi yasalarında değişiklik yapılması amaçlanmaktaydı.
- Vergi yasalarında gerçekleştirilecek düzenlemeler ile ücretler üzerindeki ağır vergi yükünün düşürülmesi hedeflenmiştir.
- Vakıflara tanınan vergi ayrıcalıklarının, vakıfların amaçlarından sapması ve daha çok iktisadi amaç güderek işletilmeleri gibi sebeplerden ötürü vergi kayıplarına sebep olduğu görülmüştür. Vergi bağışıklığı almış vakıfların amaçları dışında faaliyet gösterenlerin tanınan ayrıcalıklarının kaldırılması planlanmıştır.
- Vergi düzeninde merkezi ve yerel yönetimlerin gelirlerini artırıcı ve vergi verimini artıran ve vergi adaletini sağlayacak düzenlemelere gidilmesi amaçlanmıştır.
- Gelir dağılımını iyileştirmek amacıyla vergi sisteminde düşük gelirlilerin gelirlerini artıran düzenlemeler yapılması planlanmaktaydı.
- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde öngörülen büyüme rakamlarının gerçekleştirilebilmesi için toplam kamu gelirlerinin %12,1 oranında artmasını gerekli kılmıştır. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi başında 314.600.000.000 TL olarak tahmin edilen toplam kamu gelirlerinin 1983 yılında 556.600.000.000 TL'ye ulaşması hedeflenmekteydi. Bu artışın sağlanmasında vergi ve faktör gelirlerindeki artışın önemi büyüktü. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde vergi dışı normal gelirlerin yıllık ortalama %7,2 artırılması beklenmekteydi. Sosyal fonlarda ise özellikle son yıllarda çalışanlara tanınan yeni hakların ortaya çıkardığı harcamalar sebebiyle düşüş yaşanması beklenmekteydi.
- Plan döneminde kamu gelirlerinin kompozisyonuna bakılacak olursa; %77,4'lük kısmının vergi gelirlerinden, %13,4'lük kısmının diğer kamu gelirlerinden oluşması

beklenmekteydi. Ayrıca %9,2'lik kısmının ise dış borçlanmadan meydana gelmesi planlanmıştır.

- Vergi gelirlerinde vergi türü bakımından dağılımının ise %50,4 oranında dolaysız vergiler, %48,5 oranında dolaylı vergiler ve %1,1 oranında servet vergilerinden oluşacağı öngörülmekteydi.
- Vergi gelirlerinin GSMH içerisindeki payının 1978 yılı için %21,7 olduğu ve bu oranın 1983 yılında %25,3 düzeyine çıkması tahmin edilmekteydi.
- Kamu kesimi dengesinin sağlanması için vergi ve faktör gelirlerinin etkisinin oldukça yüksek olması amaçlanmıştır. Bu hedeflerden sapmalar meydana gelmesi durumunda ek finansman ihtiyacı doğacağı öngörülmekteydi (DPT, 1979).

Tablo 3.1. Vergi Gelirleri Hedefleri (1978-1983)

	1978	1979	1980	1981	1982	1983	Ortalama Yıllık Değişim (1978- 1983)
Toplam Vergiler (Milyar TL)	248,0	273,1	302,4	338,0	378,9	425,2	%11,4
i.Dolaysız Vergiler (Milyar TL)	126,0	134,1	150,2	159,8	192,7	218,9	%11,7
ii.Dolaylı Vergiler (Milyar TL)	119,3	136,0	148,9	164,5	182,1	201,8	%11,1
iii.Servet Vergileri (Milyar TL)	2,7	3,0	3,3	3,7	4,1	4,5	%10,8

Kaynak: DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1979). (Tablo, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde hem toplam vergi gelirlerinde hem de dolaylı, dolaysız ve servet vergilerinde artış beklenmekteydi.

Tablo 3.2. Kamu Gelirleri Dağılımına İlişkin Hedefler (1978-1983)

	1978	1979	1980	1981	1982	1983
1.Toplam Vergiler	%78,8	%78,7	%77,6	%77,4	%76,8	%76,4
i.Dolaysız Vergiler	%40,0	%38,6	%38,5	%38,9	%39,1	%39,3
ii.Dolaylı Vergiler	%37,9	%39,2	%38,2	%37,7	%36,9	%36,3
iii.Servet Vergileri	%0,9	%0,9	%0,9	%0,8	%0,8	%0,8
2.Diğer Kamu Gelirleri (Vergi D.N.G., Faktör Gelirleri ve Sosyal Fonlar)	%11,3	%12,6	%12,9	%13,4	%14,3	%14,8
3. Dış Borçlanma	%9,9	%9,7	%9,5	%9,2	%8,9	%8,8
Genel Toplam	%100	%100	%100	%100	%100	%100

Kaynak: DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1979). (Tablo, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde kamu gelirlerinin kompozisyonuna ilişkin hedefler değerlendirildiğinde toplam vergi gelirlerinde ve dış borçlanmada azalış diğer kamu gelirlerinde ise artış beklenmekte olduğu görülmektedir.

Tablo 3.3. Vergi Gelirlerinin Dağılımına İlişkin Hedefler (1978-1983)

Vergi Gelirlerinin Dağılımı (1978-1983)						
	1978	1979	1980	1981	1982	1983
i.Dolaysız Vergiler	%50,8	%49,1	%49,7	%50,2	%50,9	%51,5
ii.Dolaylı Vergiler	%48,1	%49,8	%49,2	%48,7	%48,0	%47,4
iii.Servet Vergileri	%1,1	%1,1	%1,1	%1,1	%1,1	%1,1
Genel Toplam	%100	%100	%100	%100	%100	%100

Kaynak: DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1979). (Tablo, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde vergi gelirlerinin dolaylı-dolaysız olarak dağılımı değerlendirildiğinde köklü bir değişiklik beklenmediği ifade edilebilir. 1979 - 1983 yıllarını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde büyüme hızı %8,2 olarak belirlenmiş olup ülkedeki siyasal ve ekonomik sebepler neticesinde uygulama alanı bulunamamıştır.

3.3. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) ve Vergi Politikalarına İlişkin Hedefler

3.3.1. Planın Temel Amaçları ve Öne Çıkan Konular

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) 16 Ekim 1962 tarihli ve 77 sayılı Yasa gereğince 13 Temmuz 1984 tarihinde onaylanmış ve 23 Temmuz 1984 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. 1980’li yıllarda ABD ve İngiltere gibi ekonomisi önde gelen ülkelerde olduğu üzere Türkiye’de de liberal bir anlayış hakim olmuştur. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nı kapsayan bu dönemde ülke yönetiminde Turgut Özal’ın liberal ekonomi anlayışına yönelik politikalar uyguladığı dönem olarak ifade edilmektedir. 24 Ocak Kararları ile başlayan süreçte devlet minimize edilerek özel sektör ağırlıklı politikalar ile kalkınma planlarında bu doğrultuda hedefler gösterildiği dönem olmuştur (Oktay ve Pekküçükşen, 2009: 180).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın temel amaçları; halkın refah düzeyinin artırılması, tarımsal gelişme olanaklarını ve milli savunma ihtiyaçlarını gözetken bir kapsamda sanayi üretiminin toplam üretimdeki payının artırılması, istihdamın artırılması ve bu bağlamda genç işsizliğin azaltılması, gelir dağılımında adaletin tahsis edilmesi,

kalkınmada öncelikli yörelerde gelişim hızının artırılması ve ekonomik ve sosyal olanakların geliştirilmesi biçiminde ifade edilmektedir (DPT, 1984).

Belirlenen bu amaçlara yönelik uygulanacak politikalara kalkınma planında yer verilmiştir. Özellikle kamu gelir ve kamu harcama politikalarında değinilen hususlar ekonomik ve sosyal yönde destekleyici olarak kullanılacak olmalarıdır. Kamu harcamalarında ekonomik ve sosyal altyapı yatırımlarına öncelik verileceği belirtilmiştir. Ayrıca merkezi hükümetin yükünü azaltmak amacıyla mahalli idarelerin fonksiyonları arttırılacak ve gelirleri de artan fonksiyonlarını finanse edebilecek düzeyde vergi gelirlerinin artırılması suretiyle yükseltilmesi planlanmıştır. Gelirler politikasının ise gelir dağılımını ve gelir dağılımında adaleti iyileştirecek yönde faaliyet göstermesi amaçlanmıştır.

Bu politikalara ek olarak iktisadi kalkınmanın temel göstergelerinden sayılan eğitim ve sağlık alanlarında da birtakım politika önerilerine planda yer verilmiştir. Eğitim ve öğretimin kalkınmanın ihtiyaç duyduğu insan gücünün yetiştirilmesi ve eğitim sisteminin her seviyesinde nitelik bakımından iyileştirmelere yer verilmesi esas kabul edilmiştir. Sağlık hizmetlerinde ise halkın tüm kesiminin en iyi biçimde faydalanabilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda sağlık hizmetlerini herkese eşit, devamlı ve etkili bir biçimde ulaştırılması temel amaç olarak belirlenmiştir. Bu amacın gerçekleştirilmesi yönünde atılan adımlardan birisi de Genel Sağlık Sigortası sisteminin plan döneminde ele alınması olmuştur (DPT, 1984).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) döneminde GSMH'nın yılda ortalama %6,3'lük büyümeyle 1984 yılındaki 12.050.800.000 TL'lik düzeyden 1989 yılına gelindiğinde 16.348.100.000 TL düzeyine ulaşması hedeflenmekteydi. 1984 yılında 280.000.000.000 TL düzeyinde olan dış kaynakların ise 1989 yılında 226.500.000.000 TL düzeyine düşürülmesi hedeflenmekteydi. 1984 yılında dış kaynakların toplam kaynaklar içindeki payı %2,3 düzeyinde iken 1989 yılında bu oranın %1,4 olması amaçlanmıştır. Yatırım harcamaları ve tüketim harcamaları açısından durum değerlendirilecek olursa 1984-1989 döneminde yatırım harcamalarının yıllık ortalama %8,5 oranında bir artış göstererek 2.373.200.000 TL'den 3.575.300.000 TL seviyesine ulaşması beklenmekteydi. Tüketim harcamalarında ise durum tam tersi seyirdedir. 1984 yılında GSMH'nın %82,6'lık kısmını meydana getiren toplam tüketim harcamalarının plan dönemi sonunda %79,5

düzeylerine geriletilmesi beklenmekteydi. Bu dönemde hem kamu tüketim harcamalarının hem de özel tüketim harcamalarının düzeyinin düşürülmesi planlanmaktaydı (DPT, 1984).

3.3.2. Planda Yer Alan Vergi Politikaları ve Hedefleri

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde aşağıda yer alan hedefler ele alınmıştır (DPT, 1984):

- Planının kapsadığı dönem itibariyle toplam kamu gelirlerinin yılda %5,7 arttırılması hedeflenmiştir. Ayrıca bu hedef doğrultusunda 1984 yılında 2.925.500.000 TL olan toplam kamu gelirlerinin, 1989 yılı için 3.868.600.000TL olması beklenmekteydi.
- Dolaylı ve dolaysız vergilerin yılda ortalama sırasıyla %6,2 ve %6,8 artması hedeflenmiştir. Servet vergilerinin %6,3 toplam vergi gelirlerinin yılda ortalama %6,6 artması planlanmıştır.
- Yukarıda belirtilen ayırında servet vergileri olarak ifade edilen vergiler sadece veraset ve intikal vergisinden oluşmaktadır. Dolaysız vergiler ise kurumlar ve gelir vergisinin toplamından meydana gelmektedir. Servet ve dolaysız vergiler dışında kalan tüm vergiler ise dolaylı vergiler olarak değerlendirilmektedir.
- 1984 yılında toplam kamu gelirlerinin içerisinde vergi gelirlerinin payı %68,1 düzeyindeyken, 1989 yılına gelindiğinde vergi gelirlerinin toplam kamu gelirleri içerisindeki payının %70,8'e çıkması beklenmekteydi.
- 1984-1989 döneminde mahalli idare vergi gelirlerinin yılda ortalama %10,5 artış göstererek 322.800.000.000 TL'ye ulaşacağı tahmin edilmekteydi.
- Kamu gelirlerine gelişen ekonomik faaliyetleri kavrayacak bir esneklik kazandırılması öngörülmüştür.
- Vergilerin kurumlaşmayı, tasarrufları ve yatırımları teşvik edecek bir araç olarak kullanılması planlanmıştır.
- Vergi idaresinin yeniden organize edilerek otomasyonun artırılması yoluyla mevcut personel ile daha etkili hizmet verilmesi hedeflenmiştir.
- Vergi sisteminin sadeleştirilerek, kolay anlaşılır ve daha adil bir yapıya kavuşturulması planlanmıştır. Buna ek olarak uyuşmazlıkların en az düzeye

indirilmesi ve vergi kayıplarının azaltılması hususunda gerekli tedbirlerin alınması hedeflenmiştir.

- Ödeme gücüne haiz birey ve sektörlerin vergi adaleti ilkelerine uygun biçimde vergilendirilmelerinin sağlanması kararlaştırılmıştır.
- Katma Değer Sistemine geçilmesi planlanmıştır.
- Vergi sisteminde ölçü esasına göre vergilendirme yerine vergi tekniğinin olanakları dahilinde değer esasına geçilmesi amaçlanmaktadır.

Kalkınmanın hızlandırılmasında en önemli unsurlardan birisi de iç tasarrufların artırılmasıdır. Gönüllü tasarrufları etkileyen başat faktör gelir olmakla beraber enflasyonun kontrol altında tutulması ve tasarruf sahibinin enflasyon üzerinde reel getiri sağlaması da bu hususta etkilidir. Planlama döneminde toplam yatırım harcamaların yaklaşık %60'nın kamu yatırım harcamalarından oluşması; kamunun finansman kaynaklarından olan tasarrufların kaynak maliyeti kadar kullanım maliyetinin önemini de ortaya çıkarmıştır (Şahin, 2009: 197-199). Tüm bu faktörler göz önünde bulundurulduğunda enflasyonun kontrol altında tutulabilmesi, kamu yatırımlarının sağlıklı kaynaklara dayandırılması ve kaynak tahsisinde düzensizliklere sebep olunmaması için diğer gerekliliklerin yanı sıra vergi toplama etkinliğini artırılmasının da gerekli olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo 3.4. Vergi Gelirleri Hedefleri (1984-1989)

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	Ortalama Yıllık Değişim (1984- 1989)
Toplam Vergiler (Milyar TL)	1.994,39	2.087,31	2.220,24	2.370,04	2.545,13	2.740,47	%6,56
i.Dolaysız Vergiler (Milyar TL)	1.057,49	1.101,29	1.176,54	1.260,04	1.360,13	1.471,97	%6,84
ii.Dolaylı Vergiler (Milyar TL)	931,00	979,80	1.037,10	1.103,00	1.177,50	1.260,50	%6,25
iii.Servet Vergileri(Milyar TL)	5,90	6,22	6,60	7,00	7,50	8,00	%6,28

Kaynak: DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1984). (Tablo, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde vergi gelirlerine dair hedefler yukarıdaki tablodaki haliyle belirlenmiştir.

Tablo 3.5. Vergi Gelirlerinin GSMH'ye Oranı Hedefleri (1984-1989)

	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Toplam Vergiler	%16,55	%16,44	%16,52	%16,57	%16,66	%16,76
Dolaysız Vergiler	%8,78	%8,68	%8,75	%8,81	%8,90	%9,00
Dolaylı Vergiler	%7,73	%7,72	%7,72	%7,71	%7,71	%7,71
Servet Vergileri	%0,05	%0,05	%0,05	%0,05	%0,05	%0,05

Kaynak: DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1984). (Tablo, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde vergi gelirlerinin GSMH'ye oranına dair hedefler yukarıdaki tablodaki haliyle belirlenmiştir.

Tablo 3.6. Toplam Kamu Gelirlerinin Dağılımı Hedefleri (1984-1989)

	1984	1985	1986	1987	1988	1989
1.Toplam Vergiler	%68,08	%69,24	%70,11	%69,92	%70,40	%70,84
i. Dolaysız Vergiler	%36,10	%36,53	%37,15	%37,17	%37,62	%38,05
ii. Dolaylı Vergiler	%31,78	%32,50	%32,75	%32,54	%32,57	%32,58
iii. Servet Vergileri	%0,20	%0,21	%0,21	%0,21	%0,21	%0,21
2.Diğer Kamu Gelirleri (Vergi D.N.G., Faktör Gelirleri ve Sosyal Fonlar)	%31,92	%30,76	%29,89	%30,08	%29,60	%29,16
Genel Toplam	%100	%100	%100	%100	%100	%100

Not: (1983 Fiyatlarıyla Yüzde)

Kaynak: DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1984). (Tablo, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde toplam kamu gelirlerinin dağılımına ilişkin hedefler yukarıdaki tablodaki haliyle belirlenmiştir.

3.4. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) ve Vergi Politikalarına İlişkin Hedefler

3.4.1. Planın Temel Amaçları ve Öne Çıkan Konular

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) 30 Ekim 1984 tarihli ve 3067 sayılı Yasa gereğince 22 Haziran 1989 tarihinde onaylanmış ve 6 Temmuz 1989 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planını kapsayan 1990-1994 dönemi boyunca Yıldırım Akbulut (1989-1991) hükümeti, Mesut Yılmaz (1991-1991) hükümeti, Süleyman Demirel (1991-1993) hükümeti ve Tansu Çiller (1993-1995) hükümeti olmak üzere dört farklı

hükümet görev almıştır. Plan dönemi boyunca AB'ye tam üyelik amacına yönelik ilk defa çalışmalar yapılmış, özelleştirmeler hız kazanmıştır (Sevinç ve Kahraman, 2020: 93).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında kabul edilen temel amaçlar (DPT, 1989a);

- İstikrarlı büyüme ve gelişmenin sektörler arası dengeyi dikkate alarak sağlanması,
- Gelir dağılımının iyileştirilmesi bakımından sosyal politikalara öncelik vermek,
- İşsizliği azaltmak,
- Sosyal güvenlik sistemini yaygınlaştırmak biçiminde ifade edilmiştir.

Ayrıca eğitim, sağlık ve sosyal ve kültürel alanlarda da birtakım amaçlar belirlenmiştir. Orta gelir grubunun ekonomik ve sosyal yönden güçlendirilmesi de bir başka amacı meydana getirmiştir. Bölgeler arası kalkınmışlık farkının giderilmesi için çeşitli programlara ağırlık verilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Son olarak AB'ye giriş sürecinde gereken yapısal değişimleri gerçekleştirmek suretiyle geçiş sürecinin hızlandırılması hedeflenmiştir.

3.4.2. Planda Yer Alan Vergi Politikaları ve Hedefleri

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde aşağıda yer alan hedefler ele alınmıştır (DPT,1989a).

- Kalkınma planı dönemi süresince toplam kamu gelirlerinin yılda %7,4 arttırılması planlanmıştır. Ayrıca bu plan kapsamında 1989 yılında 29.113.100.000 TL olan toplam kamu gelirlerinin, plan dönemi sonunda 41.558.200.000 TL olması beklenmekteydi.
- Dolaysız vergilerin yılda ortalama sırasıyla %7,2 ve dolaylı vergilerin ise %7,7 artması amaçlanmıştır. Servet vergilerinin %7,4 ve toplam vergi gelirlerinin yılda ortalama %7,5 artması öngörülmekteydi. Ayrıca vergi idaresinin daha etkin olarak çalışması sağlanarak vergi kayıpların en düşük seviyeye indirilmesi hedeflenmiştir.
- Sabit fiyatlarla 1989 yılında toplam kamu gelirlerinin %69,6'sının vergi gelirlerinden ve kalan %30,4'lük kısmının ise vergi dışı normal gelirler, faktör gelirleri ve sosyal fonlardan oluştuğu görülmekteydi. 1994 yılına gelindiğinde ise kamu gelirlerinin içerisinde vergi gelirlerinin payının %70,0 olması ve kalan

%30'unun ise vergi dışı normal gelirler, faktör gelirleri ve sosyal fonlardan oluşacağı öngörölmüştür.

- Toplam kamu gelirlerinin GSMH içerisindeki payı sabit fiyatlarla 1989 yılında %28,1 iken bu oranın 1994 yılında %28,6'ya yükselmesi beklenmekteydi.
- 1989 yılında sabit fiyatlarla kamu harcanabilir gelirinin 17.780.500.000 TL olması beklenmekteydi. Kamu harcanabilir gelirinin yılda ortalama %7,1 artarak 25.200.200.000 TL düzeyine çıkması hedeflenmiştir.

Tablo 3.7. Toplam Kamu Gelirleri Hedefleri (1989-1994)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	Ortalama Yıllık Değişim (1989- 1994)
1.Toplam Vergiler (Milyar TL)	20.268,4	21.646,2	23.159,6	24.937,6	26.894,4	29.100,5	%7,5
i. Dolaysız Vergiler (Milyar TL)	6.982,3	7.427,2	7.902,3	8.477,0	9126,6	9.880,5	%7,2
ii. Dolaylı Vergiler (Milyar TL)	13.086,2	14.004,3	15.028,3	16.215,4	17.504,0	18.934,8	%7,7
iii. Servet Vergileri (Milyar TL)	199,9	214,7	228,9	245,2	263,8	285,2	%7,4
2.Diğer Kamu Gelirleri (Vergi D.N.G., Faktör Gelirleri ve Sosyal Fonlar) (Milyar TL)	8.844,7	9.380,2	9.999,3	10.709,3	11.523,2	12.457,7	%7,1

Kaynak: DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1989). (Tablo, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde kamu gelirleri (toplam vergi gelirleri ve diğer kamu gelirleri) hedefleri yukarıdaki tablodaki haliyle belirlenmiştir.

Tablo 3.8. Toplam Kamu Gelirlerinin GSMH 'ya Oranı Hedefleri (1984-1989)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994
1.Toplam Vergiler	%19,5	%19,8	%19,8	%19,9	%20,0	20,0
Dolaysız Vergiler	%6,7	%6,8	%6,8	%6,8	%6,8	%6,8
Dolaylı Vergiler	%12,6	%12,8	%12,9	%13,0	%13,0	%13,0
Servet Vergileri	%0,2	%0,2	%0,2	%0,2	%0,2	%0,2
2.Diğer Kamu Gelirleri (Vergi D.N.G., Faktör Gelirleri ve Sosyal Fonlar)	%8,5	%8,5	%8,5	%8,5	%8,5	%8,5
Toplam Kamu Gelirleri	%28,1	%28,3	%28,4	%28,5	%28,5	%28,6

Kaynak: DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1989). (Tablo, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde vergi gelirlerinin GSMH'ye oranına dair hedefler yukarıdaki tablodaki haliyle belirlenmiştir.

Tablo 3.9. Toplam Kamu Gelirlerinin Dağılımı (1989-1994)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994
1.Toplam Vergiler	%69,6	%69,8	%69,8	%70,0	%70,0	%70,0
i. Dolaysız Vergiler	%24,0	%23,9	%23,8	%23,8	%23,8	%23,8
ii. Dolaylı Vergiler	%44,9	%45,1	%45,3	%45,5	%45,6	%45,6
iii. Servet Vergileri	%0,7	%0,7	%0,7	%0,7	%0,7	%0,7
2.Diğer Kamu Gelirleri (Vergi D.N.G., Faktör Gelirleri ve Sosyal Fonlar)	%30,4	%30,2	%30,1	%30,1	%30,0	%30,0
Genel Toplam	100	100	100	100	100	100

Not: (1989 Fiyatlarıyla Yüzde)

Kaynak: DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1989). (Tablo, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde toplam kamu gelirleri ve toplam kamu gelirlerinin dağılımına ilişkin hedefler yukarıdaki tablolardaki haliyle belirlenmiştir.

Ayrıca Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde aşağıda yer alan vergisel hedeflere yer verilmiştir (DPT, 1989a):

- Dış ticarete ilişkin vergiler ve ilgili fonların basitleştirilmesi hedeflenmiştir.
- İthalat üzerinden alınan vergilerin basitleştirilmesinin yanı sıra teşvik sistemine ilişkin istisna ve muafiyetlerin daha rasyonel bir hale getirilmesi için gerekli çalışmaların gerçekleştirilmesi planlanmıştır.

- Anti-damping mevzuatı ile telafi edici vergilendirme uygulamalarını en kısa zaman içerisinde işler hale getirmek amacıyla ilgili düzenlemelerin yapılması amaçlanmıştır.
- Türkiye ve AB ilişkileri kapsamında tam üyelik gerçekleşinceye kadar Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında başlayan canlanmanın sürdürülmesi ve gümrük birliği alanındaki sorumlulukların yerine getirilmesine önem verileceği belirtilmiştir. Bu kapsamda sınai ürünleri ithalatında gümrük vergilerinin kademeli olarak indirilmesi ve ithalattan alınan damga resmi oranları ve Destekleme ve Fiyat İhracat Fonu kesintilerinin düşürülmesi vb. birtakım girişimlerle sürecin desteklenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca AB'ye yapılan üyelik kapsamında vergi uyum çalışmalarına hızla devam edilmesi ve bu hususta araştırma ve eğitime ağırlık verilmesi amaçlanmıştır.
- Kalkınma planında yabancı sermaye politikaları kapsamında çeşitli ülkelerle yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması ile çifte vergilendirmeyi önleme gibi konularda ikili anlaşmaların yapılmaya devam edeceği belirtilmiştir.
- Bankacılık sektöründe mevduat ve kredi faizlerinin arasındaki makasın daraltılması maksadıyla vergi, resim ve fonların gözden geçirilmesi aracılığıyla bankaların daha etkin çalışmalarına katkıda bulunulması planlanmıştır.
- Ekonomik etkinliği artırmak üzere vergi ve teşvik konularında alınacak önlemlerin kamu finansmanına olası etkileri göz önünde bulundurularak bu alanda makro dengeleri koruyan bir yaklaşımla orta vadeli planlara ağırlık verilmesi kararlaştırılmıştır.
- Vergilerin kurumlaşmayı, yatırımları, tasarrufu ve ihracatı teşvik edici fonksiyonlarından faydalanırken kaynak oluşturma özelliğinin de atlanmaması gereğine dikkat çekilmiştir.
- Vergi idaresinin verginin mümkün olabildiğince hızlı ve etkili bir biçimde toplanmasına uygun ve kendi içerisinde bütünlük teşkil eden bir yapıda olmasının sağlanacağı belirtilmiştir. Ayrıca bu hususun gerçekleştirilebilmesi adına vergi idaresinin gerek merkez gerekse taşrada yeniden organize edilmesi planlanmıştır. Bu doğrultuda bir önceki planda da belirtilen bir husus olarak karşımıza çıkan otomasyonun yaygınlaştırılmasına ilaveten Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda

vergi idaresinde nitelikli personelin sürekli istihdamı için gerekli önlemlerin alınması kararlaştırılmıştır.

- Vergi kayıp ve kaçaklarını önlemek ve vergi güvenliğini sağlayabilmek için kurulmuş olan vergi istihbarat arşivinin etkinliğinin artırılması ve vergi denetimi için bilgi akışının hızlandırılması amaçlanmıştır.
- 1980 sonrası küreselleşmenin hız kazanmasıyla gerek yabancı sermaye açısından Türkiye'nin bir cazibe merkezi haline getirilmesi gerekse Türk girişimcilerin dışa açılımlarını teşvik etmek için ülkelerin vergi sistemlerini yakınlaştırmak maksadıyla son dönemde çifte vergilendirmeyi önlemek üzere yapılan ikili anlaşmalara plan döneminde de devam edilmesi kararlaştırılmıştır.
- Bu dönemde yeni vergiler getirilmesi ya da vergi oranlarının artırılmasından ziyade vergilemede dikey ve yatay adalet ilkeleri nazarında vergi tabanının genişletilmesi, vergi kayıp ve kaçığının en az seviyeye indirilmesi ve tahsilattaki verimliliğin artırılması amaçlanmıştır.
- Mahalli idarelerin öz gelirlerinin toplam gelirleri içindeki payını artırıcı uygulamalar ile merkezi hükümetin yürütmekte olduğu hizmetlerin artacak olan gelirlerine uyumlu bir biçimde mahalli idareler tarafından yürütülmesi amaçlanmıştır.
- İmalat sanayinde, sektörün rekabet gücünün artırılması adına girdilerin küresel fiyatlardan tedarikine olanak tanınması ve ithal girdilerdeki fon ve gümrük vergisi oranlarının gözden geçirilmesi kararlaştırılmıştır.
- Kalkınma planının kamu maliyesine ilişkin esaslarında harcama politikasının yanı sıra gelir politikasında da kamu kesiminin borçlanma gereğini azaltacak biçimde tespit edilmesi amaçlanmıştır. Öte yandan vergi ve fon sisteminin basitleştirilmesi ve az sayıda vergi ile en yüksek düzeyde gelir sağlanmasına yönelik çaba gösterilmesi hedeflenmiştir.
- Çalışma hayatına ilişkin izlenecek gelir politikasına değinilecek olursa; özel indirim miktarları ve gelir vergisi dilimlerinin tespitinde alt ve orta gelir grubunda yer alan bireylerin pahalılık ve yüksek vergiye karşı korunmasına devam edilmesi kararlaştırılmıştır.

- Kamu harcamalarını azaltıcı ve kamu gelirlerini artırıcı politikaların izlenmesi sürdürülerek kamu kesimi borçlanma gereğinin azaltılması planlanmıştır.
- Plan döneminde uygulanması öngörülen maliye politikalarının temel amacı gelir dağılımını iyileştirmek ve yurtiçi tasarrufları artırmak olarak belirlenmiştir.

3.5. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) ve Vergi Politikalarına İlişkin Hedefler

3.5.1. Planın Temel Amaçları ve Öne Çıkan Konular

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 30 Ekim 1984 tarihli ve 3067 sayılı Yasa gereğince 18 Temmuz 1995 tarihinde onaylanmış ve 25 Temmuz 1995 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planını kapsayan 1996-2000 yıllarında Tansu Çiller (1995-1995), Necmettin Erbakan (1996-1997), Mesut Yılmaz (1997-1999), ve Bülent Ecevit (1999-2002) koalisyon hükümetlerinin başkanlığında dört farklı hükümet döneminde uygulanması nedeniyle siyasal iktidarsızlık planın işlevselliğini ve uygulanabilirliğini oldukça etkilemiştir (Şimşek, 2020: 606).

1980’li yıllardan itibaren gelişmiş ülkelerde gelişen teknolojinin karşısında diğer ülkelerin bu gelişime ayak uyduramamasından kaynaklı sıkıntıların ortaya çıkması, müdahaleci, sosyal devlet politikalarının yetersiz kalmasına neden olmuş, küreselleşme ile beraber diğer ülkelerle rekabet etme sıkıntısına girileceği ülke ekonomisinin negatif yönde etkilenileceği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda rekabet gücünü artırmak, AB üye ülkeleri ile bütünleşmek ve oluşabilecek sorunlara çözüm getirmek amacıyla yapısal ve kurumsal bazda önlemler almayı gerekli kılan görüş bu planın temel anlayışını oluşturmuştur (DPT, 1995).

Kalkınma planında hedefler genel olarak AB üye ülkeler arasına girmek amacıyla oluşturulmuş, bilim ve teknoloji politikaları önem kazanmış, yerli ve yabancı yatırımcılar desteklenerek nitelikli işgücünün oluşturulması için planlar hazırlanmıştır (Tüzünkan, 2015: 96). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kendinden önceki planlardan kapsam bakımından farklılık göstermektedir. Plan dahilinde birçok kurumsal ve hukuksal düzenlemelere yer verilmiş insan kaynaklı sermaye öncelik tutularak yüksek hızda büyümenin sürdürülebilirliği, gelirin dağılımında eşitsizliklerin giderilmesi, istihdamın

artırılması amaçlanmıştır. Hedefleri belirlemeden ziyade gerekli kurumsal düzenlemeler ile ekonominin işlerliğinin piyasaya bırakılmasını sağlamak önemli olmuştur (Han, 1989).

3.5.2. Planda Yer Alan Vergi Politikaları ve Hedefleri

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda vergi düzenlemeleriyle kayıt dışı ekonominin vergi kapsamına alınması, iktisadi etkinliğin sağlanması ve yatırımların özendirilmesi ile vergi adaletinin sağlanması amaçlanmıştır. Vergilemede izlenecek temel strateji olarak AB vergi politikalarıyla ve vergi yapısını dikkate alan ve tüm iktisadi faaliyetleri kapsayan ayrıca üretim faktörleri üzerindeki vergi yükünü azaltan, tüketim üzerindeki vergilere ağırlık veren, gayrimenkullerin rantlarını vergilendirilen bir sistemin oluşturulması hedeflenmiştir. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde aşağıda yer alan hedefler ele alınmıştır (DPT, 1995):

- Vergi sisteminin, ücretliler üzerindeki vergi yükünü düşüren ve değişen koşullarda ekonominin rekabet gücünü de dikkate alan bir yapıya dönüştürülmesi planlanmıştır. Bu doğrultuda alt gelir gruplarının vergi yükleri ile gelir vergisinin tarifelerinin tekrar düzenlenerek indirilmesi ve istihdam üzerinde olumsuz etkiye sebep olan çalışanları tasarrufa teşvik ve konut edindirme yardımı kesintilerinin kademe kademe azaltılması kararlaştırılmıştır.
- Plan döneminde vergi idaresi ve denetiminin daha etkin bir hale getirilmesi, vergi idaresinin yeniden yapılandırılarak vergi kayıp ve kaçağı asgari düzeye düşürülmesi hedeflenmiştir. Denetimin etkin hale getirilmesi ve kolaylaştırılması adına herkese bir vergi numarası verilmesi planlanmıştır. Buna ek olarak vergi idaresinde otomasyona geçiş gerçekleştirilmesi ve vergi idaresinin bölge bazlı teşkilatlanmasının tamamlanması planlanmıştır. Belge düzeninin yerleştirilmesi, denetimin daha etkin bir hale getirilmesi için denetim birimleri arasında koordinasyonun artırılması amaçlanmıştır. Ayrıca yeminli ve serbest mali müşavirlik kurumundan daha etkin bir biçimde faydalanılması ve vergi kanunlarının daha açık ve anlaşılır hale getirilmesi amaçlanmıştır.
- Gelir, Kurumlar ve Katma Değer Vergisi kanunlarında yer alan istisna ve muafiyetlerin tekrar gözden geçirilmesi yoluyla en az düzeye indirilmesine devam edilmesi ve yatırım teşviklerinin ise etkinliğinin artırılması amaçlanmıştır.

- Kamu hizmetlerinde kullanıcı harçlarının kapsamayan alanlara yaygınlaştırılması ve mevcut harçların ise gerçekçi düzeylere çıkarılması amaçlanmıştır.
- AB üyelik süreci kapsamında Gümrük birliğinin oluşturacağı mali etkiler de göz önünde bulundurularak Özel Tüketim Vergisi çıkartılması kararlaştırılmıştır. Vergi mevzuatında basitleştirmeye gidilmesi maksadıyla uygulamada tüketim üzerinden alınan birçok verginin bu vergi altında birleştirilmesi öngörülmektedir.
- Vergilemede kayıt düzenini bozucu etki yaratan götürü vergilendirmenin, bölgesel ve sektörel olarak gerçek usule geçişin özendirilmesi aracılığıyla daraltılması planlanmıştır. Stopaj uygulamasının ise nihai vergilendirme maksadıyla değil peşin vergi uygulaması olarak otokontrolün sağlanması adına kullanılması öngörülmektedir.
- Gelir vergisine götürü özelliği kazandıran hayat standardı uygulamasına, hayat standardı esasını ve göstergelerini düzenleyen ilgili maddelerin vergi sisteminde belge ve kayıt düzeni yerleştirilip denetim ve otomasyon arttırıldıktan sonra zamanla son verilmesi amaçlanmıştır.
- Uygulanacak vergi politikalarının toplumun temel tercihleri, düşünceleri ve ülkenin ihtiyaçlarına paralellik gösterecek biçimde yapılandırılması maksadıyla akademik kurumların, işçi-işveren kuruluşlarının ve özel kuruluş ve örgütlerin katılımı ile yetki ve sorumlulukları önceden belirlenmiş bir vergi konseyinin kurulması amaçlanmıştır.
- Vergi idaresinin ve denetiminin yeniden yapılandırılmasıyla birlikte gelir ve kurumlar vergisi oranlarında kademeli olarak indirimle gidilmesi planlanmıştır. Ayrıca AB'ne uyum sağlama sürecinde Katma Değer Vergisi'nin istisna ve muafiyetlerinin AB ile uyumlaştırılması ve oran farklılaştırılmasına gidilmesi amaçlanmıştır.
- Artan şehirleşme ve imar mevzuatındaki değişikliklerden ortaya çıkan kentsel rantların vergilendirilmesi ve emlak vergisinin daha gerçekçi bir düzeye çıkarılması amaçlanmıştır.
- Gelir üzerinden alınan vergilerin yatırım ve tasarruflar üzerindeki olumsuz etkileri dikkate alınarak tüketim vergilerine ağırlık verilmesi öngörülmektedir.

- İstisna ve muafiyet gibi ayrıcalıkların azaltılması, kapsamının daraltılması ve üniter sisteme geçişin sağlanmasının etkisi ile 1995 yılında %6,4 olan dolaysız vergilerin GSMH'ye oranının 2000 yılında %7'lere, 1995 yılında %11,4 olan dolaylı vergilerin GSMH'ye oranının ise %12'nin üzerine çıkması öngörülmekteydi.
- Çalışma hayatı ve istihdam alanında yapılan vergisel düzenlemelere bakılacak olursa ücretler üzerindeki ilave yüklerin bir nevi istihdam vergisine dönüşmesi sebebiyle AB düzeyine çekilmesi hedeflenmiştir.
- Bankacılık sektöründe ise kredi maliyetleri üzerinde ek yük oluşturan Banka ve Sigorta Muameleri Vergisi, Damga vergisi vb. mali yükümlülüklerin ekonomik konjonktür nazarında kademeli olarak azaltılması planlanmıştır.
- Merkezi yönetimce yürütülen bazı hizmetlerin yerel yönetimlerin ve taşra birimlerinin yetki ve sorumluluğuna devredilmesi için Belediye Gelirleri Kanunu, Belediyeler Kanunu vb. kanunların yanı sıra vergi kanunlarında da gereken değişiklikler yapılarak mahalli idarelerin mali ve idari yönden güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca mahalli idarelerin öz gelirlerini artırmak üzere, toplayacağı vergi ve harçların oran ve miktarlarının belirlenmesinde, alt ve üst sınırlar merkezi idare tarafından tespit edilmek şartıyla yerel meclislere yetki verilmesi planlanmıştır.
- Çevre politikalarına ilişkin gerçekleştirilmesi öngörülen vergisel düzenlemeler ise çevre amaçlı vergi ve fonların amaçları doğrultusunda kullanılması ve çevrenin korunması ve geliştirilmesine imkan verecek girişimler yapılması yönünde olmuştur.
- 1995 yılında kamu gelirlerinin GSMH'ye oranı %19,3 düzeyindeyken bu oranın 2000 yılına gelindiğinde %20,7 ile %20,9 arası bir düzeye yükselmesi beklenmekteydi. Bu gelişmenin sağlanabilmesinin altında yatan temel neden ise 1995 yılı itibariyle toplam kamu gelirlerini %93,5'ini oluşturan vergi gelirlerinin, 2000 yılına gelindiğinde Gümrük birliğinden meydana gelecek vergi kayıplarına rağmen %96,4 ile %97,3 arası bir düzeye yükseleceğinin beklenmesiydi.
- 1995 yılında %18,1 olan vergi gelirlerinin GSMH'deki payının 2000 yılında %20 düzeylerine gelmesi beklenmekteydi. Bu beklentinin karşılanmasında vergi idaresinin etkinliğinin artırılması için yapılan çalışmalar ve kayıt dışı faaliyetlerin

vergi kapsamına alınmasıyla beraber vergi yükünün dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesinin etkili olması amaçlanmıştır.

- AT ile vergi uyumunun sağlanması maksadıyla Katma Değer Vergisi kanununda bazı istisnaların kapsama alınması ve bazı mevcut istisnaların ise kapsam dışına çıkarılması amaçlanmıştır.

Tablo 3.10. Vergi Gelirlerinin ve Toplam Kamu Gelirlerinin GSMH'ya Oranı Hedefleri (1995-2000)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Toplam Vergiler	%18,1	%18,8	%19,2	%19,8	%20,1	%20,4
i. Dolaysız Vergiler	%6,7	%7,3	%7,4	%7,5	%7,6	%7,7
ii. Dolaylı Vergiler	%11,4	%11,5	%11,8	%12,2	%12,4	%12,6
Toplam Kamu Gelirleri	%19,3	%19,8	%20,1	%20,2	%20,6	%20,9

Kaynak: DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1995). (Tablo, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde vergi gelirleri ve toplam kamu gelirlerinin GSMH'ye oranına ilişkin hedefler yukarıdaki tablodaki haliyle belirlenmiştir.

3.6. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) ve Vergi Politikalarına İlişkin Hedefler

3.6.1. Planın Temel Amaçları ve Öne Çıkan Konular

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bülent Ecevit (1999-2002), Abdullah Gül (2002-2003), Recep Tayyip Erdoğan (2003-2007) başbakanlıklarında üç farklı hükümet dönemini kapsamaktadır (Şimşek,2020:606). Plan dönemi boyunca 2001 Ekonomik Krizi, 2003 Irak'ın işgali gibi hem içsel hem de dışsal sorunlarla karşılaşıldığı bir dönem olmuş ve bu durum ülkeyi ekonomik, siyasi ve askeri birçok sorunla uğraşmak zorunda bırakmıştır. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 05.07.2000 tarihli ve 24100 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak uygulanmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında uygulandığı gibi bu kalkınma planında da hedefler uzun vadeli stratejiler olarak belirlenmiştir.

Rusya ile 1998 yılında yaşanan krizin ardından ihracatta yaşanan problemler, 1999 yılında Gölcük Depremi ve 2001 yılı şubat ayında büyük ekonomik krizin gerçekleşmesi ülke ekonomisini derinden etkilemiştir. Bunun neticesinde Türkiye AB konseyi ile ilk defa Katılım Ortaklığı Belgesini 24 Mart 2001 yılında imzalamıştır. AB'ye tam üyelik müzakereleri kapsamında temel hak ve özgürlükleri genişletilmiş, demokrasinin

güçlendirilmesine ilişkin uyum yasaları çıkarılmış yapılan yeni reformlar AB- Türkiye ilişkilerini güçlendirmiştir (Özer, 2009: 94).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Amaç ve İlkeleri (DPT, 2000):

- Gelir dağılımında adaletin sağlanması, kişi başına düşen gelirin artırılması, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarına çözüm üretmek, vergi kayıp ve kaçaklarının azaltılması sağlanarak vergi sisteminin daha anlaşılır hale getirilmesi,
- Özelleştirmeler yaygınlaştırılarak, özel sermayeyi desteklenerek devletin kamuya müdahalesi minimuma indirilerek, etkinlik ve verimlilik esaslarına uygun politikalar benimsenmesi,
- AB ile olan ilişkiler göz önünde bulundurularak enflasyonun düşürülerek kriterlere uygun hale getirilmesi, büyümenin istikrarlı hale getirilmesi ve ekonominin rekabet gücünü artırmak,
- Bilgi ve teknolojiye önem verilmesi, Ar-ge çalışmaları teşvik edilmesi ve kamu yönetiminde idarenin etkinliğinin artırılması,
- Etkin maliye politikası ile kamu kesiminde gelir gider dengesini sağlayarak kamu açıklarının kapatılması biçiminde özetlenmiştir.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında önemli olan başlıklar (DPT, 2000):

- Teknolojik gelişmeler
- Sosyal ve kültürel yapı
- Ekonomik faaliyetler
- Doğal kaynaklar biçiminde sıralanmıştır.

3.6.2. Planda Yer Alan Vergi Politikaları ve Hedefleri

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alan makroekonomik hedeflere ulaşmada maliye politikalarından etkin bir biçimde faydalanılması planlanmıştır. Bu kapsamda maliye politikalarından olan vergi politikalarına ve kamu geliri politikalarına sıklıkla başvurulmuştur. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde aşağıda yer alan hedefler ele alınmıştır (DPT, 2000):

- Vergi sisteminin basit ve anlaşılır hale getirilmesinin sağlanması, etkin ve yeterli belge düzeni ve otokontrol mekanizmalarının geliştirilerek vergi kayıp kaçaklarının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Bu durumun verginin tabana yayılması ile sonuçlanacağı öngörülmektedir.
- Vergi idaresinin hizmet ve denetim gücünü artırmak adına tam anlamıyla kapsayıcı nitelikte otomasyona geçilmesi amaçlanmıştır.
- Kaynakta kesinti (tevkifat) yoluyla vergi alınmasından vazgeçilmeden, gelir vergisinin şahsiliği ve mali güce göre vergilendirme ilkelerini göz önünde bulunduran üniter vergilemeye ağırlık verilmesi amaçlanmıştır.
- Vergi harcamaları olarak adlandırılan istisna, muafiyet ve indirim gibi ayrıcalıkların etkinliği ve verimliliği ekonomik ve sosyal politikalar çerçevesinde değerlendirilmek suretiyle denetim altına alınması, bütçe kanununda ayrıntılı bir biçimde raporlanması kararlaştırılmıştır.
- Vergi affı uygulamasını gerektirmeyen bir ortam oluşturulması amaçlanmıştır. Ayrıca düzenli biçimde getirilen aflar neticesinde mükelleflerde oluşan af beklentisinin ortadan kaldırılması için gerekli çalışmalar yapılması öngörülmektedir.
- Mahalli idarelerin sağladıkları hizmetlerle alakalı bazı vergi ve harçlar ilgili yerel yönetim birimine devredilerek mali gücünün artırılması hedeflenmiştir. Bunlara ek olarak Genel Bütçe vergi gelirlerinden yerel yönetimlere ayrılan pay artırılabilecek, alt ve üst sınırlar merkezi yönetim tarafından tespit edilmek şartıyla yerel vergi ve harçların oran ve miktar tespitinde yerel meclisin yetkili kılınması amaçlanmıştır. Kentsel rantların vergilendirilmesi hususunda yasal düzenlemeler yer verilmesi kararlaştırılmıştır.
- Sigortacılık sektöründe özellikle emeklilik sigortalarının gelişimi için mevcut vergi mevzuatı tekrar gözden geçirilerek vergisel teşvikler revize edilmesi kararlaştırılmıştır.
- 1999 depremi sonrasında uygulamaya konan ek vergi ve benzeri uygulamaların sürelerinin sona ermesinin ardından toplam vergi gelirlerinin GSMH'ya oranında 2005 yılına gelindiğinde 2000 yılına göre 0,5 puanlık düşüş öngörülmektedir.

- 2000 yılında toplam vergi gelirlerinin (dolaylı, dolaysız ve servet vergileri) GSMH'deki payı %23,1 düzeyinde iken 2005 yılına gelindiğinde bu oranın %22,2 olması beklenmekteydi. 2000 yılında %8,9 oranında olan dolaysız, %13,8 düzeyinde olan dolaylı ve %0,4 olan servet vergilerinin ise 2005 yılına gelindiğinde sırasıyla %9,0, %13,2 ve %0,5 düzeyinde olması beklenmekteydi.
- AB üyelik sürecinde Müktesebat Başlık Numarası 10 olan vergilendirme konusu gereği mevzuat incelenmekte ve gerekli düzenlemeler ve kararlarla uyumlaştırma çalışmaları devam etmekteydi.
- Çevre Temizlik Vergisi olarak adlandırılan verginin tespitinde hizmet bedeline ve gerçek maliyetine uygun bir yol izlenmesi ve tahsilatında gerekli özenin gösterilmesi planlanmıştır.
- Kayıt dışı ekonominin önlenmesi veya azaltılması vergi gelirlerinin artırılması bakımından önem taşımaktaydı. Belge ve kayıt düzeninin daha verimli çalışması için gerekli tedbirlerin alınması planlanmıştır.

3.7. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013) ve Vergi Politikalarına İlişkin Hedefler

3.7.1. Planın Temel Amaçları ve Öne Çıkan Konular

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013) döneminde Recep Tayyip Erdoğan (2003-2007, 2007-2011, 2011-2014) Başbakanlığında uygulanmış, kalkınma dönemi boyunca ilk kez koalisyon hükümetlerinin var olmadığı bir plan dönemi olmuştur. Bu kalkınma planı, “İstikrar ile büyüyen, gelirini adil paylaşan, küresel çapta rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen AB’ye üyelik için uyum sürecini bitirmiş bir Türkiye” vizyonu ve uzun vadeli strateji (2001-2023) kapsamında hazırlanmıştır (DPT, 2006).

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma planının kapsadığı dönem itibariyle hedefleri istikrarlı iktisadi büyüme ve sosyal kalkınmayı sağlanması ve sürdürülmesi gereken alt amaçlar belirlenmiştir. Bu doğrultuda (DPT, 2006):

- Ülke ekonomisinin rekabet gücünün artırılması,
- İstihdamın artırılması,

- Bölgesel Gelişmenin Sağlanması ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesi,
- Kamu hizmetlerin etkinlik ve kalitenin artırılması belirlenen istikrarlı büyüme ve kalkınmaya ulaşmada izlenecek adımlar olarak tespit edilmiştir.

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 01.07.2006 tarihli ve 26215 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Küreselleşmenin her anlamda etkisini gösterdiği bu dönemde radikal değişimlerin, rekabetin, belirsizliğin arttığı, Türkiye’de sosyal, ekonomik, kültürel vb. alanlarda değişimin söz konusu olduğu bir plan dönemi olmuştur (Çınar, 2018: 136).

Plan dönemi boyunca AB ile olan ilişkiler 2005 yılında başlayan müzakereler ile yeni bir dönem başlamıştır. AB’ye katılım için gerekli kriterleri yerine getirmek hedeflenmiştir.

Planı diğer planlardan ayıran iki özellik bulunmaktaydı. Bu özellikler (DPT, 2006):

- Bu plandan önce hazırlanan bütün planlar beş yıllık bir süreci kapsarken bu plan yedi yıllık bir süreci kapsamayı,
- Planı hazırlayan hükümetler bu plan yılına kadar iktidarda kalmayarak yerine yeni hükümet görev alırken bu plan döneminde planı hazırlayan ve uygulama süresinde de iktidarda kalan ilk hükümet ve plan dönemi olmasıdır.

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı AB üyelik sürecinde izlenecek temel strateji belgesi olarak planlanmıştır. Bu sebeple AB mali takvimi göz önünde bulundurulmak suretiyle 2007-2013 yıllarını kapsayacak biçimde yedi yıllık olarak hazırlanması kararlaştırılmıştır. DPT koordinasyonunda hazırlanan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında katılımcılığa önem verilmiş ve toplam elli yedi adet Özel ihtisas komisyonu kurularak, bu komisyonların raporları ile alanında uzman kişi ve kamu üst düzey yöneticileri ile yapılan istişare toplantılarından da faydalanılmıştır. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde sıkı para ve maliye politikasına devam edilmek suretiyle yakalanan büyüme performansının devam ettirilmesi sağlanması hedeflenmiştir. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde GSYH’nin yıllık ortalama %7 oranında yükselmesi ve kişi başına düşen milli gelirin 2013 yılına gelindiğinde 10.100 dolar olarak gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Ayrıca GSYH’nin 800.000.000.000 dolara ulaşması ve dünyanın en büyük on yedinci ekonomisi olunacağı planlanmıştır (DPT, 2006).

3.7.2. Planda Yer Alan Vergi Politikaları ve Hedefleri

Elektronik haberleşme sektöründe mevcut yüksek vergi yükünün Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planının temel ilkelerinden olan bilgi toplumuna dönüşüm sürecinin hızlandırılması amacıyla vergi yükünün kademeli olarak kabul edilebilir düzeye çekilmesi öngörülmektedir. Ayrıca iş ortamının iyileştirilmesi ve rekabet gücü üzerindeki olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması maksadıyla istihdam üzerindeki vergi yükünün düşürülmesi planlanmıştır.

Vergi kayıp ve kaçaklarının azaltıldığı, ödeme gücü ilkesine uygun biçimde vergi yükünün adil ve dengeli dağıtıldığı, kamu giderlerini finanse ederken iktisadi etkinliği bozmayan bir vergi sistemine ulaşmak üzere yapılması planlanmış düzenlemeler aşağıda sıralanmaktadır (DPT, 2006):

- Vergi kanunlarının tekrardan gözden geçirilmesi ile vergi mevzuatının sadeleştirilmesi ve daha kolay anlaşılır bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır.
- Vergi harcamaları olarak ifade edilen vergi ayrıcalıklarının ekonomik ve sosyal politikalar göz önünde bulundurularak kamu finansmanının olanakları doğrultusunda revize edilmesi planlanmıştır.
- Vergi düzenlemelerinde ve uygulamalarında istikrar sağlamak suretiyle karar alıcılar için öngörülebilirlik sağlanması hedeflenmiştir.
- Vergi mükelleflerinin vergiye gönüllü uyumunu artırmak üzere mükellef haklarına yönelik düzenlemeler yapılması planlanmıştır.
- Vergi tabanının genişletilmesi ve kayıt dışı ekonominin azaltılması yoluyla elde edilen ek gelirlerin vergi oranları ve sosyal güvenlik primlerinin indiriminde kullanılması planlanmıştır.

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde kamu maliyesinde istikrarın sürdürülmesi adına kayıt dışı ekonomiyle mücadelede elde edilen başarıdan faydalanılması planlanmıştır. İktisadi büyümedeki artışa paralel olarak kamu gelirlerinde artış yaşanması beklenmekteydi. Bu artışların katkısıyla vergi yükünün daha adil dağıtılması planlanmıştır. 2006 yılı için sosyal güvenlik primleri dahil toplam vergi yükünün GSYH'ye oranı %31,6 iken bu oranın 2007-2013 ortalamasının %30,8 ve 2013 yılında ise %30,0 olması beklenmekteydi. Teknoloji geliştirme bölgelerindeki firma ve kuruluşlara 2013 yılı sonuna

dek kurumlar ve katma değer vergisinden istisna tanınmıştır. Bu kapsamda çalışan araştırmacılar için her türlü vergiden istisna sağlanması kararlaştırılmıştır. Teknoloji geliştirme bölgesi dışında kalan firmaların ise AR-GE harcamalarının toplamının %40'ı kurumlar ve gelir vergisi matrahından düşürülmesi kararlaştırılmıştır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkelerinde 2005 yılı için ortalama %45,4 olarak gerçekleşen toplam vergi ödemelerinin brüt kara oranı, Türkiye'de aynı yıl için %51,1'lik oran ile ortalamanın da üzerinde seyretmiştir. Gelir ve Kurumlar Vergisinde yapılacak düzenlemeler neticesinde vergi yükünün brüt kara oranının %34 seviyelerine çekilmesi hedeflenmiştir. Vergi ve sosyal güvenlik primlerinin düşürülmesi ile kayıt dışı işgücünün kayıt altına alınmasının artırılması hedeflenmiştir (DPT, 2006).

3.8. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018) ve Vergi Politikalarına İlişkin Hedefler

3.8.1. Planın Temel Amaçları ve Öne Çıkan Konular

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma planı 02.07.2013 tarihinde 1041 karar numarası ile kabul edilmiş, 06.07.2013 28699 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak uygulamaya konulmuştur. 2014-2018 dönemini içeren bu plan ile 2023 hedefleri doğrultusunda milletimizi yüksek refah seviyesine ulaştırılacağı, hazırlanan plan ile küreselleşen dünyada geleceğe yönelik belirsizlik ve riskleri devam ettiği, dönüşüm ile beraber gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin güç dengesinin tekrar belirleneceği bir dönemi kapsamaktaydı.

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planının temel ilkeleri (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014);

- İstikrarlı bir iktisadi büyüme
- Hukukun üstünlüğü
- Rekabet gücünün artması
- Bilgi toplumu
- Sürdürülebilir kaynak kullanımı
- Çevrenin korunması
- İnsanı merkeze alan kalkınma biçimindedir.

2023 hedefleri kapsamında plan amaçlarına uygun, temel yapısal sorunlara çözüm olabilecek, dönüşüm sürecini destekleyen yirmi beş program hazırlanmıştır. Programlar; Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planının izleme değerlendirme sürecini kolaylaştırmak, programın yöneltilmesi sonuçlarının ölçülmesi için bazı konulara öncelik verilerek sınırlı sayıda hazırlanmıştır. Planda kalkınmanın temel amacı; insanların refahını artırmak, hayat standartlarını yükseltmek, temel hak ve özgürlükleri güçlendirerek adil, güvenli, huzurlu yaşam ortamı tesis etmek ve kalıcı kılmak olarak belirtilmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013).

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı kalkınmanın sürdürülebilirliğini merkeze alan bir yaklaşımla hazırlanmıştır. Planın kapsayıcı bölümü dört ana başlıktan oluşmaktadır. Bunlar (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013);

- “Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum”,
- “Yenilikçi Üretim, İstikrarlı Büyüme”,
- “Yaşanabilir Mekanlar, Sürdürülebilir Çevre”,
- “Kalkınma için Uluslararası İşbirliği” olarak karşımıza çıkmaktadır.

2002-2012 döneminde GSYH yıllık ortalama %5,1 oranında büyüme gerçekleşmiştir. Aynı dönem için kamu tüketim ve yatırım artışları ise sırasıyla yüzde 3,8 ve yüzde 7,2 olmuştur. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde para, maliye ve teşvik politikaları ile kaynakların daha üretken alanlara transferi öncelikli kabul edilmiştir. Maliye ve para politikalarıyla ekonomik istikrarın kuvvetlendirilmesinin yanı sıra kamu gelirlerinin artırılması ve kamu harcamalarının sınırlandırılması, verginin tabana yayılması gibi gelir artırıcı çalışmalar yoluyla oluşan mali alandan kriz dönemlerini atlama faydalanılması ve yeni politikaların uygulanmasında ihtiyaç duyulan finansmanın sağlanacağı öngörülmekteydi. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında daha güçlü bir kamu mali görünümünün kurulması adına kamu gelirlerinin kalitesinin artırılması hususunun öncelikli olarak ele alınacağı ifade edilmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013).

3.8.2. Planda Yer Alan Vergi Politikaları ve Hedefleri

Kamu mali sisteminin gereksinim duyduğu gelirlerin sürekli ve sağlıklı kaynaklardan temin edilmesinin yanı sıra gelirlerin iktisadi ve etkili yöntemlerle toplanması da önem arz etmektedir. Ayrıca gelirlerin temininde gelir dağılımındaki adaletsizliği

ortadan kaldırıcı, tasarrufları teşvik edici ve yerel yönetim birimlerine merkezi yönetime olan bağımlılıklarını azaltmak adına mali özerklik kazandırılması gibi hususların da dikkate alınması gerekmektedir.

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde aşağıda yer alan hedefler ele alınmıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013):

- Vergi tabanının genişletilmesinin yaratacağı olumlu etki ile 2018 yılında toplam vergi yükünün (sigorta primleri dahil) GSYH içerisindeki payının 2013 yılına göre %0,6 puan artması beklenmekteydi.
- Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde istisna, muafiyet ve indirim gibi vergi harcaması kalemlerin gözden geçirilmesi, bu harcamalar nedeniyle ortaya çıkan mali etkilerin tahmin edilmesi sonucunda etkin olmayan uygulamaların kaldırılması ya da revize edilmesi planlanmıştır. Ayrıca vergi sistemine dahil edilmesi planlanan vergi ayrıcalıklarına ilişkin birtakım kriterlerin belirlenmesi ve elde edilen sonuçların düzenli olarak değerlendirilmeye alınması planlanmıştır.
- Vergi idaresi ile diğer kamu kurum ve kuruluşları arasındaki bilgi aktarımının artırılması, vergi ceza sisteminin daha etkin bir yapıya kavuşturulması, yabancı ülkelerdeki vergi daireleriyle işbirliklerinin artırılması, uzlaşma müessesesi gibi uygulamada sorun yaşanan konuların gözden geçirilmesi ve vergi idaresinin gerek beşeri gerekse teknolojik altyapısının geliştirilmesi suretiyle vergi idaresinin etkinliğinin artırılması hedeflenmiştir.
- Vergi mevzuatına ilişkin gerçekleştirecek olan değişikliklerin toplumun ve ilgili kesimlerin katkıları ile sağlanması planlanmıştır. Buna ek olarak vergi mevzuatının daha kolay anlaşılabilmesi adına vergi mevzuatının sadeleştirilmesi çalışmalarına önem verileceği ifade edilmiştir. Bu aşamalar eşliğinde vergilemede uygulanabilirliğin ve öngörülebilirliğin artırılması hedeflenmiştir.
- Kamu gelirleriyle ilgili mevcut istatistiklerin artırılması ve etkinleştirilmesi adına; kamu gelirleriyle ilgili olan istatistiklerin detaylarının ve kapsamının artırılması ve erişimin daha kolay bir hale getirilmesi planlanmıştır.
- İstikrarlı yüksek büyüme ortamının sağlanması, yurtiçi tasarrufların artırılması ve cari açığın kontrol altında tutulması için gelirler politikasının maliye politikasıyla uyum içerisinde çalışması öngörülmekteydi.

- Tasarrufları artırmak adına dolaylı vergi bileşenlerinin tasarruf önceliği bakımından yeniden gözden geçirilmesi ve üretken yatırımların özendirilmesi amaçlanmıştır.
- Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, vergi yükünün daha adaletli dağılımının sağlanması ve GSYH'ye oranının plan dönemi için ortalama %28,6 düzeyinde olması beklenmekteydi.
- Vergiye gönüllü uyumun artırılması ve kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması ile elde edilecek olan ek kaynaklar ile başta işlem vergilerinin düşürülmesi olma üzere istihdam ve üretimin teşvik edilmesi ve istikrarlı büyümeye katkıda bulunulması planlanmıştır.
- Vergi tabanının daha adil bir vergi yükü dağılımı ve vergilendirmenin mali fonksiyonunu yerine getirecek biçimde genişletilmesi hedeflenmiştir.
- Vergi mevzuatının daha sade ve anlaşılır olması için gerekli düzenlemelerin yapılması planlanmıştır.
- E-ticarete vergi kaybının engellenmesi hususunda gereken hukuki ve idari düzenlemelerin hayata geçirilmesi hedeflenmiştir.
- Sosyal koruma politikaları kapsamında vergi ve sosyal transferlerin gelir dağılımı adaletsizliğini ve yoksulluğu azaltıcı etkilerinin artırılması amaçlanmıştır.

4. BÖLÜM

4. 1980 SONRASI KALKINMA PLANLARINDAKİ VERGİ POLİTİKALARINA İLİŞKİN HEDEFLERİN GERÇEKLEŞMELERİ

4.1. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planındaki Vergi Politikalarına İlişkin Hedeflerin Gerçekleşmeleri

24 Ocak 1980 kararlarına kadar ithal ikameci bir sanayileşme politikası uygulanan Türkiye ekonomisi bu tarihten itibaren ihracat ağırlıklı ekonomiyi benimseyerek dışa açılmaya karar vermiştir. 1980 yılında ithal ikamecilikte temel girdileri ülkenin kendi kaynaklarıyla üretememesi sebebiyle dışa bağımlı bir hale gelinmiş ve ithalatın daha da artırılarak döviz sıkıntısı yaşanmasına neden olunmuştur (Haydaroğlu ve Tatlısu, 2016: 37). Türkiye 1973-1974 yıllarındaki petrol krizinden doğan ithalat açıklarını yeni kredilerle aşmaya çalışmış ancak bu durum enflasyonun artmasına ve cari açıkların hızla yükselmesine neden olmuştur. 1980 yılına gelindiğinde ise dış finans kurumları Türkiye'ye tekrar borç verilmesini riskli bularak kredi taleplerini reddetmiştir. Hükümetin IMF ile anlaşarak 24 Ocak İstikrar kararlarını uygulamasından başka çaresi kalmamıştır (Parasız ve Eroğlu, 2020: 224-225).

1980 seçimlerinde Süleyman Demirel'in başbakan seçilmesiyle istikrar programı kamuoyuna açıklanmış, 12 Eylül 1980 darbesiyle programın yürütülmesi gecikmiş olsa da Turgut Özal'ın ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına atanmasıyla kararlar yürürlüğe konulmuştur. Bu kararlarla ekonomide devletin piyasaya müdahalesini en aza indirerek ve yabancı sermaye girişini artırarak; enflasyon, kur problemleri ve ödemeler dengesi açıklarının giderilmesi amaçlanmıştır (Ermeydan, 2016: 42).

Milli Güvenlik Konseyi'nde istikrar programı çerçevesinde yatırımları teşvik etmek ve ihracatta artışı sağlamak için vergilerde de yeni düzenlemelere gidilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda vergi reformları ile daha sade, adil, etkin bir vergi sistemi tahsis edilebilmesi adına vergi oranlarında sabit oranlı tarife kullanılmış vergi cezalarında ise artırıma gidilmiştir (Parasız ve Eroğlu, 2017: 251). 12 Eylül 1980 Askeri Darbesinin yönetimi vergi ile ilgili düzenlemelere gitmiştir. Yapılan düzenlemelerle vergilerin daha adil dağılmasının yanı sıra yatırımları teşvik etmesi ve tasarrufları artırması gibi hususlara

odaklı bir iktisat politikası da amaçlanmıştır. 1982 Anayasasında Vergi Ödevi başlıklı 73. Madde ve 160. Madde ile vergiye dair yeni değişiklikler kabul edilmiştir. Vergi yükünde dolaylı vergilere ağırlık verilmiş dolaysız vergilerin payı hafifletilmiştir (Mutlu, 2009: 107-108)

11 Aralık 1985 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan 3239 Sayılı Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanunun yürürlüğe girmesiyle Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yer alan vergisel düzenlemelerin hayata geçirilmesinde önemli bir adım atılmıştır. Mahalli idarelere mali özerklik kazandırmak adına Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda önceden hedeflendiği üzere birçok vergisel düzenleme hayata geçirilmiştir. 29 Mayıs 1981 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu’nun yürürlüğe girmesi ile 33 yıldır yürürlükte kalan 5237 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu yürürlükten kaldırılmış ve mevcut dönemin koşullarına uygun esas ve normlar getiren bir yasa uygulamaya konmuştur. 2 Şubat 1981 tarihinde kabul edilen 2380 sayılı Belediyeler ve İl Özel İdarelerine Pay Verilmesi Hakkında Kanun ile mahalli idarelere toplam vergi gelirleri hasılatından pay verilmesi öngörülmüştür. İlk başta belediyeler için %1 olarak belirlenen oran daha sonraları 2464,3004 ve 3239 sayılı kanunlarla üç kere değişikliğe uğramıştır. 2380 sayılı kanunda mahalli idarelere verilecek payların belirlenmesi hususunda kriter olarak nüfus sayım sonuçlarının esas alınması kabul görmüştür. 1972 yılında merkezi idare vergisine dönüştürülmüş olan emlak vergisinin hem tarh hem de tahsilatı 1985 yılında 3239 sayılı kanunla tamamen belediyelere bırakılmıştır. Zaten gerek vergi konusunun mahalli idarelerin sınırları içerisinde yer alması gerekse verginin konusunu teşkil eden emlakın değerine etki eden etmenlerin arasında belediyelerin sağladığı hizmetlerin payının yüksek oluşu sebebiyle esasen mahalli idare vergisi olmasının uygun olacağı görüşü ağır basmaktadır (Nadaroğlu, 1990: 36-37).

6 Ocak 1982 tarihinde kabul edilen 2575 sayılı Danıştay Kanunu, 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemesi, Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu ile bağımsız vergi yargısının kurulmasına ilişkin çalışmalar hayata geçirilmiştir (Yıldız ve Bostan, 2017: 114). 1982 yılında yürürlüğe giren 2576 sayılı kanun ile üç dereceli yargı sisteminde yer alan itiraz ve temyiz komisyonlarının yerine vergi mahkemeleri kurulmuştur. 1982 sonrası vergi yargı sistemi iki dereceli bir sistem olarak tasarlanmış ve birinci derece mahkemeleri olarak vergi idare mahkemeleri belirlenmiştir (Hayrullahoğlu, 2016: 126). Bu düzenlemeler ile zaman kaybına sebep olan

kademeleşme azaltılarak vergi yargısının etkinliğinin artırılması sağlanmıştır. 13 Aralık 1983 tarihli 178 sayılı KHK ile Maliye Bakanlığı ve teşkilat yapısının oluşturulması kararlaştırılmıştır. Vergi denetimi Maliye Bakanlığı'na bağlı Maliye Teftiş Kurulu, Hesap Uzmanları Kurulu, Gelirler Kontrolörleri Başkanlığı ve Vergi Denetmenleri kurumlarınca yürütülmesi kararlaştırılmıştır (Ünal, 2007: 17). Vergi yönetiminin mevcut koşullar ve gelişmeler bakımından değerlendirilerek revize edilmesi kapsamında 1983 yılında yürürlüğe giren KHK ile günümüz maliye bakanlığının kuruluşu, teşkilat yapısı, görev ve yetkilerinin yeniden düzenlenmesi gerçekleştirilmiştir.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ülkede yaşanan yüksek enflasyon sebebiyle vergi gelirlerinin reel değerlerinde yaşanan düşüş dikkate alınmak suretiyle gelirin kazanıldığı yıl vergilendirilmesi için düzenlemelere gidilmesi hedeflenmiştir. Bu hedef kapsamında 1981 yılında “peşin ödeme” olarak adlandırılan geçici vergi uygulaması başlatılmıştır. 1 Ocak 1981 tarihli 2361 Sayılı Kanun ile GVK'ya ilave edilen mükerrer 117. madde ile ticari ve mesleki kazanç sahiplerine peşin vergi ödemeleri esas yürürlüğe girmiştir. Buna ek olarak 1 Ocak 1982 tarihli 2574 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesi ile idare tarafından tespit edilen götürü peşin ödeme sisteminden, önceki yılın matrahını esas alan peşin ödeme sistemine geçilmiştir. Ancak bu düzenleme 1 Ocak 1983 tarihli 2772 sayılı kanunun 20/2 maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır. 4 Aralık 1985 tarihli 3239 sayılı kanunla 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu(KVK)'ya eklenen mükerrer 40. maddesinde kurumlar vergisi yükümlüleri için de dahili tevkifat uygulamasının getirilmesi öngörülmekteydi (Öz, 2012: 114-117).

Servet vergilerinden diğer vergilerin otokontrol aracı olarak faydalanmak üzere 197 sayılı Motorlu Kara Taşıtları Vergisi Kanunu'nda birtakım düzenlemelere gidilmiştir. 28 Kasım 1980 tarihli 2348 sayılı kanun ile yalnızca motorlu kara taşıtlarını konu alan verginin kapsamı deniz ve hava taşıtlarını da kapsayacak biçimde genişletilmiş ve kanunun adı motorlu taşıtlar vergisi olarak değiştirilmiştir (Ertaş, 2013: 67). Ayrıca 1980 yılında 2350 Sayılı Kanunun 12. maddesi ve 1981 yılında aynı sayılı kanunun diğer maddelerindeki değişiklikler ile emlak vergisinde birtakım düzenlemelere gidilerek diğer vergilerin otokontrol aracı olarak daha etkin bir biçimde uygulanması amaçlanmaktaydı. Yine aynı amaçla 1981 ve 1982 yıllarında sırasıyla 2353 ve 2591 sayılı kanunlar ile Veraset ve İntikal vergisinde de düzenlemelere gidilmiştir. İthalat alanında uygulanan vergi politikaları çerçevesinde yapılan ilk düzenleme 1981 yılında kotaların azaltılması ve II

sayılı liberasyon listesindeki birçok malın I sayılı liberasyon listesine alınması olmuştur (Çokgezen, 2010).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı kapsayan bu dönemde ithalata kademeli bir serbestleşme getirilmiş ve kota uygulamaları kaldırılmıştır. Ayrıca 1981 yılında ithalatta alınan damga resmi %25 oranından %1 oranına indirilmiş olup ithalattaki teminat azaltılarak kota uygulamalarına yavaş yavaş son verilmiş ithali yasak olan malların sayısı bu tarih itibarıyla giderek azalmıştır. 1980 yılında hammadde ithalatı %77,9 oranla ilk sırada yer almıştır (Demirbaş, 2003: 245). Vergi harcaması olarak nitelendirilen uygulamaların kapsamının geçerliliği kalmamış olanların yürürlükten kaldırılması suretiyle daraltılması hedeflenmiş olsa da 1980 Askeri Darbe sonrası uygulamaya konulan yasal düzenlemeler ile kurumlar vergisine ek muafiyet ve istisnalar getirilerek hedeflerin tam tersi bir yol izlenmiştir (DPT, 1996).

Kamu alacaklarının ertelenmesi ve taksitlendirilmesinin objektif kriterlere dayandırılması hedefi kapsamında 28/11/1980 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 2374 sayılı 6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkındaki Kanunda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile 6183 sayılı kanunun 9, 17, 51, 52, 53, 59, 65, 70, 71 ve 106. maddelerinde değişiklik yapılmıştır. İhtiyati tahakkuk, teminat isteme, gecikme zammı nispet ve hesabı, gecikme zammında tatbik müddeti, köylerde gecikme zammı ve haciz, mal bildirimi, haczedilemeyecek mallar ile kısmen haczedilebilen gelirler ve tahsil imkansızlığı sebebiyle terkin gibi konularda ilgili kanun ile değişiklik yapılarak kamu alacakların tahsilatında etkinliğin artırılması ve uygulamada objektif kriterlerin işlerlik kazandırılmasına çalışılmıştır (6183 sayılı AATUHK).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde vergi yükümlülerin tanınan ayrıcalıklar neticesinde oluşan durumu kendi lehine kullanarak ek bir finansman kaynağı oluşturmalarını engellemek amaçlanmış olsa da bu dönemde 1981 yılında yürürlüğe giren 2431 sayılı Tahsilâtın Hızlandırılması ve Beyan Dışı Kalmış Servet Unsurlarıyla Vesikasız Emtianın Beyanına İlişkin Kanun ve 1982 yılında bu kanuna getirilen ek ve 1983 yılında yürürlüğe giren 2801 sayılı Bazı Kamu Alacaklarının Özel Uzlaşma Yolu İle Tahsil Hakkında Kanun ile getirilen vergi afları neticesinde mükellefler açısından vergi aflarının olağan bir düzen içerisinde gerçekleştiği fikri yerleşmiş bulunmaktadır (Edizdoğan ve Gümüş, 2013:114).

2582 sayılı kanununun 18. maddesi ile 1982 yılında Emlak Alım Vergisi Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır (Aykın, 2017). 1982 yılında 2588 sayılı kanun ile 1970 yılında yürürlüğe giren finansman kanununun gayrimenkul kıymet artışına ilişkin hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır (Ökmen ve Yurtsever, 2010: 69). Kanun koyucu gayrimenkul kıymet artışına ilişkin hükümleri yürürlükten kaldırıp gelir vergisine dahil ederek artan oranlı vergi tarifesine göre vergilendirilmesini sağlamıştır. Bu düzenleme taşınmaz malların ve kentsel arazilerin spekülâtif amaçlarla kullanımını önlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

İhracatı özendirecek vergisel uygulamalardan birisi de 1964 yılından itibaren faydalanılan ihracatta vergi iadesi uygulamasıydı. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde de devam edilen bu uygulama ile 1979-1983 yılları için toplam ihracatın ortalama %15,74'lük kısmının vergi iadesi olarak gerçekleştiği görülmüştür. Ayrıca iadeye konu olan ihracatın toplam ihracat içerisindeki payında da yıllar itibariyle sürekli artış olduğu gözlemlenmiştir. 1983 yılı itibariyle bu oran %52 olarak gerçekleşmiştir (İncekara, 1986: 308-310).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında ücretler üzerindeki ağır vergi yükünün azaltılması için vergisel düzenlemeler yapılması hedeflenmiş ve bu kapsamda plan döneminde 2320, 2361, 2454, 2574, 2588, 2772 ve 2995 sayılı kanunlar ile gelir vergisi üzerinde kapsamlı düzenlemelere yer verilmiş ve bu düzenlemelerin bazıları ise ücret kazançlarının vergilendirilmesine yönelik olmuştur. Ayrıca GVK'nın ilgili maddelerindeki oran ve miktarlarda kanun haricindeki mevzuat ile değişiklikler yapılmıştır. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde kanun haricindeki mevzuat ile yapılan değişiklikler; 28/11/1982 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 82/5521 sayılı, 26/12/1983 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 83/7511 sayılı ve 30/12/1983 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 83/7518 sayılı Bakanlar Kurulu Kararlarından oluşmaktadır (193 Sayılı GVK).

Her ne kadar ücretler üzerindeki vergi yükünün düşürülmesi hedeflenmiş olsa da 1963-1980 yılları arasında gelir vergisinde ilk vergi dilimi için uygulanan %10 oranının 1981 yılında %40'a çıkarılması hedefe ulaşmaktan ziyade uzaklaşılmasına sebep olmuştur. Ayrıca ilk vergi dilimine uygulanan oranın artırılmasıyla düşük gelir grubu üzerindeki vergi yükü dört katına çıkarılmış ve gelir dağılımı üzerinde de bozucu etkilere sebep olmuştur. Bu artışın plan dönemi içerisinde 1982 ve 1983 yıllarında sırasıyla %39 ve %36 düzeyine düşürülmesi ile etkisi kısmen azaltılmıştır (Yılmaz, 2006: 255-256).

Hükümet enflasyonu önlemek amacıyla öncelikli olarak ücretlilerin gelirlerini enflasyonun altında tutmuş bu sebeple ücretlilerin milli gelirden aldıkları pay sürekli azalmıştır. Bununla beraber dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payının giderek artması ile birlikte ücret geliri elde eden kesimin vergi yükü giderek artmıştır (Güçlü ve Bilen, 1995: 163).

Vakıflar Genel Müdürlüğü ve DPT arasında 1973 yılında yapılan protokol ile mal varlığı 5.000.000 TL'den az olan vakıfların muafiyet kapsamında tutulamayacaklarına karar verilmiştir. 1980 yılında bu tutar yeterli olmadığı için ikinci protokol imzalanmış olup 25.000.000 TL'lik malvarlığı sınır kabul edilmiş ayrıca bu tutarın yıllık %10 gelir getirici nitelikte şartı olması esasına bağlanmıştır. Son olarak 1982 yılında 903 sayılı kanunda "Türk Medeni Kanunu Hükümlerine Göre Kurulan Vakıflar Hakkındaki Tüzük" ile bazı değişiklikler yapılmış olup malvarlığı sınırını 30.000.000 TL ve %10 gelir getirici nitelikte olmasına karar verilmiştir. 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunun 8. maddesi 11 numaralı bendinde 1983 yılında 2773 sayılı kanun ile vakıfların vergi muafiyetine sınırlama getirilmiş olup vakıflara bağlı iktisadi işletmelerin kurumlar vergisine tabi olacağı hükme bağlanmıştır (Kılıçdaroğlu, 1985:152).

Muafiyet, istisna, götürülük ve stopaj uygulamaları yaygınlaştırılarak vergi yapısı karmaşık bir hale dönüştürülmüştür. Vergi sisteminde vergi adaletinden uzaklaşarak vergi ödeyenden alınır anlayışı yaygınlaşmıştır. Ayrıca hileli vergi suçu (vergi kaçakçılığı) için öngörülen hapis cezası Türk Vergi Sisteminden çıkarılarak "ekonomik suça ekonomik ceza" yaklaşımı kapsamında bir nevi kabahate dönüştürülmüştür. Bu olumsuz gelişmeler vergiye uyumu zorlaştırmıştır (DPT,1996).

1970 yılından itibaren artan enflasyon ile düşük gelirli ailelerin aleyhine gelişen durum karşısında aşınan gelir vergisi tarifelerinde birtakım değişiklikler yapılarak düzenlemeye gidilmiştir. Bu kapsamda 1980 yılında 1963 yılı kabul edilen gelir vergisi tarifesinin ilk dilimi olan 2.500 TL, 400 kat artırılarak 1.000.000 TL'ye yükseltilmiş tarife başlangıç oranı ise %10 dan %40 seviyesine artırılmıştır. Fakat yapılan bu düzenlemeler düşük gelirli ailelerin aleyhine gelişmiş vergi yükü daha da ağırlaşmış ve adetsiz bir vergi sistemine dönüşmüştür. 1980 yılında ücretlilerin %99,5 i vergi tarifesinin ilk dilimine girerek vergi tarifelerinde düşük ücretli lehine iyileştirme yapılamamıştır. 1980 yılından 1985 yılına kadar her yıl vergi tarifelerinde değişiklik yapılmış %40 olan tarife oranı %25'e indirilerek kısmi iyileştirme yapılmıştır (Kozan, 2000: 475-480).

Tablo 4.1.Genel Bütçe Gelirleri Gerçekleşmeleri Yüzde Dağılımı (1979-1983)

	1979	1980	1981	1982	1983	Ortalama
Vergi Gelirleri (% Payı)	72,04	76,94	78,74	82,01	73,42	76,63
Vergi Dışı Normal Gelirler (% Payı)	16,21	14,33	9,03	6,97	11,66	11,64
Özel Gelir ve Fonlar (% Payı)	11,76	8,73	12,23	11,02	14,93	11,73
Toplam (%)	100	100	100	100	100	100

Kaynak: SBB, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, (2020). (Tablo, sbb.gov.tr web adresinde bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Vergi dışı normal gelirlerde Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi boyunca 1983 yılı hariç her yıl düşüş yaşanmıştır. Yıllık ortalama değişim negatif olarak meydana gelmiş olup %2,5 düzeyinde olmuştur. Bu rakamlar ışığında hedeflenen artışa ulaşamadığı ortadadır. Ayrıca Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plan dönemi için %11,64 düzeyinde bir ortalama değere sahip olan vergi dışı normal gelirler, kalkınma planının son yılı olan 1983 yılında hemen hemen ortalama düzeyinde seyretmiştir.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi için kamu gelirlerinin bileşenlerine ilişkin belirlenen hedeflerde, vergi gelirlerinin toplam kamu gelirleri içerisinde %77,4'lük bir paya sahip olacağı ifade edilmiştir. Genel Bütçe Gelirlerinin gerçekleşme düzeyine bakılarak bir karşılaştırma yapılacak olursa %76,63'lük bir ortalama değer belirlenen hedeflere paralel bir tablo ortaya konduğu görülmektedir.

Tablo 4.2. Dolaylı- Dolaysız Vergilerin Gerçekleşmeleri ve Dağılımları (1979-1983)

	1979	1980	1981	1982	1983	Ortalama
Dolaylı Vergiler (Milyar TL)	170	279	423	478	785	427
Dolaysız Vergiler (Milyar TL)	236	471	768	827	1.149	690,2
	1979	1980	1981	1982	1983	
Dolaylı Vergiler (% Payı)	41,8	37,2	35,5	36,7	40,6	38,36
Dolaysız Vergiler (%Payı)	58,2	62,8	64,5	63,3	59,4	61,64
Toplam (%)	100	100	100	100	100	100

Kaynak: HMB, Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri , (2020a). (Tablo, hmb.gov.tr web adresinde bulunan Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Dolaylı ve dolaysız vergilerin yıllar itibariyle seyri ele alındığında Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı süresince yaşanan değişim gözler önüne çıkmaktadır. Dolaylı vergilerin toplam vergiler içerisindeki payında 1980 ve 1981 yıllarında art arda yaşanan düşüşün karşısında 1982 ve 1983 yıllarında meydana gelen artışlar ile neredeyse aynı düzeye geri dönmüştür.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda vergi gelirlerinin milli hasıladaki payı ile ilgili hedefler belirlenirken GSMH kullanılmıştır. Ancak gerek yerel gerekse uluslararası platformlarda artık GSYH'ye oranı dikkate alınmaktadır. Bu sebeple ilgili döneme ait vergi

gelirinin milli hasıladaki payı hedeflerin gerçekleşmesinde birebir örtüşmemekle beraber dönem başı ve sonundaki durum karşılaştırılmak suretiyle bu dönemde belirlenen artışın sağlanıp sağlanmadığı teyit edilebilir.

Tablo 4.3. Toplam Vergi Gelirleri ve Toplam Vergi Gelirlerinin GSYH'ye oranı (1978-1983)

	1978	1979	1980	1981	1982	1983
Toplam Vergi Gelirleri (Milyon TL)	246.420	405.484	749.849	1.190.204	1.304.866	1.934.492
Toplam Vergi Gelirleri GSYH Oranı	%11,23	%10,58	%10,66	%11,21	%9,25	%10,35

Kaynak: SBB, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, (2020). (Tablo, sbb.gov.tr web adresinde bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında Toplam Vergi Gelirlerinin GSMH'deki payı dikkate alınarak belirlenen hedeflerde vergi gelirlerinin payında artış yaşanacağı öngörülmekteydi. Ancak toplam vergi gelirlerinin GSYH'deki paylarına bakıldığında kalkınma planı öncesi %11,23 düzeyinde gerçekleşen vergi gelirlerinin dönem sonunda 1983 yılına gelindiğinde %10,35 düzeyine gerilediği görülmüştür. Bu karşılaştırma neticesinde vergi gelirlerinin artırılmasına ilişkin hedeflerin hayata geçiremediği ifade edilebilir. Ayrıca 1980-1983 yılları arasında vergi gelirlerinin GSMH'ya oranı ise ortalama %13,8 düzeyinde ve belirlenen hedefin altında gerçekleşmiştir (Derdiyok, 2001: 16). Kamu kesimi dengesinin sağlanması için büyük öneme sahip olan vergi gelirlerinde Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plan dönemi sonuna gelindiğinde nominal olarak artış gözlemlenmekle beraber, GSYH içerisindeki payında kayda değer bir değişim gözlemlenmemiştir. Hedeflenen büyüme rakamlarının gerçekleştirilebilmesi adına kamu gelirlerinde beklenen artış oranlarının altında kaldığı görülmüştür.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda toplam kamu gelirlerinin 1983 yılı itibariyle 556.600.000.000 TL olacağı hedeflenmiş ancak 1983 yılında toplam gelirleri 2.672.500.000.000 TL düzeyinde gerçekleşmiştir. Kamu gelirlerindeki nominal artıştan ziyade milli gelirdeki payına bakarak değişimleri yorumlamanın daha gerçekçi sonuçlar vereceği ortadadır. Toplam kamu gelirlerinin GSMH'deki payındaki değişim değerlendirildiğinde 1979 yılında %17,49 olarak gerçekleştiği ve 1983 yılında %9,2'lik artışla %19,10 düzeyine çıktığı ancak dördüncü kalkınma planında öngörülen %12,1 düzeyindeki artışın altında meydana gelmiştir (DPT, 1996). Faktör gelirleri içerisindeki payların dağılımının yıllar itibariyle değişimleri Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi için değerlendirildiğinde tarımın, ücret ve maaşın, kar ve rant ile faizin payları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 4.4. Faktör Gelirlerinin Dağılımı (1979-1983)

	Tarımın Payı (%)	Ücret ve Maaş Payı (%)	Kar, Faiz ve Rant Payı
1979	%24,33	%32,79	%42,88
1980	%23,87	%26,66	%49,47
1981	%23,06	%24,57	%52,36
1982	%21,82	%24,62	%53,55
1983	%20,52	%24,78	%54,69

Kaynak: Güçlü ve Bilen (1995), “1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler”.

Yıllar itibariyle faktör gelirleri içerisindeki payların değişimi incelendiğinde kar, faiz ve rant payında artış meydana gelirken tarımda ise düşüş yaşandığı görülmektedir. Ücret ve maaş payında ise 1982 öncesi düşüş 1982 ve 1983 yıllarında ise çok düşük miktarda artış yaşandığı gözlemlenmiştir.

4.2. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki Vergi Politikalarına İlişkin Hedeflerin Gerçekleşmeleri

1983 genel seçimleri ile tek başına iktidara gelen Özal hükümetinin uyguladığı düzenlemeler ile ekonomi yeniden şekillendirilmeye çalışılmıştır. Katma Değer Vergisi (KDV) 25.10.1984 tarih ve 3065 sayılı kanun ile kabul edilmiş, 1 Ocak 1985 tarihinde uygulanmaya başlamıştır. Katma değer vergisi ile dahilde alınan İstihsal Vergisi, İthalde Alınan İstihsal Vergisi, Nakliyat Vergisi, PTT Hizmetleri Vergisi, İşletme Vergisi, İlan ve Reklam Vergisi, Şeker İstihlak Vergisi, Spor Toto Vergisi yürürlükten kaldırılmıştır (Arslan, 2006: 19).

Türkiye’de yatırımların teşviki, ihracatın geliştirilmesi, sanayi sektöründeki vergi yükünün azaltılması, fiyatlar genel seviyesindeki baskının önlenmesi ve etkin kaynak dağılımında uygunluk sağlanması gibi birçok iktisadi neden sebebiyle katma değer vergisi uygulamasına geçilmiştir. Katma değer vergisi uygulamasına geçilmesinin altında yatan iktisadi sebeplerin yanı sıra birtakım mali amaçlar yer almaktaydı.

Bu mali amaçlar (Arslan, 2006:14-17):

- Vergi adaletinin iyileştirilmesi,
- Vergi hasılatının arttırılması,
- Vergi kaçakçılığının azaltılması,
- Uygulama ve takibinin kolaylaştırılması,

- Dolaysız vergilerin tamamlayıcısı olması,
- AB üye ülkelerinin vergi sistemleri ile uyumlaştırılmasının sağlanması biçiminde sıralanmıştır.

KDV'ye geçiş sürecinde piyasanın hedeflere ulaşması için aynı zamanda üyelik sürecinde var olan kriterlere de uymak koşuluyla toplu muamele uygulamasından vazgeçilerek yaygın muamele vergisi uygulaması kullanılmaya başlanmıştır (Özdemir, 2008:25). 1982 yılında kurulan Sermaye Piyasası Kurulu 1986 yılından itibaren menkul kıymet ihraçları ile ilgili düzenlemelere gitmiş İMKB'nin 1985 yılında kurulmasıyla ikinci el piyasa faaliyetlerin düzenlemesi ve denetleme işlevine sahip olmuştur. 1986 yılında ithalat rejiminde ithal edilecek malların izne tabi olması azaltılmış, 1990 yılında ithali izne bağlı hiçbir mal kalmamıştır (DPT, 1989:13).

1986 yılında Emlak Vergisi'nin tahsili belediyelere devredilmiştir. Gelirler Genel Müdürlüğü 1989 yılında bir uygulama ile merkezde bir vergi istihbarat arşivi kurmuştur. Kayıt dışı ekonomiyi önlemek amacıyla mükelleflerin işlemlerinin tespit edilerek denetlenmesi, vergi tahsilinde etkinlik ve verimlilik artışı sağlanması, ihtiyaç duyulan bilgileri hızlı ve güvenli bir şekilde hazırlanması için kurulan Vergi İstihbarat Arşivi 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 148,149 ve mükerrer 257. md. ve Maliye Bakanlığı'nın verdiği yetki ile 1989 yılında göreve başlamıştır. İstihbarat arşivi ile mükellef beyanları ile uygulamaları karşılaştırılarak incelemeye tabi olan mükelleflerin vergiden kaçınmalarını ya da kaçırılmalarını engellemek, vergilerin kolay ve hızlı belirlenmesi amaçlanmıştır. Gelir idaresinin bilgisayar kullanımını teşvik etmesiyle işletmelerin bilgisayar kaydı tutmaları yaygınlaşmıştır (Tezcan, 2004: 966).

Tablo 4.5. Dolaylı- Dolaysız Vergilerin GSYH İçerisindeki Payları ve Vergilerin Dağılımı (1985-1989)

Dolaylı-Dolaysız Vergilerin GSYH İçerisindeki Payları					
	1985	1986	1987	1988	1989
Dolaylı Vergilerin GSYH Payı	%4,25	%4,17	%4,54	%4,12	%3,89
Dolaysız Vergilerin GSYH Payı	%3,87	%4,53	%4,47	%4,07	%4,30
Dolaylı- Dolaysız Vergilerin Dağılımı					
	1985	1986	1987	1988	1989
Dolaylı Vergilerin Payı (%)	52,3	48,0	50,4	50,4	46,6
Dolaysız Vergilerin Payı (%)	47,7	52,0	49,6	49,6	53,4
Toplam (%)	100	100	100	100	100

Kaynak: HMB, Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri, (2020a). (Tablo, hmb.gov.tr web adresinde bulunan Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Dolaylı vergilerin Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde yıllık ortalama artış oranı %56,35 ve dolaysız vergilerin yine aynı dönem için yıllık ortalama artış oranı %66,28 olarak gerçekleşmiştir. Ancak dolaylı ve dolaysız vergilerde meydana gelen nominal artışlar dönemin yüksek enflasyonu sebebiyle yanıltıcı olabilmektedir. Bu sebeple dolaylı ve dolaysız vergilerin GSYH içindeki paylarını dikkate alarak karşılaştırma yapmak daha sağlıklı sonuçlar verecektir. Dolaylı vergilerin GSYH içerisindeki payı ele alındığında, 1985 yılında %4,25 olan oranın 1989 yılında %3,89'a gerilediği görülmüştür. Aynı dönem için dolaysız vergilerin GSYH içerisindeki payı ele alındığında ise 1985 yılında %3,87 olarak gerçekleşen oran 1989 yılında %4,30'a arttığı görülmüştür. Dolaylı ve dolaysız vergilerin dağılımına bakıldığında da yıllar itibariyle bu değişim görülmüştür. Toplam vergilerin dolaylı ve dolaysız olmak üzere dağılımında Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi süresince dolaylı vergilerin payında azalma yaşanırken, dolaysız vergilerin payında artış yaşanmıştır.

Tablo 4.6. Toplam Vergi Gelirleri ve Servet Vergileri (1985-1989)

	1985	1986	1987	1988	1989
Toplam Vergi Gelirlerinin GSYH İçerisindeki Payı	%8,12	%8,70	%9,01	%8,19	%8,36
Servet Vergilerinin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı	%1,4	%0,9	%0,7	%1,0	%0,7

Kaynak: HMB, Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri, (2020a). (Tablo, hmb.gov.tr web adresinde bulunan Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Toplam vergi gelirlerinin Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde yıllık ortalama artış oranı %61,07 ve servet vergilerinin yine aynı dönem için yıllık ortalama artış oranı %40,81 olarak gerçekleşmiştir. Toplam vergi gelirlerinin GSYH içerisindeki payında bir miktar değişiklik yaşandığı gözlemlenmekle birlikte dönem başı ve sonu durum arasında çok büyük bir fark yoktur. Servet gelirlerinin toplam vergi gelirlerindeki payı ise 1985 yılında %1,4 olarak gerçekleşmesine karşın dönem sonunda yarı yarıya azalarak %0,7 seviyesine gerilemiştir. Servet vergilerinin parasal değerine bakıldığında 1985 yılında yaklaşık 60.000.000.000TL'den 1989 yılına gelindiğinde dört kattan fazla bir artışla yaklaşık 250.000.000.000 TL'ye ulaşmıştır. Ancak toplam vergi gelirlerinin servet vergilerinden görece fazla artışı servet vergilerinin payında düşüş yaşanmasına sebep olmuştur. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi için servet vergilerinde yıllık ortalama %6,3 artış hedeflenmiş ve bu dönem için %40,81 düzeyinde yıllık ortalama artış ile hedefin 6 katından fazla bir artış meydana gelmiştir. Toplam vergi gelirleri için de belirlenen %6,6

düzeyindeki hedef karşısında %61,07 düzeyinde yıllık ortalama artış meydana gelmiş ve hedeflerin yaklaşık on katı düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 4.7. Toplam Vergi ve Kamu Gelirleri (1985-1989)

	1985	1986	1987	1988	1989	Yıllık Ortalama Değişim %
Toplam Vergi Gelirleri (Milyar TL)	4.289,7	7.372,1	12.004,2	19.705,4	35.878,7	%70,23
Toplam Kamu Gelirleri (Milyar TL)	6886,1	11.615,8	16.854,9	28.650,9	48.369,5	%63,15
Toplam Vergi Gelirlerinin Toplam Kamu Gelirleri İçerisindeki Payı	%62,30	%63,46	%71,22	%68,78	%74,18	-
Toplam Kamu Gelirlerinin GSMH İçerisindeki Payı	%19,48	%22,56	%22,47	%22,18	%21,00	-

Kaynak: DPT, Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (1996). (Tablo, Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporunda bulunan Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Toplam vergi gelirlerinin Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemince değişimi değerlendirildiğinde yıllık ortalama %70,23 oranında artış gösterdiği görülmüştür. Ayrıca toplam kamu gelirlerinin de aynı dönem için yıllık ortalama %63,15 oranında artış gösterdiği görülmüştür. Toplam vergi gelirlerinin, toplam kamu gelirlerinden daha yüksek bir oranda ortalama artışa sahip olması kamu gelirleri içerisinde vergilerin payının giderek artmasına neden olmuştur. Hali hazırda toplam vergi gelirlerinin kamu gelirleri içerisindeki payındaki değişim değerlendirildiğinde 1985 yılında %62,30 oranında iken 1989 yılında %74,18 düzeyinde gerçekleştiği görülmüştür. Toplam kamu gelirlerinin GSMH içerisindeki payı ise 1986 yılında artış göstermiş ancak takip eden yıllarda sürekli düşüş göstermiştir. 1985 yılında %19,48 oranında gerçekleşen kamu gelirlerinin GSMH içerisindeki payı 1989 yılında %21,00 olarak gerçekleşmiştir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında %70,8 olması hedeflenen toplam vergi gelirlerinin toplam kamu gelirleri içerisindeki payı 1989 yılında %74,18 düzeyinde gerçekleşerek hedeflenen düzeyin üzerinde gerçekleşmiştir. Toplam kamu gelirlerinin yıllık ortalama artışı %63,15 düzeyinde gerçekleşerek %5,7 düzeyindeki hedefin oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. Ancak nominal artışlardan ziyade GSMH'daki değişime bakılarak bir karşılaştırma yapılacak olursa orada da artış göze çarpmaktadır.

Tablo 4.8. Mahalli İdarelerin Vergi Gelirleri (1985-1989)

	1985	1986	1987	1988	1989	Yıllık Ortalama Değişim %
Mahalli İdarelerin (Yerel Yönetimlerin) Vergi Gelirleri (Milyar TL)	448	873	1.294	2.094	3.712	%70,54
GSMH (Milyar TL)	35.349,6	51.488,47	75.010,68	129.174,48	230.330,95	%60,46
Mahalli İdarelerin Vergi Gelirlerinin GSMH İçerisindeki Payı	%1,26	%1,69	%1,72	%1,62	%1,61	-

Kaynak: DPT, Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (1996). (Tablo, Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporunda bulunan Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Mahalli idarelerin vergi gelirlerinde yıllık ortalama %10,5 artış göstererek 1989 yılında 322.800.000.000 milyar TL'ye ulaşması hedeflenmiş ancak aynı dönem için mahalli idarelerin vergi gelirleri yıllık ortalama %70,54 düzeyde artış göstermiş ve 1989 yılında 3.712.000.000.000 TL düzeyine yükselmiştir. Aynı dönem için GSMH'daki yıllık ortalama artış %60,46 düzeyinde gerçekleşmiştir. Daha gerçekçi sonuçlar elde edebilmek üzere mahalli idarelerin vergi gelirlerinin GSMH'daki payında meydana gelen değişimleri değerlendirmek gerekmektedir. 1985 yılında mahalli idarelerin vergi gelirlerinin GSMH içerisindeki payı %1,26 iken 1989 yılında yaklaşık %27 artış göstererek %1,61 olarak meydana gelmiştir. 1989 yılında mahalli idarelerin vergi gelirleri 3.712.000.000.000 TL'lik gerçekleşme düzeyiyle hedeflenen düzeyden kat ve kat yüksek bir seviyede gerçekleşmiştir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde tasarrufları ve yatırımları teşvik etmek üzere vergiler bir araç olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda tasarruf eğilimi yüksek olan kesimlerinin vergi yüklerini görece olarak düşürerek vergisel teşvike ek olarak bu kesimlerin diğer iktisadi faaliyetleri üzerinde etki yaratması amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için:

- Gelir ve Kurumlar Vergileri'nde istisna ve muafiyetlerin kapsamı genişletilmiştir. Kurumlar vergisi kapsamında bu indirimin boyutu incelendiğinde 1985 yılı için toplam kurum kazancının %23,3'lük kısmı indirim tabi olmakta iken 1987 yılında bu oranın %45,6'ya ulaştığı görülmüştür. Ayrıca 1986 yılında yapılan düzenleme ile sermaye şirketleri ortaklarının kar payları gelir vergisi dışına çıkarılmıştır.
- Gelir vergisinde gerçekleştirilen düzenlemeler ile üniter yapıdan sedüler yapıya geçiş yapılmış ve uygulamada artan oranlı tarifieden vazgeçilmiştir. Sürekli değişikliğe uğrayan ve gelir dilimleri arasının geniş tutulduğu bir tarife yapısı ile

mükelleflerin %80'nden fazlasının ilk basamaktan düz oranlı biçimde vergilendirilmiştir.

- Menkul kıymet kazançlarına uygulanan vergi oranı Bakanlar Kuruluna verilen yetki dahilinde %0 ile %10 arasında belirlenmiştir.
- Vergi kontrol sisteminde önemli bir fonksiyonu olan servet beyanı, gider esası ve ölçümleme tekniği vergi sistemi dışına çıkarılmıştır (DPT, 1996).

Gelir vergisinde ilk dilime uygulanan vergi oranı 1981 yılı için %40 olup, 1985 yılına kadar kademeli bir biçimde azaltılarak %25 oranına düşürülmüş ve Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemince bu oranla uygulanmaya devam edilmiştir (Yılmaz, 2006: 255-256). 1984 yılında 2978 sayılı Ücretlilere Vergi İadesi Hakkında Kanun ile Ücretliler üzerindeki vergi yükü hafifletilerek vergi adaleti ilkelerine uygun bir biçimde vergilendirilmesi yönünde olumlu gelişmeler yaşanmıştır (Gök ve Yalçın, 2015: 244).

Türk Vergi Hukukunda 1963 yılında 205 sayılı kanunla tarhiyat sonrası uzlaşma sistemi kabul edilmiştir. 4 Aralık 1985 yılında 3229 sayılı Kanun ile uzlaşma sisteminde değişiklikler yapılarak tarhiyat öncesi uzlaşma yöntemi getirilmiş, sistemde tarhiyat öncesi ve tarhiyat sonrası olarak ikili bir yapı kurulmuştur. Böylece mevcut uyuşmazlıklar en az düzeye indirilerek oluşabilecek vergi kayıplarının önüne geçilmek istenmiş ve verginin tahsilatının daha hızlı gerçekleşmesinin sağlanması amaçlanmıştır (DPT, 1996). Ayrıca 15.12.1984 tarih ve 3100 sayılı “Katma Değer Vergisi Mükelleflerinin Ödeme Kaydedici Cihazları Kullanmaları Mecburiyeti Hakkında Kanun” ile yazar kasa uygulaması ile ödeme kaydedici cihaz kullanma zorunluluğu getirilmiştir böylece belge düzeninde iyileşme sağlanması ve vergi kayıp kaçaklarını en aza indirmek amaçlanmıştır (Merter vd., 2007: 33).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde 13.12.1983 tarih ve 178 sayılı Maliye ve Gümrük Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile de “İdari İşler” ayrılarak “Personel Genel Müdürlüğü” olarak yeniden örgütlenmiştir. 14.1.1988 tarihli 307 sayılı KHK ile Maliye Bakanlığının Teşkilatı ve Görevleri Hakkındaki 178 sayılı KHK’da bazı değişiklikler yapılarak vergi idaresinin daha etkili hizmet vermesi amaçlanmıştır (HMB, 2020c).

1985 yılında Türkiye’de GATT sübvansiyon kodu anlaşmasını imzalanmış, ihracata teşvik sistemi azaltılarak vergi iade oranları indirilmeye başlanmış ve 1989 yılında ise vergi

iadesi sistemi tamamen kaldırılmıştır (Kocadağ, 2010: 74). 1980 - 1990 yıllarında vergilendirmedeki en büyük sorunların başında vergi tahsilat sisteminin çoğunlukla stopaj usulü ile elde edilen gelir vergisine ve bir harcama vergisi olan KDV üzerinde ağırlık kazanması gelmekteydi. Ayrıca istisna ve muafiyetlerin fazlalığı, kayıt dışı ekonominin yaygın olması vergi hasılatında büyük kayıplara neden olmaktaydı (Gencel ve Kuru, 2012: 39). 30 Ekim 1984 tarihinde Kalkınma Planlarının Yürürlüğe Konulması ve Bütünlüğünün Korunması Hakkında 3067 Sayılı Kanunun çıkarılması ile 16 Ekim 1962 tarihli “Uzun Vadeli Planların Yürürlüğe Konulması ve Bütünlüğünün Korunması” Hakkında 77 Sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmıştır (Ekiz ve Somel, 2005: 117).

4.3. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planındaki Vergi Politikalarına İlişkin Hedeflerin Gerçekleşmeleri

1983 yılından itibaren yaşanan siyasi istikrarsızlığı ve iktisadi dengesizlikleri ortadan kaldırmak amacıyla yapılan kamu harcamalarını finanse edebilecek düzeyde gelir sağlanamamış, iç ve dış borçlar ödenememiş ve bu durum bütçe açığının giderek artmasına sebep olmuştur (Kanca ve Bayrak, 2015: 11). 1980’li yılların sonuna doğru özel sektöre destek amacıyla arz yanlı bir ekonomi benimsenip vergi indirimleri uygulanmış ancak zamanla oluşan vergi kayıplarını devlet yurtiçi ve yurt dışı borçlanma senetleri ile kapatmaya çalışmış, borçlanma senetleri ile finansman kaynağı oluşturma yeterli olmamıştır (Toprak, 2010: 3).

1994 yılı itibariyle artan bütçe ve dış ticaret açığı, uluslararası ekonomide kredi notunun düşürülmesi akabinde ülkeden para çıkışının hızlanması ve likidite sıkıntısının yaşanması 5 Nisan Kararları olarak adlandırılan istikrar programının uygulanmasını zorunlu kılmıştır. Alınan kararların en önemlisi özerkleştirilen KİT’ler olmuştur (Eğilmez, 2009: 71-72).

5 Nisan 1994 tarihli Ekonomik İstikrar Programı’nın başlıca hedefleri (Eğilmez ve Kumcu, 2006:379-380):

- Ek vergilerin alınması yoluyla kamu gelirlerinin artırılması,
- Kamu harcamalarının ve ücret artışlarının enflasyondan daha düşük seviyede tutulması ve çeşitli diğer bütçe kısıntıları yollarıyla düşürülmesi,
- Kamu kesimi harcama gereğinin düşürülmesi,

- İhracatı desteklemek için TL'nin, dolar karşısında değer kazanmasının önlenmesi biçiminde ifade edilmektedir.

1990-2000 yılları arasında Türkiye IMF ile iki kez ekonomik düzenleme anlaşması ile istikrar politikası uygulamıştır. 5 Nisan kararlarının kabul edildiği yıl ülke ekonomisi negatif büyüme göstermiş GSMH %6,1 azalmış ve reel ücretlerde de düşüş yaşanmıştır (Emsen, 2004: 91). Kamu kesiminin toplam net borç stoğunun GSMH'ya oranı %29'dan %61'e yükselmiş ve iç borç stoğu 1990 yılında %6 iken 1999'da %42 olmuştur (İKV, 2007: 56-57). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planındaki vergi politikalarına ilişkin hedeflerin gerçekleşmeleri aşağıda kapsamlı biçimde ele alınmıştır.

Tablo 4.9. Toplam Kamu Gelirleri 1990-1994

Toplam Kamu Gelirleri 1990-1994					
	1990	1991	1992	1993	1994
Toplam Kamu Gelirleri (Milyar TL)	80.398,4	115.815,0	202.596,2	378.310,3	814.590,6
Toplam Kamu Gelirleri GSMH İçerisindeki Payı	%20,24	%18,26	%18,36	%18,94	%20,95

Kaynak: DPT, Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (1996). (Tablo, Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporunda bulunan Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Toplam kamu gelirlerinin Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemindeki değişimi incelendiğinde 1990 yılına kıyasla dokuz kattan fazla artış gösterdiği görülmektedir. Ancak mevcut dönemde yaşanan fiyatlar genel seviyesinde yüksek seyir sebebiyle toplam kamu harcamalarının nominal değerindeki değişimi esas alarak yapılacak bir değerlendirme sağlıklı sonuçlar vermeyecektir. Bu sebeple toplam kamu gelirlerinin GSMH içerisindeki payında meydana gelen değişimler ele alınarak bir değerlendirme yapılacak olursa; kalkınma planı dönemi başı ve sonundaki tablonun hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. 1990 yılında %20,24 olarak gerçekleşen toplam kamu gelirlerinin GSMH'daki payı 1994 yılı ile karşılaştırıldığında yaklaşık %3,5 artış meydana geldiği ve %20,95 olarak gerçekleştiği görülmektedir (DPT, 1996).

Tablo 4.10. Dolaylı - Dolaysız Vergiler (1990-1994)

	1990	1991	1992	1993	1994
Dolaylı Vergiler (Milyar TL)	21.743	37.549	70.210	135.949	304.027
Dolaysız Vergiler (Milyar TL)	23.657	41.094	71.392	128.324	283.733
Dolaylı Vergiler Payı (%)	47,9	47,7	49,6	51,4	51,7
Dolaysız Vergiler Payı (%)	52,1	52,3	50,4	48,6	48,3

Kaynak: HMB, Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri, (2020a). (Tablo, hmb.gov.tr web adresinde bulunan Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi için dolaylı ve dolaysız vergilerin değişimi ele alındığında; dolaylı vergilerin toplam hasılatının yaklaşık on üç kat ve dolaysız vergilerin toplam hasılatının ise yaklaşık on bir kat artmıştır. Ayrıca mevcut dönem için dolaylı ve dolaysız vergilerin dağılımında ise dolaylı vergilerin lehine bir değişim göze çarpmaktadır. Dolaylı vergiler %7,93 artış ile 1990 yılı için %47,9 olan düzeyinden 1994 yılında %51,7 düzeyine yükselmiştir. Dolaysız vergilerde ise durum tam tersi biçimde meydana gelmiş 1990 yılı %52,1 düzeyinde olan dolaysız vergilerin payı %7,29 azalış ile %48,3 düzeyine gerilemiştir.

Tablo 4.11. Servet Vergileri Hasılatı (1990-1994)

	1990	1991	1992	1993	1994
Servet Vergileri (Milyon TL)	410.847	675.160	1.258.451	2.531.330	5.002.000
Servet Vergilerinin Toplam Vergiler İçerisindeki Payı	%0,9	%0,9	%0,9	%1,0	%0,9

Kaynak: HMB, Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri, (2020a). (Tablo, hmb.gov.tr web adresinde bulunan Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Servet vergilerinin Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde değişimi incelendiğinde 1994 yılında 1990 yılına kıyasla servet vergileri hasılatında yaklaşık on bir kat artış meydana geldiği görülmektedir. Ancak servet vergilerinin toplam vergi hasılatı içerisindeki payında kayda değer bir değişiklik yaşanmamıştır.

Tablo 4.12. Toplam ve Genel Bütçe Vergi Gelirleri ile Toplam Kamu Gelirleri (1990-1994)

	1990	1991	1992	1993	1994
Toplam Vergi Gelirleri (Milyar TL)	66.052,1	112.657,2	199.380,5	370.841,5	730.053,0
Genel Bütçe Vergi Gelirleri (Milyar TL)	45.430,0	78.734,0	141.181,0	264.273,0	587.760,0
Toplam Kamu Gelirleri (Milyar TL)	80.398,4	115.815,0	202.596,2	378.310,3	814.590,6
Toplam Vergi Gelirlerinin Toplam Kamu Gelirleri İçerisindeki Payı (%)	%82,16	%97,27	%98,41	%98,03	%89,62
Genel Bütçe Vergi Gelirlerinin Toplam Kamu Gelirleri İçerisindeki Payı (%)	%56,51	%67,98	%69,68	%69,85	%72,15

Kaynak: DPT, Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (1996). (Tablo, Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporunda bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde toplam vergi gelirlerinin toplam kamu gelirleri içerisindeki payı 1993 yılına kadar artış göstermiştir. 1990 yılında %82,16 düzeyinde olan toplam vergi gelirlerinin toplam kamu gelirleri içerisindeki payı, 1993 yılında %98,03 düzeyinde gerçekleşmiş ancak 1994 yılında %89,62 düzeyine gerilemiştir.

Genel Bütçe Vergi Gelirleri'nin ise bu dönem içerisinde her yıl yaşanan artışla %56,51 olan düzeyden %72,15'e yükseldiği görülmektedir.

Tablo 4.13. Mahalli İdarelerin Gelirleri (1990-1995)

	1990	1991	1992	1993	1994
Mahalli İdarelerin Gelirlerinin GSYH İçerisindeki Payı	%1,8	%2,0	%1,9	%2,1	%2,3
Mahalli İdarelerin Vergi Gelirlerinin GSYH İçerisindeki Payı	%1,3	%1,4	%1,4	%1,4	%1,5
Mahalli İdarelerin Vergi Gelirlerinin Toplam Gelirlerine Oranı	%72,89	%70,96	%71,89	%67,22	%67,01

Kaynak: SBB, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, (2020). (Tablo, sbb.gov.tr web adresinde bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Mahalli idarelerin Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde plan dönemi başlangıcına kıyasla gerek vergi gelirlerinde gerekse toplam gelirlerinde artış yaşanmıştır. Ancak vergi gelirlerinin toplam gelirlerine oranının ise %72,89 düzeyinden yaklaşık %8 azalış ile %67,01 düzeyine gerilediği görülmektedir

Tablo 4.14. Kamu Harcanabilir Gelirleri (1990-1994)

	1990	1991	1992	1993	1994
Kamu Harcanabilir Gelirinin GSYH İçerisindeki Payı	%10,2	%9,1	%8,6	%8,5	%7,9

Kaynak: SBB, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, (2020). (Tablo, sbb.gov.tr web adresinde bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Kamu harcanabilir gelirin Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi için değişimi ele alındığında 1990 yılında GSYH içerisindeki payının %10,2 olarak gerçekleştiği yıllar itibariyle yaşanan azalmayla 1994 yılına gelindiğinde %7,9 düzeyine gerilediği görülmektedir. Türkiye'de dış ticaret üzerinden alınan vergilerin esas kaynağını ithalat üzerinden alınan vergiler oluşturmaktaydı. Gümrük vergisinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı 1990 yılında %1,87,1993 yılında ise %2,74 olarak gerçekleşmiştir. İthalat üzerinden alınan vergi ve fonların toplam tutarının ithalata oranı incelendiğinde 1992 yılında KDV dahil %25,43 ve KDV hariç %14,47 düzeyinde gerçekleşmiş iken; 1994 yılına gelindiğinde bu oranın KDV dahil %19,60 ve KDV hariç %8,72 düzeyine gerilediği görülmektedir. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ithalat üzerinden alınan vergilerin düşüş trendine girdiği görülmekteydi (DPT, 1996).

Ülkemizde 1990 yılından itibaren vergi denetiminde etkinlik ölçülmeye çalışılmış bu dönemde mükelleflerin denetlenme oranları, denetim elemanlarının sayısının artışı, tahakkuk edilen vergilerin oranları önem kazanmıştır (Acar ve Merter, 2004: 15). Gelir idaresinin yeniden yapılandırılmasına ilişkin Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)

öncülüğünde 1992 yılında Vergi Uzlaşma Taslağı hazırlanmıştır. Hazırlanan bu rapor sonucunda vergi sisteminin adil ve etkinlik değerlendirmesi yapılmıştır. Yapılan değerlendirme sonucunda vergilerin etkin toplanamadığı ve denetiminin yapılamadığına karar verilmiştir. Maliye Bakanlığının örgütlenmesine yönelik sivil toplum örgütleri ve uluslararası kuruluşlar tarafından ayrıca birçok çalışma gerçekleştirilmiştir (Oğuztürk ve Ünal, 2015: 221).

Gümrük vergisi hususunda önemli adımlar atan Türkiye 1 Ocak 1989 tarihinde Gümrük İş Birliği konseyi ile “Armonize Mal Tanımı ve Kodlama Sistemi ile ilgili Uluslararası Sözleşme” hazırlayarak Brüksel sisteminden Armonize sisteme geçmiştir. 1996 yılından itibaren Gümrük Birliği uygulamaları Türk gümrüklerinde başlatılarak, ithal ürünlere uygulanan vergiler ile yerli üretici arasındaki rekabetin korunması ve küresel fiyatlara uyum sağlamak amaçlanmıştır (Kargı ve Yayğır, 2017: 6).

1980’lerin ikinci yarısından itibaren küreselleşme olgusu önem kazanmış serbestleşme hareketlerinin uygulanması ile vergi oranlarındaki değişiklikler Türkiye’ye dünya ülkeleri ile rekabet etme fırsatı kazandırmıştır. 1990-1993 yıllarını kapsayan bu dönemde yeterli vergilendirme yapılamamış köklü değişikliklerden ziyade var olan vergilerden daha fazla vergi geliri elde etme amaçlanmış, yapılan yeni vergisel reformlar ise daha çok 5 Nisan 1994 kararları ile oluşturulmuştur (Candan, 2012: 83).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın amacı olan kamu kesiminin borçlanma ihtiyacının azalması bu dönem içerisinde olumsuz sonuç vermiş, kamu kesiminin finansmanını vergilerden ziyade borçlanma ile karşılamış iç borçlanma dış borçlanmaya oranla daha fazla artmıştır (Derdiyok, 2001: 5). Gerçek ya da tüzel kişilerin vergi ile ilgili suç teşkil edebilecek fiilleri için bilgi toplamak ve vergi dairelerine bilgi aktarmak için “Vergi İstihbarat Uzmanlığı” kadrosu 1994 yılında ihdas edilmiştir (Tezcan, 2004: 966).

Tablo 4.15. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde İmzalanan ve Yürürlükte Bulunan Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları

	Taraf Devlet	Anlaşmanın İmza Edildiği Tarih	Yürürlük Tarihi	Vergiler Açısından Uygulanma Tarihi
1	İtalya	27.07.1990	01.12.1993	01.01.1994
2	Danimarka	30.05.1991	20.06.1993	01.01.1991
3	B.A.E.	29.01.1993	26.12.1994	01.01.1995
4	Japonya	08.03.1993	28.12.1994	01.01.1995
5	Macaristan	10.03.1993	09.11.1995	01.01.1993
6	Polonya	03.11.1993	01.04.1997	01.01.1998
7	Mısır	25.12.1993	31.12.1996	01.01.1997
8	Azerbaycan	09.02.1994	01.09.1997	01.01.1998
9	Arnavutluk	04.04.1994	26.12.1996	01.01.1997
10	Bulgaristan	07.07.1994	17.09.1997	01.01.1998
11	Cezayir	02.08.1994	30.12.1996	01.01.1997
12	Malezya	27.09.1994	31.12.1996	01.01.1997

Kaynak: GİB, Yürürlükte Bulunan Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları, (2020c). (Tablo, gib.gov.tr web adresinde bulunan Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Türkiye’yi yatırım açısından bir cazibe merkezi haline getirmek ve aynı zamanda Türk girişimcilerin dışa açılımlarını özendirmek için yabancı ülkelerle vergi sistemlerini yakınlaştırmak üzere Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde on iki taraf devlet ile Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması (ÇVÖA) imzalanmıştır. Bu imzalanan anlaşmalardan dördü aynı dönemde yürürlüğe girmiştir.

4.4. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki Vergi Politikalarına İlişkin Hedeflerin Gerçekleşmeleri

18.3.1988 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan 3417 sayılı Çalışanların Tasarrufa Teşvik Edilmesi ve Bu Tasarrufların Değerlendirilmesine Dair Kanun ile uygulamaya konan zorunlu kesintilerin kademe kademe azaltılması hedeflenmiş ve bu kapsamda 1996 yılında uygulama çalışanlar konut sahibi olamadan durdurulmuştur (Özgün, 2018: 56). 1999 yılında 588 sayılı KHK ile Konut Edindirme Yardımı hesaplarının tasfiye edilmesi kararlaştırılmıştır (588 sayılı KHK).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde vergi denetiminin etkin hale getirilmesi ve denetimin kolaylaştırılması için herkese vergi kimlik numarası verilmesi hedeflenmiş olup bu doğrultuda 3.07.1995 tarihinde 4.839.558 kişiye verilen vergi kimlik numarasına ilaveten 3.07.1995 ile 31.12.1998 tarihleri arasında 5.394.110 kişiye daha vergi kimlik numarası verilmiştir. 1998 yılında yürürlüğe giren 4358 sayılı Vergi Kimlik Numarasının Yaygınlaştırılması Kanunu ile vergi kimlik numarasının tahsisi hız

kazanmıştır. Bu kanun ile kayıt dışı ekonominin azaltılması, iktisadi ve mali işlemlerin kayıt altına alınarak gerektiğinde vergi idaresine bilgi aktarımı sağlanması yoluyla vergi denetiminde etkinlik sağlanması amaçlanmıştır (DPT, 2006). Ayrıca 1999 yılında 2.731.635 ve 2000 yılında 2.254.525 kişiye daha vergi kimlik numarası tahsis edilmiş olup bu dönemde 15.000.000 üzerinde kişi bu uygulama kapsamına alınmıştır (GİB, 2021a).

ÖTV'ye yönelik çalışmalar Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı öncesinde 1993 yılında başlamış ve plan döneminde 1996 yılında hazırlanan kanun tasarısı TBMM'ye sunulmuştur. Ancak gerekli takibin yapılmayışı ve kanuna gereken ilginin gösterilmemesi gibi sebeplerle kalkınma planı döneminde kanunlaşamamıştır (Taylar, 2010: 436). Katılımcı bir anlayışla vergi sisteminin ve vergi politikalarının şekillenmesi amacıyla 1992 yılında kurulan Vergi Konseyinin faaliyetleri kesintili ve kısa süreli olmuş ve Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde yasal statü kazanması mümkün olmamıştır. Ancak Sekizinci Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulandığı 2004 yılında 178 sayılı KHK'da yapılan düzenleme ile yasal statü kazanmıştır (HMB, 2020b).

Gelir vergisi oranlarında Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde birtakım düzenlemelere yer verilmiştir. 1996 yılında %25 - %55 arasında değişen 7 dilimli tarife yapısı uygulanmakta iken 1998 yılında ücret gelirlerine uygulanacak olan vergi oranlarında birinci dilim için %20 ve en üst dilim içinse %45 oranları ile sınırlama getirilerek 6 dilimli bir tarife yapısıyla emeğin sermaye karşısında daha düşük oranda vergilendirilmesi sağlanmıştır. Ayrıca takip eden 1999 ve 2000 yıllarında %15 en alt dilime uygulanacak ve %40 üst dilime uygulanacak oran olmak üzere 6 dilimli bir tarife yapısına geçilmiştir (Mevzuat Dergisi, 2020).

1990'lı yılların başında %46 olarak uygulanan kurumlar vergisi oranı 5 nisan 1994 kararları neticesinde %25 düzeyine çekilmiştir. 1998 yılına kadar %25 oranı uygulanmaya devam etmiş ve 1999 yılında %30 düzeyine yükseltilmiştir. Buna ek olarak asgari kurum kazancı uygulaması kaldırılmıştır. 01.01.1999 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere geçici vergi uygulaması vergi sistemine dahil edilmiştir (Armağan, 2007: 233).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi öncesinde Katma Değer Vergisi'nde genel oran %15 olmak üzere, %1 ve %8 indirimli oranlar ve %23 yükseltilmiş oran olmak üzere 4 farklı oran kullanılmaktaydı. Ancak kalkınma planı döneminde 1996 yılında %40 oranında yükseltilmiş oran yürürlüğe girerek 5 farklı oran uygulamaya konmuştur. 1999

yılında ise genel oran %15'ten %17'ye ve yükseltilmiş oranlardan olan %23'lük oran ise %25'e arttırılmıştır (Dünya Gazetesi, 2015).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde kentsel rantların vergilendirilmesi ve emlak vergisinin daha gerçekçi bir düzeye çıkarılması amacına yönelik bir takım yasal düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Bu düzenlemeler 4369,4444 ve 4586 sayılı kanunlarla sırasıyla 1998,1999 ve 2000 yıllarında gerçekleştirilmiştir. 1998 yılında yürürlüğe giren 4396 sayılı kanun ile önemli değişikliklere yer verilmiştir. Emlak vergisinde gayrimenkulün asgari değer beyanı esası uygulamasının yerine mükelleflerin beyanına dayalı rayiç bedel esası uygulaması yürürlüğe konmuştur (Bolahatoğlu, 2018: 29). Ayrıca 1996 yılında iki ve 1998 yılında bir kez olmak üzere Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde toplam üç kez emlak vergisi kanununun çeşitli maddelerindeki oran ve miktarlarında değişiklik yapılarak dönemin koşullarına yanıt verecek düzeye getirilmesi amaçlanmıştır (1319 sayılı EVK).

Tablo 4.16. Gelir ve Tüketim Üzerinden Alınan Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı

	1996	1997	1998	1999	2000	Ortalama
Gelir Üzerinden Alınan Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı	%38,4	%39,9	%45,8	%44,2	%39,6	%41,6
Tüketim Üzerinden Alınan Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı	%43,3	%41,8	%39,1	%41,3	%42,9	%41,7

Kaynak: HMB, Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri, (2020a). (Tablo, hmb.gov.tr web adresinde bulunan Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Vergilerin konularına göre toplam vergi gelirlerinin yüzde dağılımları Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi için incelendiğinde gelir üzerinden alınan vergilerin 1996 yılında toplam vergi gelirlerinin %38,4'ü düzeyinde olduğu, beş yıllık ortalama değerinin ise yaklaşık %41,6 olduğu ve 2000 yılında ise %39,6 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Tüketim üzerinden alınan vergilerin ise 1996 yılında toplam vergi gelirlerinin %43,3'ü düzeyinde olduğu, beş yıllık ortalamasının ise yaklaşık %41,7 ve 2000 yılında ise %42,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Her ne kadar gelir üzerinden alınan vergilerin yatırım ve tasarruflar üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak üzere tüketim vergilerine ağırlık verilerek gelir üzerinden alınan vergilerin payının azaltılması hedeflenmiş olsa da bu dönem için gerçekleşmediği görülmektedir. Aksine gelir üzerinden alınan vergilerde 2000 yılında 1996 yılına kıyasla yaklaşık %3'lük bir artış ve tüketim

üzerinden alınan vergilerde 2000 yılında 1996 yılına kıyasla yaklaşık %1’lik bir azalış meydana gelmiştir.

Tablo 4.17. Toplam Vergi Gelirleri ve Dolaylı-Dolaysız Vergiler (1996-2000)

	1996	1997	1998	1999	2000
Toplam Vergiler GSYH’ya Oranı	%13,5	%14,8	%15,5	%16,3	%17,8
i. Dolaysız Vergilerin GSYH’ya Oranı	%4,9	%5,5	%6,8	%6,9	%7,0
ii. Dolaylı Vergilerin GSYH’ya Oranı	%8,6	%9,3	%8,7	%9,4	%10,0

Kaynak: SBB, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler Raporu, (2015). (Tablo, sbb.gov.tr web adresinde bulunan Ekonomik ve Sosyal Göstergeler Raporu verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda hedeflendiği üzere plan döneminde gerek toplam, gerekse dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerinin GSYH içerisindeki paylarında artış gözlemlenmiştir. GSYH içerisindeki payları değerlendirildiğinde 1996 yılında toplam vergi gelirlerinin %13,5 dolaysız vergi gelirlerinin %4,9 ve dolaylı vergi gelirlerinin %8,6 düzeyinde olduğu görülmektedir. 2000 yılına gelindiğinde ise sırasıyla toplam vergi gelirlerinin %17,8, dolaysız vergi gelirlerinin %7,0 ve dolaylı vergi gelirlerinin %10,0 düzeyine çıktığı görülmektedir.

Tablo 4.18. Dolaylı- Dolaysız Vergilerin Dağılımı (1995-2000)

Dolaylı – Dolaysız Vergilerin Dağılımı (1995-2000)					
	1996	1997	1998	1999	2000
Dolaysız Vergiler	%39,4	%40,7	%46,6	%45,4	%40,9
Dolaylı Vergiler	%60,6	%59,3	%53,4	%54,6	%59,1

Kaynak: HMB, Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri, (2020a). (Tablo, hmb.gov.tr web adresinde bulunan Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerinin dağılımı incelendiğinde ise Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde dolaysız vergilerde %3,81 artış ve dolaylı vergi gelirlerde ise %2,47 azalış meydana geldiği görülmektedir. Ancak plan dönemi boyunca çok büyük bir değişim en azından dolaylı ve dolaysız vergiler dağılımı kapsamında meydana gelmemiştir.

2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu’nda 1998 yılında 4369 sayılı kanunla ve 2000 yılında 4444 sayılı kanunla düzenlemelere yer verilmiştir. Ayrıca 1996-2000 yılları arasında her yıl sırasıyla 22, 23, 24, 26 ve 27 sayılı tebliğlerle belediye gelirleri kanunun çeşitli maddelerindeki oran ve miktarlarda değişiklikler yapılarak mevcut koşullara cevap verebilecek düzeye getirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır (2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu).

Tablo 4.19. Mahalli İdarelerin Gelir ve Giderleri (1996-2000)

	1996	1997	1998	1999	2000
Mahalli İdarelerin Gelirleri Artış Oranı	%101,56	%119,17	%90,28	%56,75	%65,80
Mahalli İdarelerin Harcamaları Artış Oranı	%105,32	%117,38	%94,34	%57,90	%63,75
Vergi Gelirlerinin Toplam Gelirlere Oranı	%62,71	%61,66	%65,18	%64,38	%66,40
Gelir – Gider Farkının Toplam Gelirlere Oranı	%8,43	%7,55	%9,85	%10,66	%9,28

Kaynak: SBB, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, (2020). (Tablo, sbb.gov.tr web adresinde bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Mahalli idarelerin gelirlerinde harcamalarına kıyasla genel olarak daha düşük seviyede artış yaşanması sebebiyle gelir gider farkı kapatılamamıştır. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde 1997 ve 2000 yıllarında gelirlerin artış oranının harcamalardan yüksek düzeyde olması sebebiyle gelir-gider farkının gelirlere oranında düşüş yaşansa da genel itibariyle mahalli idarelerin gelirleri harcamalarını karşılamada yetersiz kalmıştır. Mahalli idarelerin vergi gelirlerinin toplam gelirlerine oranında ise dalgalı bir seyir gözlemlenmekteydi. 2000 yılında mahalli idarelerin vergi gelirlerinin toplam gelirlerine oranında 1996 yılına kıyasla %5,88 artış görülmüştür.

1982 yılında vergi sistemine dahil edilen Hayat Standardı Esası son olarak 1998 yılı kazançlarına uygulanmış ve 01.01.1999 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak 23.11.2000 tarihli ve 4605 sayılı kanun ile 01.01.2000 ile 31.12.2001 tarihleri arasındaki kazançlar için yeniden uygulamaya konmuştur (Bozdoğan ve Kurt,2016:62). Kamu hizmetlerinde tahsil edilen harçların gerçekçi düzeylere çıkarılması amacıyla Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde 31, 33, 34, 36 ve 37 seri nolu tebliğlerle 492 sayılı Harçlar Kanunun bazı maddelerindeki oran ve miktarlarda değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca 1998 yılında 4369 ve 1999 ve 2000 yıllarında 4444 sayılı kanunlarla 492 sayılı Harçlar kanununda değişiklikler gerçekleştirilerek harçlar ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir (492 Sayılı Harçlar Kanunu).

Vergi idaresinde otomasyona geçişin gerçekleştirilmesi, denetimin daha etkin bir hale getirilmesi ve denetim birimleri arasında koordinasyonun artırılması amacıyla Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde Tam Otomasyon Projesi uygulamaya konmuştur. Bu kapsamda Vergi Dairesi Tam Otomasyon Projesi (VEDOP) olarak adlandırılan uygulamanın birinci ayağı olan VEDOP-I 1998 yılında hayata geçirilmiştir. VEDOP uygulamaları ile belge ve kayıt düzeninde artış sağlanması ve birimler arası koordinasyon tahsis edilerek vergi idaresinin etkinliği artırılmaya çalışılmıştır. Kayıt ve belge düzeninde

elektronik ortama geçilmesiyle asli olarak etkinlik artırılmasının yanı sıra kaynakların verimli kullanılması ve israfın önüne geçilmesi gibi tali etkileri de söz konusu olmuştur. VEDOP I ilk olarak 22 ilde 155 vergi dairesinde uygulamaya konmuştur (Gelirler Genel Müdürlüğü, 2004: 75).

4.5. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki Vergi Politikalarına İlişkin Hedeflerin Gerçekleşmeleri

Türkiye 2001 yılında 1945 yılından beri gerçekleşen en büyük küçülmeyi (-%9,5) yaşamıştır iç ve dış borçlarının toplamı milli gelir seviyesine ulaşması, faizlerin ve borçların ödemesinde tüm vergi gelirlerinin yetersiz olması dönemin kriz dönemi olduğunu kanıtlamıştır (Acar, 2013:16).

IMF desteğiyle oluşturulan ‘güçlü ekonomiye geçiş programı ile ilk olarak 2001 yılı hedeflemesinde ‘örtük enflasyon’ uygulanmış 2006 yılında ise açık enflasyona geçilmiştir. Güçlü ekonomiye geçiş programı ile devletin şeffaflığı ekonomide rekabeti ve etkinliği sosyal dayanışmayı artırarak sektör içindeki kurumların şartlara uyum göstermesi amaçlanmıştır. Program kapsamında kamu gelirlerini artırmaya yönelik ek tedbirler ile yabancı sermayeyi yatırımlara teşvik etmek amacıyla bürokratik engeller azaltılarak KİT’lerin özelleştirilmesi hızlandırılıp güçlü maliye politikası ile faiz dışı fazlanın verilmesi hedeflenmiştir (Tezer, 2018: 249-252).

2000 yılında köklü değişikliğe dayanan ekonomi programı ve dış ekonomide pozitif seyreden hareketlilik neticesinde Türkiye 2000-2007 yılları arasında yüksek bir büyüme oranı göstermiş enflasyonda ve faiz oranlarında azalma görülmüştür. Finans sektöründeki iyileşmelerin yanında merkez bankası bağımsızlaştırılarak bankacılık düzenleme ve denetleme kurulu kurulmuştur (Özatay, 2015: 11).

Ayrıca vergi sisteminin daha etkin ve basit hale getirilmesi amacıyla gelir ve kurumlar vergisi oranları düşürülmüştür (DPT, 2006). 2001 yılında %40 oranında olan gelir vergisi tarifesinin en üst dilimi 2005 yılına gelindiğinden %35 oranına düşürülmüştür. Ayrıca 2001 yılında %33 oranında olan kurumlar vergisi oranı ise 2005 yılında %30 oranına düşürülmüştür (Candan, 2012: 81). Kalkınma planı süresince KVK’nın yeniden yazımına devam edilmiş ve 2006 yılından itibaren yürürlüğe giren 5520 sayılı KVK ile kurumlar vergisi oranı %20 düzeyine düşürülmüştür. Buna ek olarak ilaç ve eğitim gibi sosyal özellikli bazı mal ve hizmetler üzerinden alınan KDV oranı da düşürülmüştür (DPT,

2007). Plan döneminde mevcut istisna ve muafiyetlerin kapsamı daraltılmıştır. Vergi sisteminin sadeleştirilmesi ve daha basit ve etkin bir hale dönüştürülmesi için 2002 yılında 16 adet vergi, harç, fon ve pay bir araya getirilerek 4760 Sayılı kanun ile yürürlüğe giren “Özel Tüketim Vergisi (ÖTV)” adında tek bir vergi çatısı altında toplanmıştır (Özaslan, 2016: 26). 2002 yılında yürürlüğe giren ÖTV aynı zamanda AB üyelik sürecinde AB ile uyum çerçevesinde gerçekleştirilmiş vergisel bir düzenlemedir. ÖTV’nin yürürlüğe girmesiyle KDV’de %26 ve %40 düzeyinde uygulanan yükseltilmiş oran uygulamasına son verilerek, vergilendirilmesi öngörülen mallar ÖTV kapsamına alınmıştır (Oktar, 2020: 39). Yatırım araçları üzerindeki farklı vergilendirme uygulamalarına son verilmiş, yatırım indiriminin üç yıllık bir geçiş süreci sonunda tamamen kaldırılmasına yönelik düzenleme yapılmıştır (DPT, 2006). Gelirler Genel Müdürlüğü 2005 yılına gelindiğinde 5345 sayılı kanunla hayata geçirilen yeniden yapılanma neticesinde Maliye Bakanlığı’na bağlı Gelir İdaresi Başkanlığı’na dönüştürülmüştür. Gelir İdaresi Başkanlığı, vergi vb. gelirleri minimum maliyetle toplamak, vergiye gönüllü uyumunu tesis etmek, hesap verebilirlik, verimlilik, etkililik, paydaşların katılımıcılığı ve mükellef temelli olmak gibi temel ilkeler nazarında faaliyet göstermek üzere kurulmuştur (GİB, 2020b).

Vergi idaresinin hizmet ve denetim gücünü artırmak üzere amaçlanan tam otomasyona geçişe dair Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın hemen öncesinde Vergisi Dairesi Tam Otomasyon Projesi’ne başlanmış ve bu projeye dair çalışmalar Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı süresince de devam ettirilmiştir. Bu projenin ilk aşaması olan VEDOP I kısmı 1998 yılında başlamış olmakla birlikte Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı süresince VEDOP I aşaması kapsamında başlanan faaliyetlere devam edilmiş, VEDOP II aşaması gerçekleştirilmiştir. Bu aşamaların tamamlanması ile vergi dairesinin etkinliği ve denetim gücünün artırılmasının yanı sıra mükelleflerin işlemlerini kolaylaştıracak uygulamalar hayata geçirilmiştir. Plan döneminde VEDOP II aşaması kapsamında e-beyanname ve e-tahsilat gibi internet vergi dairesi aracılığıyla işlemlerini kolaylıkla gerçekleştirebilecekleri uygulamalar hayata geçirilmiştir (Çetin, 2010: 82). Ayrıca mükelleflerin ihtiyaç duydukları konularda danışmaları ve vergi kayıp ve kaçaklarına ilişkin ihbarda bulunabilmeleri vb. birçok amaçlarla kullanılabilecek bir çağrı merkezi olan VİMER 22 Kasım 2006 tarihinde yurtiçinde uygulamaya konulmuş ve 1 Mart 2008 tarihinde ise tüm iller ve yurtdışından da gelen çağrılara hizmet verebilir hale gelmiştir (Cenikli ve Şahin, 2013: 47).

Kayıtdışılıkla mücadele kapsamında mali sistemin kullanımına yönelik olarak düzenlemeler yapılmıştır. Bu çerçevede, 2001 yılı Eylül ayından itibaren mali kuruluşlarca yapılacak işlemlere taraf olanların vergi kimlik numarasının ilgili belge ve kayıtlarda kullanımı zorunlu hale getirilmiştir. Diğer taraftan, 8.000 TL'yi aşan tahsilat ve ödemelerin bankalar ve PTT aracılığıyla yapılması uygulaması başlatılmıştır. Ayrıca, kayıt dışı işlemlerin tespitine yönelik olarak mali kayıtları esas alan bir veri ambarı uygulaması geliştirilmiştir. Vergi kimlik numarası uygulaması yaygınlaştırılmış olup 30 Nisan 2006 tarihi itibarıyla verilen vergi kimlik numara sayısı 41.114.357'ye ulaşmıştır. Akaryakıt istasyonlarında belge düzeninin sağlanması, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede önemli bir adım olan akaryakıt pompalarının ödeme kaydedici cihazlara bağlanmasına ilişkin uygulama başlatılmıştır (DPT, 2006).

Vergi harcamalarının yer aldığı ilk yasal düzenleme olan 10.12.2003 tarih ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim Kontrol Kanunu kapsamında merkezi yönetim bütçe kanun teklifine 2006 mali yılından itibaren vergi muafiyeti, istisnası ve indirimleri ile benzeri uygulamalar nedeniyle vazgeçilen kamu gelirleri cetveli eklenmektedir. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da belirtildiği üzere vergi harcamalarına ilişkin rakamların detaylı bir biçimde bütçede raporlanması ile vergi harcamalarının denetlenmesi ve etkinliği gibi hususlarda olumlu gelişmeler meydana geleceği öngörülmüştür (Egeli ve Tepe, 2015: 13).

Her ne kadar Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde vergi affı uygulamasını gerektirmeyen bir ortam oluşturulması hedeflenmiş olsa da 2001 yılında çıkarılan 414 sayılı Tahsilat Genel Tebliği, 2002 yılında yürürlüğe giren 4746 (4748) sayılı Kanun ile Emlak vergisi Kanunu Geçici Madde 21) ve son olarak 2003 yılında yürürlüğe giren 4811 sayılı Vergi Barışı kanunu ile bu amaçtan sapıldığı görülmüştür (Edizdoğan ve Gümüş, 2013: 114). Düzenli olarak getirilen bu vergi afları neticesinde mükelleflerde vergi affı geleceği beklentisi oluşmakta, vergiye gönüllü uyum için istenen ortamdan giderek uzaklaşmıştır.

1999 depremi sonrası konan ek vergi ve benzeri uygulamaların sona ermesiyle toplam vergi gelirlerinde plan dönemi sonunda beklenen vergi gelirlerinin GSYH'deki payındaki düşüş yaşanmamış aksine vergi gelirlerinin GSYH'deki payında artış gerçekleşmiştir.

Mahalli idarelerin gelirlerinde 2001-2005 yıllarında yaşanan değişim değerlendirildiğinde, 2001 yılında 8.600.000.000 TL'den 2005 yılında 25.000.000.000 TL düzeyine çıktığı ve mahalli idarelerin gelirlerinde artış yaşandığı gözlemlenmiştir. Ancak mahalli idarelerin gelirlerinin GSYH'ye oranı dikkate alınarak yapılan karşılaştırmada 2001 yılında %3,6 düzeyinden 2005 yılına gelindiğinde %3,2 düzeyine gerilediği görülmüştür. Ancak 2004 ve 2005 yıllarında gelirleri harcamalarından yüksek düzeyde seyretnmiş ve açık oluşmamıştır (SBB, 2020).

Tablo 4.20. Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Dağılımı ve Toplam Vergi Gelirlerinin GSMH İçerisindeki Payı (2001-2005)

	2001	2002	2003	2004	2005
i. Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı	%40,5	%33,7	%33,0	%31,1	%30,6
ii. Dolaylı Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı	%59,5	%66,3	%67,0	%68,9	%69,4
Toplam Vergi Gelirleri	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Toplam Vergi Gelirlerinin GSMH İçerisindeki Payı	%16,54	%17,01	%18,54	%19,81	%19,13

Kaynak: HMB, Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri, (2020a). (Tablo, hmb.gov.tr web adresinde bulunan Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Her ne kadar ihdas edilen özel işlem vergisi ve eğitime destek payı kaldırılmış olsa da başlarda Deprem vergisi olarak adlandırılan Özel İletişim Vergisi'nin (ÖİV) kalıcı hale dönüşmesi vergi gelirlerinin ve dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payında artış yaşanmasında etkisi oldukça yüksek olmuştur. ÖTV'nin ihdas edilmesi ve kapsamının geniş tutulması da dolaylı vergilerin ve toplam vergi gelirlerinin artış sebeplerinden biri olarak görülmekteydi. 1999 yılında yaşanan Gölcük depremi akabinde yaşanan 2001 krizi kamu kesiminin finansman ihtiyacını artırmıştır. Kamu kesimi tarafından ihtiyaç duyulan bu finansman kaynağının aciliyeti, artırılması gereken vergi gelirlerinin kaynağı olarak dolaylı vergilerin tercih edilmesine sebep olduğu görülmekteydi. Dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payındaki değişime bakıldığında 2001 yılında %59,5 olan oranın 2005 yılında %69,4 oranına yükseldiği görülmüştür. Elbette dolaylı vergilerin tercih edilme sebebi tahsilatının kolay ve hızlı olması olsa da vergilerin dağılımında yaşanan bu değişim vergi yükünün adaletli dağılması bakımından olumsuz etkileri beraberinde getirmiştir (DPT, 2007).

4.6. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planındaki Vergi Politikalarına İlişkin Hedeflerin Gerçekleşmeleri

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde yaşanan 2008 ekonomik krizi sonrasında birtakım vergisel düzenlemelere gidilmiştir. 2008 ekonomik krizinden sonra ele alınan vergisel hususlar ise şunlardır (Susam vd., 2020: 220):

- 22 Kasım 2008 tarihinde 5811 Sayılı “Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun” yürürlüğe konulmuştur. Bu vergi ile gayrimenkul ve menkullerin kayıt altına alınması sağlanarak etkin bir vergilendirme amaçlanmıştır. 2008 yılında Varlık Barışı kapsamında mükelleflerin yurtdışındaki varlıklarına %2 ve yurtiçi varlıklarına %5 vergi tarh edileceği hükmü getirilmiştir.
- 1 Ekim 2008 tarihinden önceki döneme ait varlıklar vergi incelemesi ve vergi tarhiyatından muaf tutulup vergilenmemesine karar verilmiştir. Daha sonra yapılan düzenlemelerle bu muafiyet 31.12.2009 tarihine kadar uzatılmıştır.
- 15.06.2009 tarihine kadar geçerli 150 m² üzeri konut, mobilya ve bilgisayarlar satışlarında %18 olan KDV %8’e indirilmiştir.
- 15.06.2009 tarihine kadar motorlu taşıtlar ve beyaz eşyalarda ÖTV indirimi uygulanmıştır.
- Vergi borcunda taksitlendirmeye gidilerek borçların 18 ay süreyle %3 faizle ödenmesine imkan tanınmıştır.
- ÖİV oranı %15’ten %5’e indirilmiş KOBİ’lere özel imkanlar verilerek kurumlar vergisinde özel muafiyetler getirilmiştir.
- 01.01.2008 tarihi itibarıyla ücretli çalışanlarda Asgari Geçim İndirimi uygulaması getirilmiştir.

Tablo 4.21. Özel İletişim Vergisinin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı (2007-2013)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Özel İletişim Vergisi %	%2,8	%2,7	%2,5	%2,0	%1,7	%1,6*	%1,4*

Not: “*”; 2012 ve 2013 yıllarındaki oran Hazine ve Maliye Bakanlığı’nda Merkezi Yönetim bütçe kanunu verilerinden elde edilmiştir.

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (2014). (Tablo, Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer alan vergisel hedefler arasında elektronik haberleşme sektöründeki yüksek vergi yükünün düşürülmesine yer verilmiştir. Plan dönemi olan 2007-2013 yılları arasında ÖİV'nin toplam vergiler içerisindeki payına bakılacak olursa 2007 yılında toplam vergi gelirlerinin yaklaşık %2,8'nin ÖİV'nden meydana geldiği görülmektedir. 2013 yılına kadar sürekli bir düşme eğilimi içerisinde olan ÖİV gelirleri plan dönemi sonunda toplam vergi gelirlerinin %1,7'sine kadar gerilemiştir. Diğer vergi kalemlerine ağırlık verilmesi veya toplam vergi gelirlerine oranla nispeten daha düşük bir artış göstermesi sebebiyle elektronik haberleşme üzerindeki vergi yükü hafifletilmeye çalışıldığı ifade edilebilir.

2008 yılında GVK'da modern bir yaklaşımla asgari geçim indirimi uygulamasına yer verilerek ücretli çalışanların medeni ve ailevi durumu ve sahip olduğu çocuk sayısı gibi kriterler dikkate alınmak suretiyle asgari ücretin belirlenen kısmı vergi dışı bırakılmıştır. Öte yandan, özel sektörde istihdam edilen çalışanlar için ödenen yaşlılık, malullük ve ölüm sigortaları primlerinin işverene payına düşen tutarın %5'lik kısmının hazine tarafından karşılanmasına başvurulmuştur. Bu ve diğer uygulamalar neticesinde Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer alan istihdam üzerindeki vergi yükünün düşürülmesi hedefinin gerçekleştirme durumu değerlendirildiğinde 2007 yılında istihdam üzerindeki %42,7 düzeyinde olan vergi yükünün, 2012 yılında %35,9'a gerilediği görülmüştür (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014).

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Vergi Özel İhtisas Raporu'nda, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda hedeflenen vergi sisteminin sadeleştirilmesi ve daha anlaşılır hale getirilmesi ile ilgili amacı konusunda GVK ve VUK'un modern gereksinimleri karşılayacak biçimde baştan sona revize edilmesi ve yeniden yazılma sürecine devam edilmiştir. Vergi harcamalarına ilişkin hedeflerin gerçekleştirmelerine değinilecek olursa; GVK ve KVK'da gerçekleştirilen değişikliklerle, işletmelerin Ar-Ge harcamalarının tamamını gelir ve kurumlar vergisi matrahının tespitinde indirim konusu yapmalarına olanak tanınmıştır. İlaveten teknoparklarda işlerini yürüten kurumlar ve gelir vergisi mükelleflerinin, yazılım ve Ar-Ge faaliyetlerinden doğan kazançları vergiden istisna tutulacağı belirtilmiştir. AB'nin yatırımları teşvik sistemiyle uyum içerisinde olan yeni bir teşvik mevzuatı yürürlüğe konarak bölgesel ve sektörel bazda gelişim önündeki engellerin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Bu hususta Kurumlar Vergisi oranında %90'a varan indirim sağlanmış ayrıca tahsilinde vazgeçilen vergiler aracılığıyla yatırımlara %65'e kadar

bir katkıda bulunulmuştur. Yatırımcılara alternatif bir yatırım aracı oluşturulmasına katkıda bulunmak ve firmalara yeni bir finansman kaynağı tahsis etmek üzere kira sertifikalarına ait tüm işlemlerinde her türlü vergiden istisna edilmesi yoluna gidilmiştir. KOBİ'lerin birleşmeleri neticesinde ortaya çıkan karların kurumlar vergisinden istisna edilmesi ve birleşmeden sonraki üç hesap dönemi süresince indirimli kurumlar vergisinden faydalanma olanağı getirilmesiyle kurumsallaşmayı da teşvik eden bir uygulamaya yer verilmiştir. Ayrıca Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Plan döneminde yaşanan küresel ekonomik krizin etkilerinin azaltılması amacıyla 2009 yılında belirli mal ve hizmetlerde geçici olarak KDV ve ÖTV indirimleri uygulamaya geçirilmiştir. Uygulamaya konulan bu indirimlerle ekonomide meydana gelen daralma yavaşlatılmış ve mali dengelerdeki bozulmanın önüne geçilmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014).

Her ne kadar vergi uygulama ve düzenlemelerinde istikrar sağlamak suretiyle karar alıcılar için öngörülebilirlik sağlanması hedeflenmiş olsa da kalkınma planı sürecince 2008, 2011 ve 2013 yıllarında sırasıyla 5811, 6111 ve 6846 sayılı kanunlarla üç kez vergi affına başvurulması hedeflere uygun vergi politikalarının uygulanmadığını kanıtlar niteliktedir (Edizdoğan ve Gümüş, 2013: 114). Başvurulan bu vergi aflarıyla kısa vadede her ne kadar vergi gelirleri ve dolayısıyla kamu gelirleri artışı sağlansa da uzun vadede gerek karar alıcılar gerekse yatırımcılar için öngörülebilirlik konusunda olumsuz etkilere yol açmaktadır. Ayrıca başvurulmuş bu vergi afları ile vergiye gönüllü uyum konusunda da olumsuz etkiler ortaya çıkmaktadır.

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu, mükelleflere verilen hizmet kalitesinin artırılması adına internet üzerinden sağlanan hizmet sayısı artırılmıştır. E-beyanname ve e-tahsilat gibi uygulamalar aracılığıyla da vergi uyum maliyetlerinde düşüş yaşanmıştır. E-beyanname kapsamı bu hususta çıkartılan tebliğ ile genişletilmiş ve toplam beyannamelerin %99'unun bu yolla temini sağlanmıştır. İnternet üzerinden sağlanan bu hizmetlerle hem idarenin hem de mükelleflerin maliyetleri azalmıştır. Sağlanan bu hizmetlere ek olarak mükelleflerin vergi sistemi ve mevzuatına dair sorularına yanıt bulmalarını sağlamak ve mükelleflere yol göstermek adına telefon aracılığıyla hizmet veren Vergi İletişim Merkezi sistemi kurulmuştur. Mükelleflere daha kaliteli, hızlı ve etkin hizmet sunmak için Mükellef Hizmetleri Merkezi kurulmuş ve bu merkezlerden sunulan hizmetlerin kapsamı genişletilmiştir. Bunlara ek olarak, mükelleflere mevzuat değişikliklerini bildirmek ve beyanname vermede ve vergilerini

ödemede konularında sorumluluklarını hatırlatmak üzere cep telefonundan kısa mesaj gönderilmesi uygulamasına başlanılmıştır. İnternet vergi dairesinin kapsamı ve uygulamaların çeşitliliği artırılarak mükellef odaklı bir idare anlayışı kapsamında faaliyetlere yer verilmiştir. Mükelleflerin uyum maliyetlerini azaltmak ve mükellef haklarını güçlendirmek üzere yeni özelge sistemi kurulmuştur. Vergi tabanının genişletilmesi ve kayıt dışı ekonominin azaltılması için birtakım sektörel düzenlemeler başvurulmuştur. Akaryakıt istasyonlarında yazarkasa kullanımının yaygınlaştırılması bu çerçevede değerlendirilmektedir. Buna ek olarak plan döneminde vergi güvenliği tahsis etmek üzere tütün, tütün mamulleri ve alkollü içkilerde bandrollü ürün izleme sistemine geçilmiştir. Bu uygulamalar neticesinde elde edilen mali kazanımların vergi indirimlerinde kullanılması planlanmış olup 2007 yılında tekstil, sağlık, eğitim ve gıda sektörlerinde seçilmiş mal ve hizmetlerde KDV oranları %18'den %8'e indirilmiştir. Aynı şekilde, turizm sektöründe de KDV oranının %18'den %8'e indirilmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014).

Tablo 4.22. Sosyal Güvenlik Primleri Dahil Toplam Vergi Yüğü (2007-2013)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Vergi Yüğü (Sos. Güv. Primleri Dahil)	%24.9	%25.1	%25.6	%26.8	%27.4	%27.1	%27.5

Not: Ret ve İadeler dahil tutardır.

Kaynak: GİB, Bütçe Gelirleri İstatistikleri, (2021b). (Tablo, gib.gov.tr web adresinde bulunan Bütçe Gelirleri İstatistikleri verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda vergi yüküne ilişkin hedeflerin gerçekleşme durumu Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda gerçekleşme değerleri ile karşılaştırıldığında; Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda 2006 yılına ait sosyal güvenlik primleri dahil vergi yükünün gerçekleşme oranı %31,6 iken bu oran Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda %24,4 olarak yer almıştır.

Kalkınma planlarında yer alan rakamlardaki tutarsızlıklar sebebiyle Gelir İdaresi Başkanlığı'nın verilerini referans alma gereği ortaya çıkmıştır. Bu tutarsızlığın altında yatan sebep Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın DPT ve Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın ise T.C. Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanmasından ötürü kullanılan verilerin ya da hesaplama yönteminin farklılığından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Tablodaki rakamları esas alarak bir değerlendirme yapıldığında vergi yükünün plan dönemi süresince daha da yükseldiği görülmektedir. Bu doğrultuda belirlenen hedefe ulaşamadığı ifade edilebilir.

Teknoloji geliştirme bölgelerindeki firma ve kuruluşlara tanınan kurumlar ve KDV istisnası 31.12.2023 tarihine dek uzatılmıştır. Ayrıca Ar-Ge ve destek personelinin görevlerine dair ücretleri de yine 31.12.2023 tarihine dek tüm vergilerden istisna edilmiştir. Ayrıca teknoloji geliştirme bölgesi dışında kalan firmaların Ar-Ge harcamalarının kurumlar vergisi ve gelir vergisi matrahından düşülmesinde uygulanacak oran %40'dan 5746 sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanunla %100'e çıkarılmıştır (Çelebi ve Kahrıman, 2011: 46).

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda gelir ve kurumlar vergisinde yapılacak düzenlemeler sonucunda vergi yükünün brüt kara oranının %34 seviyelerine çekilmesi hedeflenmiştir. Plan dönemi boyunca yıllar itibarıyla vergi yükünün brüt kara oranında düşüş yaşanmasına rağmen belirlenen %34'lük hedefe ulaşılammış 2013 %40.2 oranında gerçekleşmiştir.

Tablo 4.23. Vergi Yükünün Brüt Kara Oranı (2007-2013)

.	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Vergi Yüğü/Brüt Kar	%45.1	%45.5	%44.5	%44.5	%41.1	%41.2	%40.2

Kaynak: World Bank, Doing Business Reports (2008-2014). (Tablo, www.doingbusiness.org web adresinde yer alan World Bank Doing Business raporlarındaki veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Plan döneminde kayıt dışı işgücünün kayıt altına alınmasında vergi ve sosyal güvenlik primlerinin düşürülmesinden faydalanılması amaçlanmış olup, 2007 yılında %45,44 oranında olan kayıt dışı istihdam oranının plan dönemi sonunda 2013 yılına gelindiğinde %36,75 oranına gerilemiştir (SGK, 2020).

4.7. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planındaki Vergi Politikalarına İlişkin Hedeflerin Gerçekleşmeleri

Kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınması ve vergiye gönüllü uyumun teşvik edilmesi hususunda aşağıda yer alan düzenlemelere hayata geçirilmiştir (Erdem, 2017: 159; SBB, 2019; Dönmez, 2020: 405):

- Kendileri hakkında vergi incelemesi başlatılmamış veya takdir komisyonuna sevk edilmeyen vergi yükümlüleri için vergiye gönüllü uyumun artırılması amacıyla 2017 yılında izaha davet uygulaması getirilmiştir.
- Vergi teşviklerinden geriye dönük faydalandırmamaya dair hükümler Vergi Usul Kanunu'ndan kaldırılarak sağlıklı bir yatırım ortamı tahsis edilmiştir.

- Transfer fiyatlandırması aracılığıyla örtülü kazanç dağıtımı hususunda yapılan yasal düzenlemeler ile uygulamada karşılaşılan bazı sorun ve belirsizliklerin giderilmesi sağlanmıştır.

Sosyal düzenlemelerin hayata geçirilmesi, vergi ve sosyal transferlerin gelir dağılımı adaletsizliğini ve yoksulluğu azaltıcı etkilerinin artırılması kapsamında (SBB, 2019):

- Şehiriçi ticari yolcu taşımacılığı faaliyetinde kullanılan araçlar ile yük taşımacılığında kullanılan araçların ÖTV ödemedi yenilenmesine olanak tanınmıştır.
- Konut teslimindeki KDV oranında indirimde gidilmiştir.
- Araçların vergilendirilmesinde vergi adaletini esas alan yeni bir sisteme geçilmiştir.
- Net asgari ücretin vergi dilimi oran artışlarından olumsuz yönde etkilenmemesine ilişkin düzenleme gerçekleştirilmiştir.
- Öğrenimine devam eden ve 25 yaşını aşmamış gençlerin alacağı pasaportlardan harç alınmaması kararlaştırılmıştır.

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, vergi yükünün daha adaletli dağılımının sağlanması ve sigorta primleri dahil toplam vergi yükünün GSYH'ya oranının plan dönemi için ortalama %28,6 düzeyinde olması öngörülmüş olup ilgili dönem için ortalama %24,76 olarak gerçekleşmiştir. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda vergi tabanının genişletilmesiyle oluşan olumlu etkinin sonucu olarak plan dönemi sonunda beklenen toplam vergi yükündeki 0,6 puanlık artış gerçekleşmemiştir. 2013 yılında toplam vergi yükünün GSYH'ya oranı %25,2 düzeyinde iken 2018 yılında bu oran %24,3 düzeyinde gerçekleşmiş artışın aksine azalma meydana gelmiştir (GİB, 2021c).

Kamu gelirlerinin kalitesinin artırılması programı kapsamında yürürlükte olan muafiyet, istisna ve indirim gibi vergi harcaması kalemlerinin dökümünün çıkartılarak bu kalemlere dair verilerin ilgili kurumlardan tedariki ve vergi harcama raporunun hazırlanması, vergi harcamalarının etkinliğine ilişkin raporlar hazırlanması ve elde edilen bulgular ışığında revizyona gidilmesi amaçlanmış olup; plan döneminde 2016, 2017 ve 2018 yıllarında hazırlanan vergi harcamaları raporları belirlenen hedeflerin kısmen de olsa gerçekleştirildiğinin göstergesi niteliğindedir. Etkin olmayan vergi harcamalarının

kaldırılması ya da revize edilmesi öngörülmüş olup, yürürlükten kaldırılan vergi harcaması kalemlerine raporun ekinde yer verilmiştir. Vergi Harcama Raporları'nda da detaylı bir biçimde belirtilen indirim, istisna ve muafiyet gibi çok sayıda vergi harcaması kaleminin Türk Vergi Sistemi'nde yer aldığı görülmektedir. Tüm bu vergi harcaması kalemlerinin vergi sisteminin yapısını daha karmaşık bir hale getirdiği ifade edilebilir. Ayrıca Vergi Harcama Raporları'nda ilgili yıllar için vergi harcama tahminlerine yer verilmekte ancak ek tablolarda yer verilen ve düzenlemeden kaldırılan uygulamaların sayısı yetersizdir. Vergi harcamalarının GSYH içerisindeki payının 2014 yılında %1,3 düzeyinde olduğu görülürken bu oranın 2018 yılında %4 düzeylerine ulaşması vergi harcamalarına daha fazla başvurulduğunu gösterir niteliktedir (HMB, 2021).

Yurtiçi tasarrufları özendirmek ve tasarrufların verimli yatırımlara dönüşmesi amacı kapsamında; Yatırımcılara mevcut teşviklere ek olarak Cumhurbaşkanı kararnamesiyle 10 yıla kadar Kurumlar Vergisi istisnası, enerji tüketiminin bedelinin karşılanması, hazineye ait taşınmazların bedelsiz devri, nitelikli personel ücret desteği tedariki ve alım garantisi gibi bir takım ek teşvikler sunulmuştur. Ayrıca inşaat işleri kapsamında yüklenilen ve indirilemeyen KDV'nin bir sonraki yılda iade edilmesine olanak tanınması için yatırımların stratejik olma zorunluluğu kaldırılmıştır.

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer alan vergisel düzenlemelerden olan vergi tabanının genişletilmesi hususunun değerlendirilmesi kapsamında plan döneminde mükellef sayılarındaki değişime göz atılmalıdır (GİB, 2021c).

- 2014 yılının Ocak ayında 1.776.356 olarak tespit edilen gelir vergisi gerçek mükellef sayısı 2018 yılı Aralık ayına gelindiğinde 1.920.586 olarak ortaya çıkmıştır. Plan dönemi öncesi ve plan dönemi sonu karşılaştırıldığında gelir vergisi gerçek mükellef sayısında %8,11 oranında artış yaşandığı görülmüştür.
- 2014 yılının Ocak ayında 2.454.907 olarak tespit edilen gelir vergisi stopaj mükellef sayısı 2018 yılı Aralık ayına gelindiğinde 2.797.479 olarak ortaya çıkmıştır. Plan dönemi öncesi ve plan dönemi sonu karşılaştırıldığında gelir stopaj vergisi mükellef sayısında %13,95 oranında artış yaşandığı görülmüştür.
- 2014 yılının Ocak ayında 1.547.738 olarak tespit edilen gayrimenkul sermaye iradı mükellef sayısı 2018 yılı Aralık ayına gelindiğinde 1.982.524 olarak ortaya

çıkıştır. Plan dönemi öncesi ve plan dönemi sonu karşılaştırıldığında gelir stopaj vergisi mükellef sayısında %28,09 oranında artış yaşandığı görülmüştür.

- 2014 yılının Ocak ayında 718.968 olarak tespit edilen basit usulde vergilendirilen gelir vergisi mükellef sayısı 2018 yılı Aralık ayına gelindiğinde 774.681 olarak ortaya çıkmıştır. Plan dönemi öncesi ve plan dönemi sonu karşılaştırıldığında gelir stopaj vergisi mükellef sayısında %7,75 oranında artış yaşandığı görülmüştür.
- 2014 yılının Ocak ayında 662.341 olarak tespit edilen kurumlar vergisi mükellef sayısı 2018 yılı Aralık ayına gelindiğinde 806.622 olarak ortaya çıkmıştır. Plan dönemi öncesi ve plan dönemi sonu karşılaştırıldığında gelir stopaj vergisi mükellef sayısında %21,78 oranında artış yaşandığı görülmüştür.
- 2014 yılının Ocak ayında 2.357.339 olarak tespit edilen KDV mükellef sayısı 2018 yılı Aralık ayına gelindiğinde 2.674.151 olarak ortaya çıkmıştır. Plan dönemi öncesi ve plan dönemi sonu karşılaştırıldığında gelir vergisi stopaj mükellef sayısında %13,44 oranında artış yaşandığı görülmüştür.

Tablo 4.24. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesi ve Sonrası Mükellef Sayıları (2014 - 2018)

	Gelir Vergisi Gerçek Mükellef Sayısı	Gelir Stopaj Vergisi Mükellef Sayısı	GMSİ Mükellef Sayısı	Basit Usulde Vergilendirilen Gelir Vergisi Mükellef Sayısı	Kurumlar Vergisi Mükellef Sayısı	Katma Değer Vergisi Mükellef Sayısı
2014/Ocak	1.776.356	2.454.907	1.547.738	718.968	662.341	2.357.339
2018/Aralık	1.920.586	2.797.479	1.982.524	774.681	806.622	2.674.151
% Değişim	%8.11	%13.95	%28.09	%7.75	%21.78	%13.44

Not: Aynı dönem için nüfus değişim oranı ise %6,96 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK).

Kaynak: GİB, Bütçe Gelirleri İstatistikleri, (2021c). (Tablo, gib.gov.tr web adresinde bulunan Bütçe Gelirleri İstatistikleri Mükellef sayıları verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Vergi politikalarını oluşturanlar ile mükellefler arasında köprü vazifesi görmesi için kurulan Vergi Konseyi tüm tarafların haklarının temsil edildiği bir platformdur. 2018 yılında 1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 238. Maddesi ile mevcut yasal statüsü korunmuştur (HMB, 2020b). Ayrıca Gelir İdaresi Başkanlığı'nca 2006 yılında yayımlanan Mükellef Hakları Bildirgesi ile mükelleflerin genel hakları beyan edilmiş olup 2017 yılında çıkarılan “Vergi İncelemesinde Mükellef Hakları Genelgesi” ile mükelleflerin gerek genel gerekse bazı vergisel işlemlerde haklarının gözetildiği ortaya konmuştur (HMB, 2017).

Büyüme odaklı bir vergi sisteminin taşınması gereken niteliklerin başında öngörülebilirlik ve şeffaflık gelmektedir. Bu kriterlerin sağlanamadığı durumlarda vergi sisteminin iktisadi büyüme üzerinde olumlu etkiye sahip olması pek beklenemez. Vergi ile ilgili hususların önceden vergi kanunlarında belirlenmesi ve kanunların sık sık değiştirilmemesi gerekmektedir. Ayrıca sık sık vergi aflarına başvurulması da gerek mükelleflerin vergiye uyumu gerekse öngörülebilirlik üzerinde olumsuz etkiler yaratacağı bir gerçektir. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde 6552, 6736, 7020 ve 7143 sayılı kanunlar ile toplam dört kez vergi affına başvurulmuştur (Hünkar, 2020: 265).

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda GVK'ya ilişkin 286 ile 305 seri no arasında 20 adet, KVK hakkında 8 ile 16 seri no arasında 9 adet ve KDV'nin uygulama tebliği ve uygulama tebliğinde değişiklik yapılmasına ilişkin 23 adet genel tebliği çıkartılmıştır. Tüm bu genel tebliğlerin yanı sıra sayısız özel tebliğ (özelge) yayımlanmış ve vergi sisteminin karmaşık yapısı veya izaha gerek duyulan konulara netlik kazandırmak adına çaba sarf edilmiştir. Yayımlanan tüm bu tebliğler ışığında vergi sisteminin sadeleştirilmesi ve anlaşılabilir olması adına yeterli çalışmalar gerçekleştirilmediği görülmüştür (GİB, 2021d).

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda e-ticarette vergi kaybının engellenmesi için gerçekleştirilmesi planlanan hukuki düzenleme kapsamında 6563 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun 1 Mayıs 2015 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile elektronik ticarete dair esas ve usullerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca 6563 sayılı kanunda belirlenen usul ve esaslara uyulmaması hallerinde uygulanacak cezai müeyyidelere de yer verilmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2020).

Planda kamu gelirlerinin kalitesinin artırılması hususunda belirlenen amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilecek olan uygulamalar ve düzenlemelerin performans göstergelerine yer verilmiş olup bu göstergeler (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013):

- Vergi gelirlerinin GSYH içerisindeki payı,
- Kaldırılan istisna, muafiyet ve indirimlerin mali boyutu,
- Mükellefler tarafından vergiye uyum için harcanan süre,
- Yerel yönetimlerin öz gelirlerinin toplam gelirlerine oranı,
- Mükellef memnuniyet oranı,
- Ödenmeyen vergi tutarının tahakkuk eden vergiye oranı,
- Toplam vergiler içerisinde doğrudan vergilerin payı biçimindedir.

Tablo 4.25. Toplam Vergi Gelirlerinin GSYH İçerisindeki Payı (2014 - 2018)

	2014	2015	2016	2017	2018
Toplam Vergi Gelirleri	%19.5	%19.8	%20.2	%20.0	%19.6

Kaynak: GİB, Bütçe Gelirleri İstatistikleri, (2021b). (Tablo, gib.gov.tr web adresinde bulunan Bütçe Gelirleri İstatistikleri verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı sürecinde kamu gelirlerinin kalitesini artırma programı çerçevesinde belirlenen performans göstergelerinden biri olan istisna, muafiyet ve indirim gibi vergi harcaması kalemlerinden yürürlükten kaldırılanların mali boyutu ne merkezi yönetim bütçe kanunun vergi harcamaları listesinde ne de vergi harcama raporlarında detaylı bir biçimde ele alınmamıştır. Vergi harcamalarının mali boyutuna ilişkin istatistiklerin paylaşılmasına rağmen uygulamadan kaldırılan kalemlerin mali boyutuna değinilmediğinden karşılaştırmalı bir etkinlik analizi yapmak pek mümkün olmamıştır. Vergi harcama raporlarında ek olarak yer alan vergi harcama listelerinde yürürlükten kaldırıldığı ifade edilen kanun maddeleri ise genel itibarıyla farklı bir kanun maddesi içerisinde yeniden revize edilmesi yoluyla vergi harcamaları içerisindeki yerini korumuştur.

Tablo 4.26. Mükellefler Tarafından Vergiye Uyum için Harcanan Süre (Saat) (2014 – 2018)

	2014	2015	2016	2017	2018
Türkiye	226	217	216	170	170
OECD Ortalaması	172	167	165	165	164
Dünya Ortalaması	261	248	242	240	238

Kaynak: PWC, Paying Taxes in 2014-2018. (Tablo, www.pwc.com web adresinde bulunan PWC Paying Taxes raporlarındaki veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Mükelleflerin vergiye uyum için harcadıkları süre, vergi kanunlarının karmaşıklığının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Vergi kanunlarının karmaşıklığının yüksek olduğu ülkelerde vergiye uyum için harcanan sürenin artacağı tam

tersi durumda ise daha sade ve karmaşık olmayan bir vergi sistemi yapısının mevcut olduğunda ise vergiye uyum için harcanan sürenin düşeceği tahmin edilmektedir (Karabacak, 2013: 41). Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kamu gelirlerinin kalitesinin artırılması programının performans göstergeleri arasında yer alan mükellefler tarafından vergiye uyum için harcanan sürenin kalkınma planı dönemindeki seyrine bakılacak olursa 2016 yılına dek OECD ortalamasının oldukça üzerinde hatta dünya ortalamasına yakın bir tablo ortaya çıkmıştır. Ancak 2016 yılından sonra 2017 ve 2018 yıllarında yaşanan gelişmeler ışığında mükelleflerin vergiye uyum için harcadıkları süre hemen hemen OECD ortalaması düzeyine düşmüştür. Bu çerçevede planın sadece ilgili performans göstergesine bakıldığında programın vergi sisteminin karmaşıklığının giderilmesi hususundaki amaçlara ulaşıldığı ifade edilebilir. Ancak vergiye uyum için harcanan sürenin tek başına vergi sisteminin karmaşıklığını ifade eden bir gösterge olarak kabul edilmesi mevcut durumu ortaya koymada yetersiz kalacaktır. Çünkü ideal bir vergi sisteminde dahi belli bir vergiye uyum süresi gerekmekte ve bu sürenin ne olacağına dair belirlenen herhangi bir kriter bulunmamaktadır.

Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından 2019 yılında gerçekleştirilen Mükellef ve Meslek Mensubu Hizmet Memnuniyet Anketi kapsamında mükelleflerin memnuniyet oranı %78.24 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca bu oran memnuniyet anketinin 2015 yılında ilk kez yapıldığında elde edilen %76.94'ten 1.30 puan daha yüksek olarak ortaya çıkmıştır. Mükellef memnuniyet oranlarında çok yüksek olmamakla beraber bir düzey iyileşme yaşandığı görülmüştür (GİB, 2020a).

Tablo 4.27. Ödenmeyen Vergilerin Tahakkuk Eden Vergilere Oranı (2014 – 2018)

	2014	2015	2016	2017	2018
Ödenmeyen Vergilerin Tahakkuk Eden Vergiler İçerisindeki Payı	%14.8	%15.3	%18.8	%17.7	%18.6

Kaynak: GİB, Bütçe Gelirleri İstatistikleri, (2021c). (Tablo, gib.gov.tr web adresinde bulunan Bütçe Gelirleri İstatistikleri Genel Bütçe Gelirleri Tahsilat oranı verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ödenmeyen vergilerin tahakkuk eden vergilere oranında artış yaşandığı gözlemlenmiştir. Bu dönemde vergi dairesinin etkinliğinde düşüş yaşanmıştır.

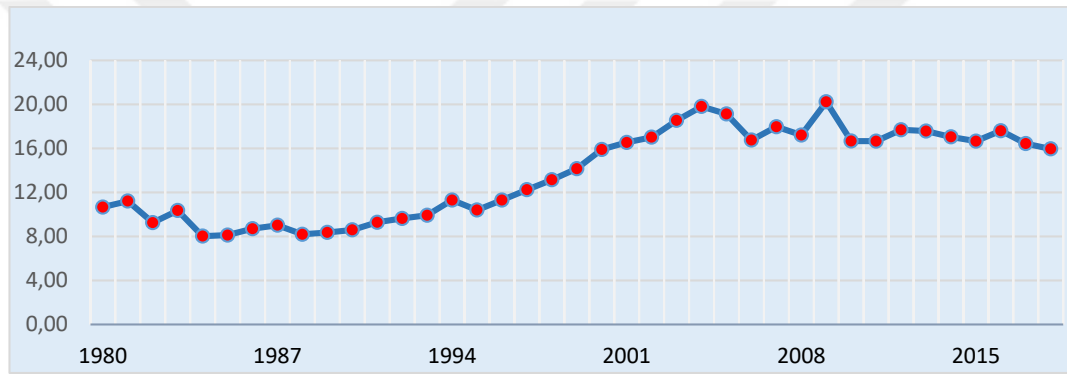
Tablo 4.28. Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı (2014 - 2018)

	2014	2015	2016	2017	2018
Dolaysız Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı	%32,5	%31,5	%32,7	%33,0	%37,2

Kaynak: HMB, Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri, (2020a). (Tablo, hmb.gov.tr web adresinde bulunan Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde dolaysız vergilerin toplam vergiler içerisindeki payında artış yaşandığı gözlemlenmiştir. Yaşanan bu değişimin vergi yükünün adaletli dağılımında olumlu bir gelişmedir.

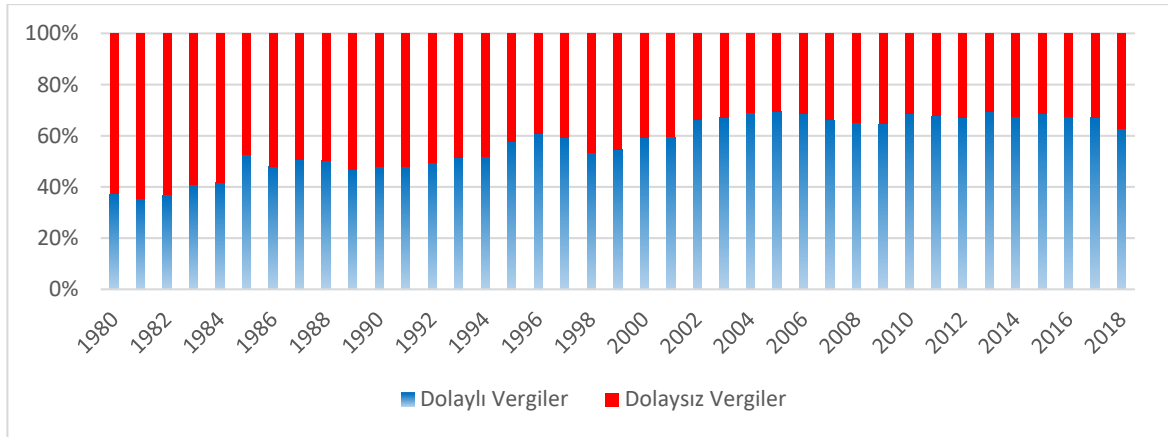
4.8. 1980 Sonrası Kalkınma Planlarındaki Vergi Politikalarına İlişkin Hedeflerin Genel Anlamda Değerlendirilmesi

Kaynak: HMB, Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri, (2020a). (Tablo, hmb.gov.tr web adresinde bulunan Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Grafik 4.1. Toplam Vergi Hasılatının GSYH İçerisindeki Payı (1980-2018)

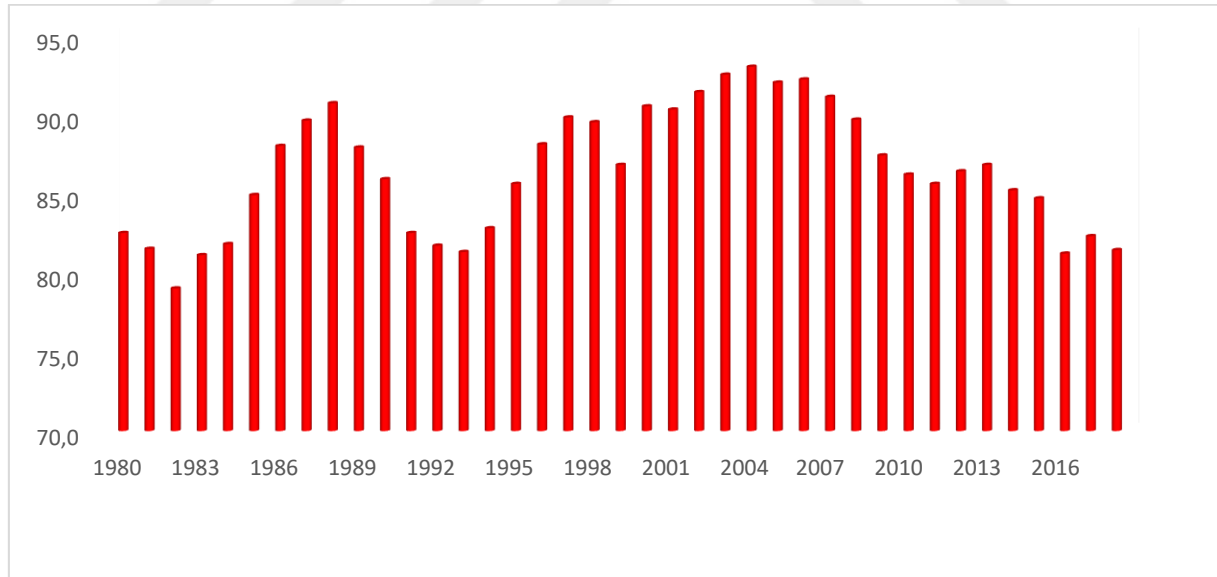
Kalkınma planlarında vergi hasılatına ilişkin hedeflerin genel itibariyle toplam vergi hasılatının artırılmasına yönelik olduğu görülmektedir. Bu kapsamda 1980 sonrası dönem için vergi hasılatındaki değişim değerlendirilecek olursa; 1980 yılında yaklaşık %10 düzeyinde seyreden toplam vergi hasılatının özellikle 5 Nisan 1994 kararları sonrası dönemde yükselmesiyle GSYH içerisindeki payının 2008 küresel finans krizini takip eden 2009 yılında %20'nin üzerinde gerçekleştiği 2018 yılında ise yaklaşık %16 düzeyinde olduğu görülmüştür. Kalkınma planlarında yer aldığı ölçüde olmasa dahi yıllar itibariyle vergi hasılatının istikrarlı biçimde artırıldığı görülmektedir.

Kaynak: HMB, Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri, (2020a). (Tablo, hmb.gov.tr web adresinde bulunan Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Grafik 4.2. Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Dağılımı (1980-2018)

Kalkınma planlarında vergi adaletine ilişkin hedeflerin değerlendirilmesinde esas alınan kriterlerden birisi olan dolaylı-dolaysız vergilerin dağılımını seyri değerlendirildiğinde dolaylı vergilerin payının yıllar itibariyle giderek artış gösterdiği görülmektedir. Bu durum vergi adaleti ilkesinden sapmalara sebep olsa da dönemin ekonomik koşullarına yanıt vermesi ve gerek takip gerekse tahsilatının daha kolay olması sebebiyle dolaylı vergilerin tercih edildiği söylenebilir.

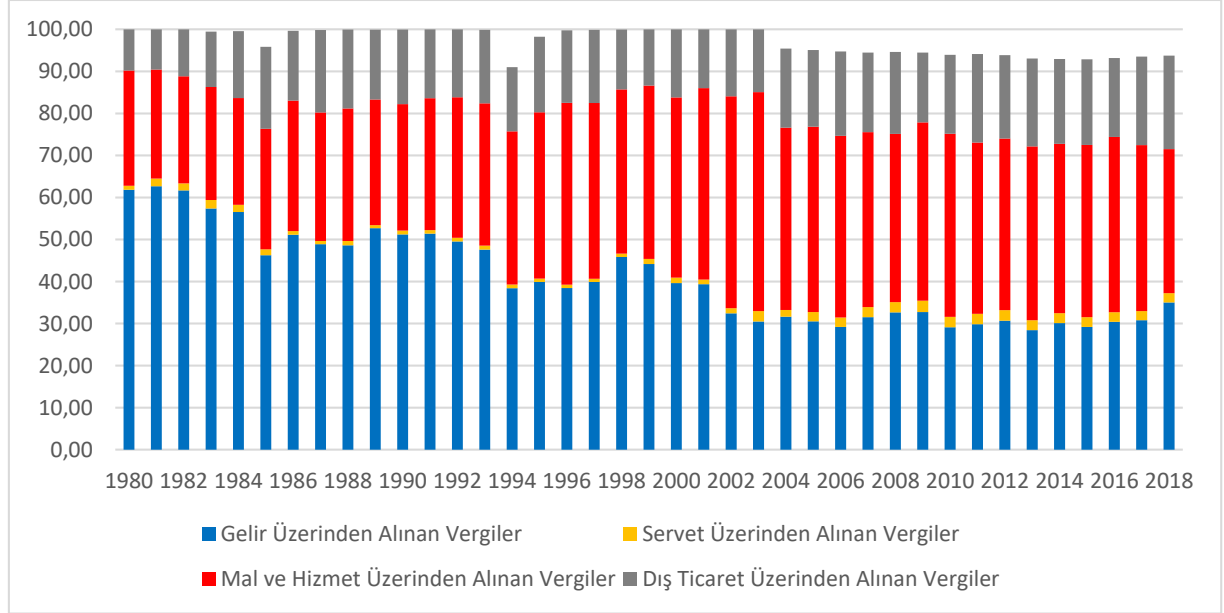

Kaynak: GİB (2021b), İstatistikler, Tablo 17. (Tablo gib.gov.tr web adresinde bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Grafik 4.3. Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilat Oranı (1980-2018)

Kalkınma planlarında vergi idaresinin ve vergi denetiminin etkinliğinin artırılmasına yönelik hedeflere yer verilmektedir. Bu bağlamda Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilat Oranı'nın yıllar itibariyle seyrine bakıldığında dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir.

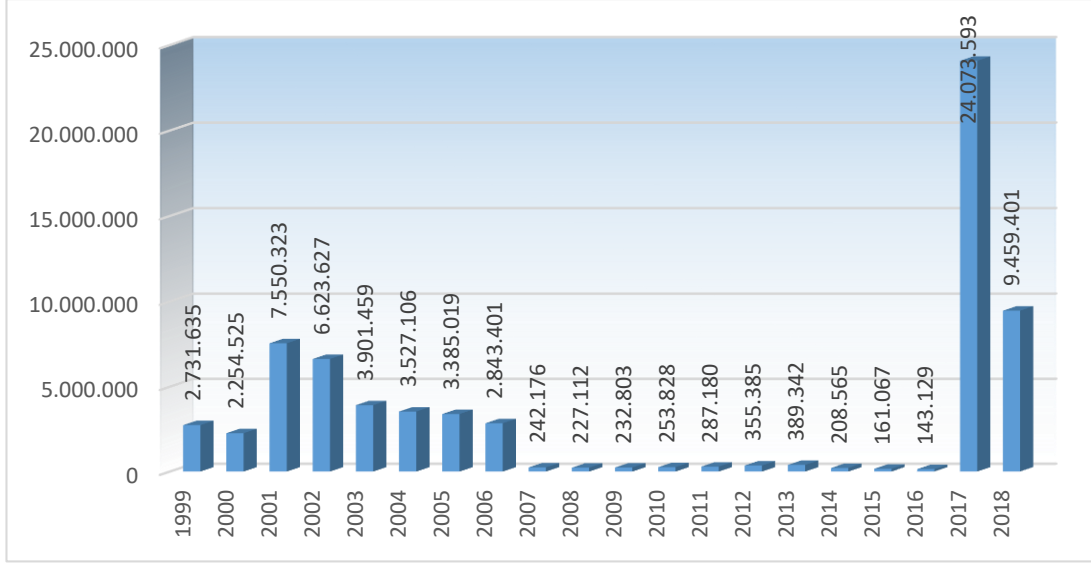
Ancak özellikle son on beş yıllık süreçte oranın giderek azaldığı görülmektedir. Vergi denetiminin artırılmasına yönelik çalışmalar ve vergi idaresinin otomasyona geçiş sürecinin hız kazandığı 1990-2000 yılları arasında yakalanan artış düzeyinin günümüzde tam tersi bir azalışa girdiği görülmektedir.

Kaynak: HMB, Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri, (2020a). (Tablo, hmb.gov.tr web adresinde bulunan Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri verileri kullanılarak hazırlanmıştır).

Grafik 4.4. Vergi Gelirlerinin Konuları İtibariyle Dağılımı (1980-2018)

Kalkınma planlarında vergi gelirlerinin dağılımına yönelik tek bir yol haritası belirlenmemiş her dönem mevcut koşullar ışığında hedefler belirlenmiştir. Ancak genel itibariyle 1980 sonrası dönemde gelir üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payında azalma meydana gelirken mal ve hizmet üzerinden alınan vergilerin payının giderek artış gösterdiği görülmektedir. Dolaylı vergilerin payının da yıllar itibariyle artış göstermesi bu değişimi destekler niteliktedir. Dış ticaret üzerinden alınan vergiler ise 1980 yılına kıyasla 2018 yılında iki katından fazla bir düzeyde gerçekleşmiştir. Servet üzerinden alınan vergilerde ise yıllar itibariyle büyük bir değişim yaşanmamıştır.

Not: 3.07.1995 tarihinde 4.839.558 kişiye ve 3.07.1995 ile 31.12.1998 tarihleri arasında ise 5.394.110 kişiye vergi kimlik numarası tahsis edilmiştir.

Kaynak: GİB (2021a), İstatistikler, Vergi Kimlik Numarası. (Tablo gib.gov.tr web adresinde bulunan veriler kullanılarak hazırlanmıştır).

Grafik 4.5. Tahsis Edilen Vergi Kimlik Numarası Sayısı (1999-2018)

Kalkınma planlarında vergi denetiminin etkinliği artırmak üzere vergi kimlik numarası uygulamasının başlatılması ve yaygınlaştırılması hedeflenmiş olup bu kapsamda 1999-2018 yılları arasında verilen vergi kimlik numara sayıları yukarıdaki tabloda yer almaktadır. Gerek uygulamanın başladığı yılları takip eden dönemde gerekse son yıllarda yaşanan yüksek artış dikkate alındığında vergi denetiminin etkinliğinin artırılması adına belirlenen hedefe ulaşıldığı söylenebilir.

Tablo 4.29. 1980 Sonrası Kalkınma Planlarındaki Hedefler ve Gerçekleşmeleri (1980 - 2018)

4.BYKP (1979 - 1983)	
HEDEFLER	GERÇEKLEŞMELER
• Mahalli idarelerin gelirlerinin artırılması	• 2380 sayılı kanun ile mahalli idarelere toplam vergi hasılatından pay verilmiştir.
• Bağımsız vergi yargısının sağlanması	• 2576 sayılı kanun ile üç dereceli yargı sisteminde yer alan itiraz ve temyiz komisyonlarının yerine vergi mahkemeleri kurulmuştur.
• Vergi yargılamada etkinliğin artırılması	• Vergi yargı sistemi iki dereceli bir sisteme dönüştürülerek, birinci derece mahkemesi olarak vergi mahkemeleri belirlenmiştir.
• Vergi gelirlerinin enflasyon karşısında korunmasının sağlanması	• 1981 yılında peşin ödeme aracı olarak geçici vergi uygulaması başlatılmıştır.
• Servet vergilerinin diğer vergilerin otokontrol aracı olarak kullanılmasının sağlanması	• Motorlu Taşıtlar, Emlak ve Veraset ve İntikal Vergilerinde düzenlemelere gidilerek diğer vergilerin otokontrol aracı olarak kullanılması sağlanmaya çalışılmıştır.
• Dış ticaret ile ilgili vergisel düzenlemelerin yapılması	• İthalatta alınan damga vergisi %25 oranından %1'e indirilmiştir.
• Ücretler üzerindeki ağır vergi yükünün düşürülmesi	• Gelir vergisi oranlarının yükseltilmesi nedeniyle vergi yükü artmıştır.
• Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi	• Kayıp ve kaçakları önlemek için uygulanan hapis cezası TVS'den çıkartılarak ekonomik suça ekonomik ceza yaklaşımı kabul edilmiştir. • Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi için 1982 yılında Hayat Standardı Esası getirilmiştir.

5.BYKP (1985 - 1989)	
HEDEFLER	GERÇEKLEŞMELER
• Kurumlaşmayı, tasarrufları ve yatırımları teşvik edecek vergisel düzenlemelerin yapılması	• Gelir ve Kurumlar Vergisinde istisna ve muafiyetlerin kapsamı genişletilmiştir.
• Vergi idarelerinin etkinliğinin artırılması	• 1989 yılında Vergi İstihbarat arşivi kurularak bu sayede hızlı ve güvenli bilgiye ulaşmak amaçlanmıştır.
• Katma değer sistemine geçilmesi	• 3065 sayılı KDV Kanunu ile 1985 yılında katma değer sistemine geçilmiştir.
• Sade, kolay anlaşılır ve adil bir vergi sistemi oluşturulması	• KDV'ye geçilmesiyle kaldırılan vergiler sayesinde vergi mevzuatında sadeleşmeye gidilmiştir. Ayrıca ücretlilere vergi iadesi uygulamasının getirilmesiyle daha adil bir vergi düzeni oluşturulmaya çalışılmıştır. KDV mükelleflerine ödeme kaydedici cihazları kullanma mecburiyeti ile yazarkasa uygulaması getirilmiştir.
• Mahalli İdarelerin gelirlerinin artırılması	• Emlak vergisinin tahsilatı mahalli idarelere devredilmiştir. Mahalli İdarelerin gelirlerinin GSMH içerisindeki payı %27 artış göstermiştir.
• Vergi kayıp ve kaçaklarının en aza indirilmesi	• 1985 yılında tarhiyat öncesi uzlaşma uygulaması getirilerek kayıp ve kaçakların azaltılması ve tahsilatın hızlandırılması amaçlanmıştır.

Tablo 4.29. 1980 Sonrası Kalkınma Planlarındaki Hedefler ve Gerçekleşmeleri (1980 - 2018)
(Devamı)

6.BYKP (1990 - 1994)	
HEDEFLER	GERÇEKLEŞMELER
• Toplam kamu gelirlerinin, dolaylı ve dolaysız vergilerin arttırılması	• Bu dönemde hem toplam kamu gelirleri hem de dolaylı ve dolaysız vergilerde artış meydana gelmiştir.
• Türkiye ve AB ilişkilerini güçlendirici vergi uyum çalışmalarının yapılması	• 1996 yılından itibaren Gümrük Birliği uygulamaları başlatılmıştır.
• Çifte vergilendirmeyi önlemek için ikili anlaşmalar yapılması	• 12 adet ÇVÖA imzalanmış ve bunlardan dördü bu dönemde yürürlüğe girmiştir.
• Vergi istihbarat arşivinin etkinliğinin artırılması	• Vergi İstihbarat Uzmanlığı kadrosu ihdas edilmiştir.
• Vergi tahsilatındaki verimliliğin artırılması	• Vergi denetimi ve vergi idaresinin etkinliğinin ölçülmesi adına TOBB öncülüğünde vergi uzlaşma taslağı hazırlanmıştır.
• Mahalli idarelerinin öz gelirlerinin artırılması	• Mahalli İdarelerin toplam gelirlerinde artış yaşanmasına karşın, vergi gelirlerinde azalma meydana gelmiştir.
7.BYKP (1996 - 2000)	
HEDEFLER	GERÇEKLEŞMELER
• Ücretliler üzerindeki vergi yükünün düşürülmesi	• Ücretliler için uygulanacak olan gelir vergisi oranları düşürülmüştür.
• Özel tüketim vergisinin yürürlüğe konulması	• Özel tüketim vergisi kanun tasarısı TBMM'ye sunulmuş ancak bu dönemde yasalaşamamıştır.
• Gelir ve kurum vergisi oranlarında indirimle gidilmesi	• Kurumlar Vergisi oranı %46'dan %25'e düşürülmüştür.
• Mahalli idarelerin mali ve idari yönden güçlendirilmesi	• Mahalli idarelerin gelirlerinde yaşanan artışa karşın harcamaları daha yüksek oranda artış göstermektedir. Mahalli İdarelerin mali bağımlılıkları devam etmektedir.
• Vergi gelirlerinin artırılması	• Vergi gelirlerinde bu dönemde artış meydana gelmiştir.
• Vergi idaresi ve denetiminde etkinliğin artırılması için vergi kimlik numarasının verilmesi	• 1995 yılında Vergi Kimlik numarası uygulamasına başlanmış ve bu dönemde yaklaşık 15 milyon kişiye kimlik numarası tahsis edilmiştir. • Bir önceki kalkınma planında vergi idaresinde otomasyona geçilmesi hedeflenmiş olup 1998 yılında VEDOP uygulaması uygulamaya konulmuştur.

Tablo 4.29. 1980 Sonrası Kalkınma Planlarındaki Hedefler ve Gerçekleşmeleri (1980 - 2018)
(Devamı)

8.BYKP (2001 - 2005)	
HEDEFLER	GERÇEKLEŞMELER
• Vergi İdaresinde tam otomasyona geçilmesi	• 2004 yılında VEDOP II uygulamaya konulmuştur.
• Vergi harcamalarının denetim altına alınması ve raporlanması	• 5018 sayılı KMYKK ile vergi harcamalarının 2006 mali yılından itibaren bütçe ek cetveline eklenmesi kararlaştırılmıştır.
• Vergilerin öngörülebilir olması	• Vergi aflarına bu dönemde de başvurulmuş olup vergilerin öngörülebilirliğini artırma hedefi sağlanamamıştır.
• Mahalli idarelerin mali gücünün artırılması	• Mahalli idarelerin gelirlerinde nominal artış yaşanmakla beraber, gelirlerinin GSYH oranında düşüş yaşanmıştır.
• Vergi gelirlerinin (genel bütçe) artırılması	• Vergi gelirlerinin bu dönemde GSMH içerisindeki payında artış yaşanmıştır. Ayrıca bir önceki kalkınma planında hedeflenen Özel Tüketim Vergisi yürürlüğe konmuştur.
• Dolaysız vergilerinin artırılması, dolaylı vergilerin azaltılması	• Hedeflenenin aksine dolaysız vergiler azaltılarak, dolaylı vergiler artırılmıştır.

9.BYKP (2007 - 2013)	
HEDEFLER	GERÇEKLEŞMELER
• İstihdam üzerindeki vergi yükünün düşürülmesi	• İstihdam üzerindeki vergi yükü %42,7'den %35,9'a gerilemiştir.
• Vergi mevzuatının sadeleştirilmesi	• GVK ve VUK'un modern gereksinimleri karşılayacak biçimde baştan sona revize edilmesi ve yeniden yazılma sürecine devam edilmiştir.
• Vergi harcamalarının revize edilmesi	• Gelir ve Kurumlar vergisinde muafiyet ve istisnalar revize edilmiştir.
• Mükellef hakların iyileştirilmesi	• Mükellef Hizmetleri Merkezi kurulmuştur. 2006 yılında Mükellef Hakları Bildirgesi ile mükelleflerin genel hakları beyan edilmiştir.
• ARGE faaliyetlerindeki vergi teşviklerinin kapsamının genişletilmesi	• İşletmelerin Ar-Ge harcamalarının tamamını gelir ve kurumlar vergisi matrahının tespitinde indirim konusu yapmalarına olanak tanınmıştır.
• Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi	• 2008 yılında Varlık Barışı getirilmiştir

Tablo 4.29. 1980 Sonrası Kalkınma Planlarındaki Hedefler ve Gerçekleşmeleri (1980 - 2018)
(Devamı)

10.BYKP (2014 - 2018)	
HEDEFLER	GERÇEKLEŞMELER
• Toplam vergi yükünün artırılması	• Toplam vergi yükünün GSYH'ya oranı %25,2 düzeyinde iken 2018 yılında bu oran %24,3 düzeyinde gerçekleşmiş artışın aksine azalma meydana gelmiştir.
• Vergi harcamalarının revize edilmesi ve kapsamının daraltılması	• Vergi harcamalarının GSYH içerisindeki payının 2014 yılında %1,3 düzeyinde olduğu görülürken bu oranın 2018 yılında %4 düzeylerine ulaşması vergi harcamalarına daha fazla başvurulduğunu gösterir niteliktedir.
• Vergi sisteminin sadeleştirilmesi	• Gelir vergisi, kurumlar vergisi ve katma değer vergisinde bu dönemde çok sayıda genelge ve özelge yayınlanmıştır. Bu durum vergi sisteminin karmaşıklığının pekte giderilmediğini gösterir niteliktedir.
• Vergiye uyum için harcanan sürenin düşürülmesi	• Bu dönemde vergiye uyum için harcanan süre 226 saatten 170 saate düşmüştür.
• Vergiye gönüllü uyumun artırılması	• Kendileri hakkında vergi incelemesi başlatılmamış veya takdir komisyonuna sevk edilmeyen vergi yükümlülükleri için 2017 yılında izaha davet uygulaması getirilmiştir.
• Vergi tabanının genişletilmesi	• Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, Katma Değer Vergisi ve GMSİ mükellef sayılarında nüfus artış oranının üzerinde artış yaşanmıştır.
• E-ticaretin vergilendirilmesi kapsamında düzenlemelerin yapılması	• 6563 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun 1 Mayıs 2015 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

1980 sonrası kalkınma planlarında yer alan vergi politikalarına ilişkin hedeflerin gerçekleşmeleri bakımından kalkınma planları değerlendirildiğinde bazı kalkınma planlarının diğerlerine kıyasla daha başarılı olduğu görülmektedir. 1980 öncesi Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında belirlenen hedefler istenen düzeyde gerçekleşmiştir. Ancak Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında hedeflerden sapmalar meydana gelmiş ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının gerçekleşme durumu değerlendirildiğinde ise hedeflerin oldukça gerisinde kaldığı görülmektedir. 1973 Petrol krizi ve 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sonrası girilen ekonomik darboğazın etkisi altında oluşturulan kalkınma planı hedefleri etkili olarak uygulanamamıştır. Ayrıca 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrası Türkiye ekonomisinin daha da kırılgan bir hal alması ve kabul gören iktisadi görüşün değişikliğe uğraması bu planda yer alan hedeflerin gerçekleşmesi önünde yer alan engeller olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma planının en önemli gelişmesi ise vergi yargı sisteminin iki dereceli bir yapıya kavuşturulması ve birinci derece mahkemeler olarak vergi

mahkemelerinin belirlenmesidir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planının en önemli gelişmesi ise KDV kanunu ile katma değer sistemine geçilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde birçok sayıda ÇVÖA imzalanmış ancak bu dönemde vergi gelirlerine ait hedefler istenen düzeyde gerçekleştirilememiştir. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde 15.000.000'dan fazla kişiye vergi kimlik numarası tahsis edilmiştir. Ayrıca yine bu dönemin vergi politikalarına ilişkin en önemli gelişimi tam otomasyon kapsamında VEDOP sisteminin uygulamaya konmuş olmasıdır. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde yürürlüğe konan ÖTV bu dönemin en önemli gelişmesi olarak kabul edilse de 5018 sayılı KMYKK kanunu ile vergi harcamalarına ilişkin verilerin bütçe ek cetvellerinde yer verilmesi mali saydamlık ilkesi kapsamında meydana gelen bir diğer önemli gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında ise Ar-Ge harcamalarının tamamını gelir ve kurumlar vergisi matrahının tespitinde indirim konusu yapmalarına olanak tanınması kalkınma planlarında vergilerin mali olmayan amaçlarına yönelik politikalara da yer verildiğini kanıtlar niteliktedir. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında ise vergiye uyumun iyileştirilmesine ilişkin bir gösterge olarak kullanılan vergiye uyum için harcanan sürenin oldukça azaltıldığı görülmektedir. Vergi idaresinin ve vergi yargısının yükünün hafifletilmesi için getirilen izaha davet uygulaması dönemin bir diğer önemli gelişmesidir. Ayrıca Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde 6563 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında kanun kapsamında ticari iletişim, hizmet sağlayıcı ve aracı hizmet sağlayıcıların yükümlülükleri, elektronik ticaret ile ilgili yapılan sözleşmeler, elektronik ticarete dair bilgi verme sorumlulukları gibi hususlar düzenlemiş ve yürürlüğe girmiştir. Kalkınma planlarında yer alan vergi politikalarına ilişkin hedeflerin tutarlı biçimde yer alması, hedeflerin sadece fiskal amaçla sınırlı kalmaması ve hedeflerin etkinliğinin değerlendirilebilmesi için öngörülen performans göstergelerine planda yer verilmesi bakımından Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 1980-2018 döneminin en başarılı kalkınma planı olarak nitelendirilebilir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

1980 sonrası Beş Yıllık Kalkınma Planlarında belirtilen hedeflerde ortak biçimde ortaya çıkan birtakım hedeflerin olduğu görülmektedir. Hemen her planda toplam kamu gelirleri ve toplam vergi gelirlerine dair planlarda hedeflere yer verildiği görülmektedir. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ile Onuncu Beş Yıllık Kalkınma planları arasındaki toplam vergi gelirleri hedefleri değerlendirildiğinde, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında beklenen düzeyde artışın gerçekleşmediği ancak diğer planlarda hedeflerin tutturulduğu görülmektedir. Hatta Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma planı döneminde bir azalma beklenmekte iken aksine bir artış yaşandığı görülmüştür. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ise dönem başı ve sonu vergi gelirleri karşılaştırıldığında kayda değer bir değişim yaşanmadığı ortaya çıkmaktadır.

Göze çarpan bir diğer ortak başlık ise dolaylı-dolaysız vergilerin dağılımına ilişkin hedefler ortaya çıkmaktadır. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında vergi adaletini bozucu etkisinden ötürü genel olarak dolaylı vergilerin payının düşürülmesi üzerine hedefler yer alsa da bazen tam tersi hedeflere de yer verildiği görülmektedir. Dördüncü, Altıncı, Sekizinci ve Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planlarında dolaylı vergilerin payının artış gösterdiği diğer Beş Yıllık Kalkınma Planları dönemlerinde ise nispeten bir azalış gösterdiği görülmektedir.

Mahalli idarelerin gerek mali gerekse idari anlamda özerklik kazanmaları ve görevlerine paralellik gösterecek nitelikte finansal yeterliliğe sahip olabilmeleri adına Beş Yıllık Kalkınma Planlarında mahalli idarelerin gelirlerinin artırılmasına yönelik hedefler yer almaktadır. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma planında belirtilen hedefler çerçevesinde bu dönemde mahalli idarelerin gelirlerini artırmaya yönelik düzenlemelere yer verildiği görülmektedir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde emlak vergisinin tahsilatının mahalli idarelere devredilmesiyle gelirlerinde oldukça yüksek düzeyde bir artış sağlanmıştır. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde mahalli idarelerin öz gelirlerinin artırılması hedeflenmiş olsa da bu hedefe ulaşamadığı görülmüştür. Ayrıca Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde mahalli idarelerin vergi gelirlerinde yaşanan artışa rağmen harcamalarında meydana gelen daha yüksek oranlı artış ise mahalli idarelerin kaynak sorunu ortadan kaldırılamamıştır.

Beş yıllık kalkınma planı dönemlerinde vergiye gönüllü uyumun artırılması ve öngörülebilirliğin artırılması gibi birtakım hedeflere yer verilmiştir. Ancak bu dönemlerde özellikle Dördüncü, Sekizinci, Dokuzuncu ve Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde sıklıkla başurulan vergi afları bu hedeflere ulaşılmasının önünde engel oluşturmıştır. Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumlarını azaltıcı bir etki yaratan vergi afları aynı zamanda öngörülebilirlik hedeflerinden de uzaklaşılmasına neden olmaktadır. Kısa vadede her ne kadar vergi hasılatı üzerinde olumlu etkilere sahip olsa da uzun dönemde ortaya çıkaracağı olumsuz etkiler göz önünde bulundurularak hareket edilmesi ve daha az yapılandırma adıyla gizli vergi aflarına başvurulması vergi sisteminin işlerliğine olumlu katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Bunlara ek olarak her kalkınma planı döneminde o döneme has birtakım önemli gelişmeler ve vergisel düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde vergi uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin getirilen tarhiyat öncesi uzlaşma yöntemi ile tarhiyat öncesi ve sonrası uzlaşma olarak ikili bir yapı hayata geçirilmiştir. Yine aynı dönemde gerçekleştirilen ve dönemin en önemli vergisel düzenlemesi olarak kabul edilebilecek bir diğer husus ise KDV'nin uygulamaya konulması olmuştur. KDV'nin uygulamaya konmasıyla vergi adaletinin iyileştirilmesi, vergi hasılatının arttırılması, vergi kaçakçılığının azaltılması ve bu verginin uygulamaya konulmasıyla yürürlükten kaldırılan vergilerin yarattığı karışıklığın ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. KDV hasılatının kaldırılan vergilerin toplam hasılatına yakın seyretmesi verginin istenen etkilerinin gerçekleştiğini göstermektedir.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ise on iki taraf devlet ile ÇVÖA imzalanmış ve bunlardan ikisi aynı dönemde yürürlüğe girmiştir. Çifte vergilendirmenin önlenmesi adına bu dönemde gerçekleştirilen anlaşmalar oldukça önem arz etmektedir. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde toplam kamu gelirlerinin GSMH içerisindeki payında, toplam vergi hasılatının kamu gelirleri içerisindeki payında ve genel bütçe vergi gelirlerinin toplam kamu gelirleri içerisindeki payında artış yaşanmıştır.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ise bilgisayar ve bilişim teknolojilerden faydalanmak suretiyle vergi denetimde dijitalleşmenin adımları atılmıştır. Bu dönemde VEDOP olarak adlandırılan otomasyon projesi hayata geçirilmiştir. Ayrıca yine aynı dönemde vergi denetiminin etkin hale getirilmesi ve denetimin kolaylaştırılması adına mükelleflere vergi kimlik numarası verilmesi hedeflenmiş olup Yedinci Beş Yıllık

Kalkınma Planı döneminde 15.000.000'dan fazla mükellefe bu kapsamda vergi kimlik numarası verilmiştir.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminin en önemli vergisel düzenlemesi olarak kabul edilebilecek düzenleme ise ÖTV'nin uygulamaya konması olmuştur. ÖTV çatısında birleştirilen on altı adet vergi, harç, fon ve pay ile karmaşıklığın önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca ÖTV'nin yürürlüğe girmesiyle KDV'de yer alan %26 ve %40 oranındaki yükseltilmiş oranlar kaldırılmıştır. Ayrıca yine aynı dönemde Gelirler Genel Müdürlüğü 2005 yılında 5345 sayılı kanunla gerçekleştirilen yeniden yapılanma süreci sonrasında Gelir İdaresi Başkanlığı'na dönüştürülmüştür. Gelir İdaresi Başkanlığı daha yenilikçi bir yaklaşımla vergi toplama maliyetlerinin düşürülmesi, vergiye gönüllü uyumun artırılması ve etkinliğin artırılması amaçlanmıştır. VEDOP I kapsamında başlatılan çalışmalara Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde de devam edilmiş olup VEDOP II aşamasına geçilmiştir. VEDOP II aşamasında hayata geçirilen elektronik uygulamalar ile mükelleflere ve vergi idaresine kolaylık sağlanmıştır.

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma planı döneminde bölgesel kalkınmayı desteklemek ve bölgelerarası eşitsizlik farkının giderilmesi adına indirimli vergi oranı uygulaması gelir ve kurumlar vergisi kapsamında uygulanarak iktisadi kalkınmayı desteklemek amaçlanmıştır. Ayrıca AR-GE faaliyetlerinin desteklenmesi kapsamında mevcut vergisel teşviklerin süresi uzatılmış ve AR-GE bölgesi dışında faaliyet gösteren firmaların AR-GE harcamalarının vergi matrahından düşürebilecekleri oran %40'dan %100'e çıkarılmıştır.

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde vergiye gönüllü uyumun artırılması adına 2017 yılında izaha davet uygulaması getirilmiştir. Bu dönemde mükellef haklarına ilişkin gerçekleşen bir gelişme ise 2017 yılında yayınlanan "Vergi İncelemesinde Mükellef Hakları Genelgesi" olarak ortaya çıkmaktadır. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde elektronik ticarete vergi kaybının önlenmesi adına 6563 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanunun yürürlüğe girmesi plan döneminde gerçekleştirilmiştir.

1980 sonrası dönem için kalkınma planları bütüncül bir yaklaşımla değerlendirildiğinde vergi politikalarına ilişkin hedeflerin vergi gelirleri, vergi adaleti, mahalli idarelerin gelirleri gibi temel başlıklarda toplandığı ancak dönemin getirdiği koşullara göre ek hedeflere de yer verildiği görülmektedir. Vergi adaletinin sağlanabilmesi

adına bazı dönemlerde dolaysız vergilere ağırlık verilmeye çalışılsa da mevcut ekonomik koşulların imkan vermemesi sebebiyle bu hedeften sapmalar yaşandığı görülmektedir. Vergi gelirlerinin artırılması hususunda ise kısa vadeli planlar sebebiyle vergi adaletinden çoğu zaman ödün verildiği görülmektedir. Kalkınma planlarında yer alan hedefler belirlenirken nominal değerler üzerinden hedef konması çoğu zaman görünüşte hedeflere ulaşıldığı gibi bir izlenime kapılmaya sebep olsa da oransal olarak bir mukayese yapıldığında aslında mevcut durumun belirtildiği biçimde gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır.

Vergi gelirlerinin artırılması konusunda planlarda belirtilen hedeflere bazı dönemlerde ulaşılmış olduğu görülse de bu durumun hedeflerin yüzde veya oransal olmaktan ziyade parasal değer olarak belirlenmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Çünkü vergi hasılatının milli gelirdeki payına bakıldığında hedeflenen düzeye çoğu kalkınma planında ulaşamadığı ortaya çıkmaktadır. Vergi adaletinin sağlanması konusunda planlarda belirtilen hedeflere dair yapılacak değerlendirmede ilk akla gelen dolaylı-dolaysız vergilerin dağılımı dikkate alındığında vergi adaletini bozucu etkisi olan dolaylı vergilerinin payının giderek artış gösterdiği ve hedefe ulaşamadığı görülmektedir.

Vergi tabanının genişletilmesi konusunda planlarda belirtilen hedeflere dair mükellef sayılarındaki değişim dikkate alınarak yapılacak bir karşılaştırmada ise son yıllarda meydana gelen artış göze çarpmaktadır. Nüfus artış oranı ile mükellef sayılarındaki artış karşılaştırıldığında ise mükellef sayılarında nüfus artış oranının üzerinde bir artış yaşandığı görülmektedir. Sadece mükellef sayılarındaki artışla yapılan bir değerlendirme neticesinde bu hedefe son dönemde ulaşıldığı söylenebilir.

Mahalli idarelerin görevleriyle orantılı mali özerkliğe kavuşmalarına dair planlarda belirtilen hedeflere ise yıllar itibarıyla ulaşamadığı görülmektedir. Her ne kadar yapılan düzenlemelerle mahalli idarelerinin gerek öz gelirleri gerekse toplam gelirleri artırılmış olsa da mahalli idarelerin harcamalarında meydana gelen artıştan daha düşük seyrettiği görülmekte ve hedeflere istenen ölçüde ulaşamadığı görülmektedir.

Sonuç olarak Beş Yıllık Kalkınma Planları'nda yer alan vergi politikalarına ilişkin hedeflere istenilen düzeyde ulaşamadığı görülmektedir. Ayrıca planlarda yer alan hedeflerin ve hedeflerin değerlendirilmesine ilişkin göstergelerin sürekli değişiklik göstermesi izlenmesini, etkinlik ve gerçekleşme düzeyinin kontrol edilmesini

zorlaştırmaktadır. Kalkınma planlarında daha gerçekçi hedefler konulması, öne çıkan vergi politikasına ilişkin hedeflerin düzenli bir biçimde kalkınma planlarında yer alması ve belirlenen göstergelerin sürekli olarak değişim göstermemesi ile kalkınma planlarının daha verimli bir yol haritasına dönüşeceği ifade edilebilir. Ayrıca kalkınma planlarında yer alan hedeflere ilişkin gerçekleşme durumlarına ilişkin istatistiklerin kamuoyuyla düzenli ve kolay erişilebilir biçimde paylaşılmasının da öngörülebilirlik açısından olumlu bir etki yaratacağı düşünülmektedir. Bu sayede hem öngörülebilirlik artacak hem de mükelleflerin vergiye uyumunda artış yaşanabilecektir.

Kalkınma planlarında vergi politikalarına ilişkin hedeflerin, vergi yükünü ve vergi hasılatını artırmak üzerine odaklanması yerine optimal vergi yükünün sağlanması üzerine odaklanmasının daha iyi olacağı düşünülmektedir. Planlarda yer verilen vergi politikası hedefleri ile vergi tabanının genişletilmesi ve vergi adaletinin tahsis edilmesi sağlanmalıdır. Türk Vergi Sistemi'nde zayıf yönlerinden biri olarak kabul edilen vergi kanunlarının sık değiştirilmesi sorununun önlenmesi, bunun yerine vergi sisteminin kalkınma planlarındaki vergi politikası hedefleriyle destelenecek biçimde kapsamlı bir değişimle ele alınması ve bu sayede vergi aflarına ihtiyaç duyulmayacak biçimde şekillendirilmesi yararlı olacaktır. Bu sayede hem öngörülebilirlik hem de mükelleflerin vergiye uyumu üzerinde olumlu etkiler yaratılacağı düşünülmektedir. Vergi ayrıcalıkları olarak nitelendirilen istisna, muafiyet, indirim vb. uygulamaların kapsamlarının daraltılması da uygulanabilmesine imkan tanıyabilecektir. Ayrıca servetin vergilendirilmesinin gelir dağılımında adaletin sağlanmasına yapacağı katkının büyük önem taşıdığı düşünüldüğünde servet vergilerinin Türk Vergi Sistemi içerisindeki payının arttırılması yararlı olabilecektir.

6. KAYNAKLAR

- Acar, F. (2013). Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013). ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, 1(2), 15-32.
- Acar, İ. A., ve Merter, M. E. (2004). Türkiye’de 1990 Sonrası Dönemde Vergi Denetimi ve Vergi Denetiminde Etkinlik Sorunu. Maliye Dergisi, 147,5-27.
- Albayrak, M. (2007). Demokrat Parti Döneminde Milli Korunma Kanunu Uygulamaları (1955-1960). Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 23(67-68-69), 219-250.
- Alpay, Y. ve Alkin, E. (2020). Olaylarla Türkiye Ekonomisi: Yirminci Yüzyıl Türkiye Ekonomi Tarihi (4. Baskı). İstanbul: Hümanist Yayıncılık.
- Altıparmak, A. (1998). Türkiye’de Cumhuriyetin İlk Yıllarında Mütteşebbis Sınıfının Gelişimi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(1), 65-80.
- Arıcıoğlu, E. (2012). Kalkınma Kavramına Küreselleşme Perspektifinden Bir Bakış. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(1), 36-53.
- Armağan, R. (2007). Türkiye’de Gelir ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin Vergi Gelirleri Üzerine Etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(3), 227-252.
- Arslan, E. (2006). Türkiye’de Katma Değer Vergisi Uygulaması ve Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ay İ. (2012). II. Dünya Savaşı Ulusal Planlama Faaliyetleri: 1946 İvedili Sanayi Planı ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’nın Karşılaştırmalı Analizi. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 62(1), 147-172.
- Aydın, M. K. (2019). Milli Korunma Kanununun Hayata Geçirilişi (1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29(1), 413-428.
- Aykın, H. (2017). Emlak Alım Vergisi, 10 Ocak 2021 tarihinde <https://vergidosyasi.com/2017/01/01/konut-tapu-harcinda-artan-oranli-tarife-usulu-ulke-ornekleri-ve-turkiye-acisindan-degerlendirme/> adresinden alınmıştır.
- Başaran, A. (2017). Adam Smith ve Karl Marx’ın Düşüncelerinde Sınıf Kavramının Yeri. Politik Ekonomik Kuram, 1(1), 214-237.
- Başkaya, F. (2000). Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü. Ankara: İmge Kitabevi.
- Başoğlu, U. ve Parasız, İ. (2002). İktisadi Planlamaya Giriş. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Berber, M. (2017). İktisadi Büyüme ve Kalkınma. Trabzon: Celepler Matbaacılık Basım Yayın ve Dağıtım.
- Bolahatoğlu, M. (2018). Emlak Vergisi ve Türkiye Uygulamasının Değerlendirilmesi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

- Boratav, K. (1982). Türkiye’de Devletçilik. Ankara: Savaş Yayınları.
- Boratav, K. (2015). Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bozdoğan, D. ve Kurt, S. (2016). Hayat Standardı Esasının Anayasal Vergileme İlkeleri Açısından İncelenmesi ve Vergiye Gönüllü Uyum Üzerindeki Etkisi. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 11(2), 59-76.
- Boztemur, R. (1996). Özel Girişimciliğin Gelişiminde Devletin Rolü: İş Bankası Örneği. Tarih Araştırmaları Dergisi, 18(29), 63-79.
- Bulut, M. (2003). 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye’de Devletçiliğe Geçiş. Bilig Dergisi, (26), 77-101.
- Candan, N. (2012). Türkiye’de 1990 Yılından Sonra Uygulanan Vergi Politikaları ve Kriz Etkisi. Tarım Ekonomisi Dergisi, 18(2), 79-86.
- Cenikli, E., ve Şahin, D. (2013). Türk Gelir İdaresinde Otomasyon Projeleri. Journal of Internet Applications ve Management/İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi, 4(1).
- Çalık, Ü. (2012). Demokrat Parti Dönemi İktisat Politikalarına Yeni Bir Yaklaşım. Liberal Düşünce Dergisi, (65), 187-196.
- Çelebi, A. K., ve Kahrıman, H. (2011). Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de AR-GE Faaliyetlerine Yönelik Vergi Teşvikleri ve Bunların Karşılaştırmalı Analizi. Maliye Dergisi, 161(2011), 33-63.
- Çelebi, E. (2002). Atatürk’ün ekonomik reformları ve Türkiye ekonomisine etkileri (1923-2002). Doğu Üniversitesi Dergisi, (5), 17-50.
- Çetin, G. (2010). Bilişim Teknolojilerindeki Gelişmelerin Vergilemede Kayıt Düzeni ve Denetim Uygulamalarına Etkisi. Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2(1), 79-86.
- Çınar, V. (2018). Kalkınma Planlarının Mantığı ve Uygulama Etkinliği Bakımından 1980 Öncesi ve Sonrasının Mukayeseli Bir Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Çokgezen, J.Y. (2010) 1980’den Günümüze Türkiye Ekonomisi, İstanbul: Beta Basım.
- Demirbaş, M. (2003). 1980 Dönüşümünün İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkisi. Fırat University Journal of Social Science, 13(2), 233-249.
- Derdiyok, T. (2001). 1980 Sonrası Borçlanma Politikaları. Maliye Dergisi, 138, 1-18.
- Diñer, B., Özaslan M. ve Kavasoglu, T. (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo– Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (Birinci Baskı). Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Doğan, B. B. (2011). Kalkınma İktisadının XX. Yüzyıldaki Gelişim Süreci, İktisat Politikalarına Etkisi ve Son On Yıllık Konjonktürün Disiplinin Geleceğine Olası Etkileri. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22(2), 41-83.

- DPT (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- DPT (1967). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- DPT (1972). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- DPT (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- DPT (1984). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- DPT (1989a). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- DPT (1989b). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Sermaye Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- DPT (1995). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- DPT (1996). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT: 2454-ÖİK:510, Ankara.
- DPT (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- DPT (2001). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT: 2497-ÖİK:608, Ankara.
- DPT (2006). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- DPT (2007). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT: 2734-ÖİK:685, Ankara.
- Dünya Gazetesi (2015). KDV 30 yaşında. 5 Ocak 2021 tarihinde <https://www.dunya.com/kose-yazisi/kdv-30-yasinda/25693> adresinden alınmıştır.
- Edizdoğan, N., & Gümüş, E. (2013). Vergi Afları ve Türkiye’de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi. Maliye Dergisi, 164, 99-119.
- Egeli, H., ve Tepe, B. (2015). Vergi Harcamaları ve Ülke Uygulamaları. Vergi Raporu, 193, 9-23.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E., (2006). Ekonomi Politikası, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğilmez, M., (2009). Küresel Finans Krizi Piyasa Sisteminin Eleştirisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ekiz, C. ve Somel, A. (2005). Türkiye’de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi. AÜ SBF-GETA Tartışma Metinleri, 81, 1-36.
- Ekiz, C. ve Somel, A. (2007). Türkiye’de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi. Mülkiye Dergisi, 31(256), 97-136.
- Emsen, S. Ö., (2004). Türkiye’de 1994 2001 Döneminde Uygulanan İstikrar Politikaları. Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 86-108.

- Erat, V. ve Arap, İ. (2017). Kalkınmadan Rekabete Türkiye’de Planlamanın Dönüşümü. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 18, 137-156.
- Erbay, E. R., ve Özden, M. (2013). İktisadi Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Yaklaşım. Sosyal Bilimler Metinleri, 2013(1), 1-27.
- Erdem, T. (2017). Vergi Usul Kanununda Yeni Bir Kurum “İzaha Davet”. Vergi Sorunları Dergisi, 347, 150-161.
- Ermeydan, B. (2016). Dönüşümcü Liderler Olarak Turgut Özal ve Deng Xiaoping: Farklı Koşullarda Ekonomiye Dönüştürmek. International Turgut Özal Symposium Proceedings, 40-51.
- Eroğlu, E. (2020). Onuncu ve On Birinci Kalkınma Planlarında Vergi Politikalarının İncelenmesi. Vergi Raporu Dergisi, 247, 150-166.
- Eroğlu, N. (2007). Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938). Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23(2), 63-73.
- Ertan, M. (2018). Toprak Mahsulleri Vergisinin Esasları ve Sonuçları: Toprak Mahsulleri Vergisi II. Aşar mıydı? Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 14(2), 239-256.
- Ertaş, L. B. (2013). Motorlu Taşıtlar Vergisinin Binek Otomobiller Açısından Değerlendirilmesi. Vergi Raporu Dergisi, (167), 67-89.
- Erul, R. D., ve Buz, F. (2019). İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikaları. Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi, 1(4), 391- 406.
- Eser, U. (1993). Türkiye’de Sanayileşme (Birinci Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Eşiyok, B. A. (2009). Sanayi Planlarından 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'na: Bir Dönüşümün Kısa Bir Öyküsü. Memleket Siyaset Yönetim, 4(11), 86-131.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2020a) İstatistikler, Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı. 15 Kasım 2020 tarihinde http://gib-gov.info/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.html adresinden alınmıştır.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2020c). Yürürlükte Bulunan Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları. 2 Şubat 2020 tarihinde https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/uluslararası_mevzuat/VERGIANLASMALIST.htm adresinden alınmıştır.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2021a). Vergi Kimlik Numarası. 20 Şubat 2021 tarihinde https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/VKNS78.htm adresinden alınmıştır.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2021b) Bütçe Gelirleri İstatistikleri. 20 Ocak 2021 tarihinde https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm adresinden alınmıştır.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2021c) Mükellef Sayıları. 15 Ocak 2021 tarihinde <https://www.gib.gov.tr/yarim-ve-kaynaklar/istatistikler> adresinden alınmıştır.

- Gelir İdaresi Başkanlığı (2021d) Özel ve Genel Tebliğler. 10 Ocak 2021 tarihinde <https://www.gib.gov.tr/search/node/?filter=ozelge%20> adresinden alınmıştır.
- Gelir İdaresi Başkanlığı, (2020b). Gelir İdaresi Başkanlığının Tarihi Gelişimi, 3 Kasım 2020 tarihinde <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/gelir-idaresi-baskanliginin-tarihi-gelisimi> adresinden alınmıştır.
- Gelirler Genel Müdürlüğü, Faaliyet Raporu (2004). 15 Kasım 2020 tarihinde <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/faaliyet-raporlari/gelirler-genel-mudurlugunun-2004-yilina-ait-faaliyet> adresinden alınmıştır.
- Gencel, U. ve Elif, K. (2012). Vergi Kültürü ve Vergi Politikaları Etkileşimi: Türkiye Değerlendirmesi. Yönetim Bilimleri Dergisi, 10(20), 29-60.
- Gönel, F. (2016). Kalkınma Ekonomisi (Üçüncü Baskı). Ankara: Efil Yayınevi.
- Güçlü, S. ve Bilen, M. (1995). 1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler. Yeni Türkiye Dergisi, 6, 160-171.
- Günsoy, B. (1997). Değişen Dünya Koşullarında Kalkınma Planlaması ve Türkiye'de Planlama Uygulaması. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Gürlük, S. (2001). Dünyada ve Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma. Uludağ Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi, 19(4), 1-12.
- Han, E. (1989). İktisadi Kalkınma, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Haydaroğlu, C., ve Tatlısu, S. (2016). Turgut Özal Dönemi Yeni Sağ Devlet ve Ekonomik Liberalizm: Devlet ve Piyasa İlişkisinin Politik Ekonomisi. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 27-41.
- Haykır, Y., ve Demir, Ö. (2017). 6326 Sayılı Petrol Kanunu ve Demokrat Parti Dönemi Petrol Politikası. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (41),251-269.
- Hayrullahoğlu, B. (2016). Vergi Yargısında Yeni Kanun Yolu: İstinaf. Vergi Raporu, 123-134.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (2017). Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Faaliyet Raporu. 20 Aralık 2020 tarihinde https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/01/VDK_Faaliyet_Raporu_2017.pdf adresinden alınmıştır.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (2020a). Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri. 15 Kasım 2020 tarihinde <https://www.hmb.gov.tr/bumko-butce-buyuklukleri-ve-butce-gerceklesmeleri> adresinden alınmıştır.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (2020b). Vergi Konseyi Tarihçe. 20 Ekim 2020 tarihinde <https://vergikonseyi.hmb.gov.tr/tarihce> adresinden alınmıştır.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (2020c). Personel Genel Müdürlüğü Tarihçe. 15 Aralık 2020 tarihinde <https://www.hmb.gov.tr/personel-genel-mudurlugu-tarihce> adresinden alınmıştır.

- Hazine ve Maliye Bakanlığı (2021). Vergi Harcama Raporları. 05 Ocak 2021 tarihinde <https://www.hmb.gov.tr/gelir-duzenlemeleri-genel-mudurlugu-vergi-harcama-raporlari> adresinden alınmıştır.
- İktisadi Kalkınma Vakfı (2007). Avrupa Birliği İstikrar ve Büyüme Paketi. İstanbul: İKV Yayınları No:201.
- İnan, M. (2010). Türkiye’de Kazanç Vergisinden Gelir ve Kurumlar Vergisine Geçiş Süreci: 1946-1960 Dönemi. Maliye Dergisi, 158 Ocak-Haziran, 349-364.
- İncekara, A. (1986). 1980’den Sonra İhracatın Artımına İhracat Taahhütlü Krediler ve İhracatta Vergi İadesi Araçlarının Rolü. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 44(1-4), 303-313.
- Kanca C. O. ve Bayrak, M. (2015). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Gelişimi Dönemsel Bir Analiz 1980-2011. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(2), 9-24.
- Kanca, O. (2012). 1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(19), 47-63.
- Kargı, V. ve Yaygır, A. G. T. (2017). Küreselleşme ve Gümrük Vergisi. Legal Mali Hukuk Dergisi, 13(151), 1651-1672.
- Kasalak, K. (2012). Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye’de Sanayileşmeye Etkileri. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27, 65-79.
- Kayıran, M., ve Metintaş, M. Y. (2018). 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulanması. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 10(19), 647-666.
- Kayıran, M., ve Saygın, S. (2019). İzmir İktisat Kongresi. Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi, 3(5), 27-70.
- Kaynak, M. (2011). Kalkınma İktisadı. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kepenek, Y. (2012). Türkiye Ekonomisi (29. Basım). Ankara: Remzi Kitabevi.
- Kılıçdaroğlu, K. (1985). Vergi Mevzuatı Yönünden Vakıflar, 151-156. 20 Ocak 2021 tarihinde <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/635/K%20I%20%20%20E7daro%20lu.pdf?sequence=1> adresinden alınmıştır.
- Kocadağ, S. (2010). Ekonomik Krizlerle Mücadelede Maliye Politikasının Rolü: Türkiye’de 1980 Sonrası Döneme Yönelik Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Koç, İ. C. (2000). İzmir İktisat Kongresi’nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri. Atatürk Dergisi, 3(1), 145-167.
- Koçtürk, O. M., ve Gölalan, M. (2010). 1923-1950 Türkiye ekonomisinin yapısal analizi. Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi, 45(2), 48-65.

- Kozan, M. (2000). Gelir Vergisi Oranlarının Gelişimi. 473-483. 10 Şubat 2021 tarihinde <https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2020/01/M.Kozan-9.pdf> adresinden alınmıştır.
- Kutlu, Ö. , Sevinç, İ. , ve Kahraman, S. (2018). Türkiye’de Kalkınma Planları Çerçevesinde Avrupa Birliği Katılım Sürecinin Değerlendirilmesi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 20(34), 29-40.
- Küçük, Y. (1978). Planlama Kalkınma ve Türkiye. Ankara: Tekin Yayınevi.
- Küçükoğlu, M. (2016). Kalkınma Planlarında Vergi Politikaları (Hedefler-Gerçekleşmeler, 1963-2016). Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 6(12), 184-210.
- Leblebici, D. N. ve Erkul, E. (2008). Planlı Kalkınma Deneyiminden Stratejik Planlamaya Geçiş: Türkiye Örneği. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26(1), 269-285.
- Lewis, W. A. (1954). Economic Development with Unlimited Supplies of Labour. The Manchester School, 22(2), 139–191.
- Maliye Bakanlığı (2010). Maliye Bakanlığı Faaliyet Raporu. 12 Kasım 2020 tarihinde <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2018/10/Maliye-Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-2010-Y%C4%B1%C4%B1-Faaliyet-Raporu.pdf> adresinden alınmıştır
- Matsuyama, K. (2002). The Rise of Mass Consumption Societies. Journal of political Economy, 110(5), 1035-1070.
- Merter, M. E., Acar, İ. A., ve Arslan, E. (2007). Türk Vergi Sisteminde KDV Uygulaması ve Etkinliğinin Analizi. Maliye Dergisi, 153(2007), 24-50.
- Mevzuat Dergisi (2020). Gelir Vergisi Oranları. 23.10.2020 tarihinde <https://www.mevzuatdergisi.com/pratik/03.htm> adresinden alınmıştır.
- Mutlu, A. (2009). Tanzimattan Günümüze Türkiye’de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi. Ankara: Maliye Bakanlığı.
- Mücek, A.A. (2019). Türkiye’nin Tarihi ve Ekonomik Politik Yapısı (1838-2016)”, Belge yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.
- Nadaroğlu, H. (1990). Gelişmiş Ülkelerdeki Gelir ve Kurumlar Vergilemesinde Yeni Yaklaşımlar. İÜ Yayın, (3659).
- Nurkse, R. (1952). Some International Aspects of the Problem of Economic Development. The American Economic Review, 42(2), 571-583.
- Oğuztürk, B. S., ve Ünal, E. K. (2015). Türkiye’de Vergi Denetiminde Yeni Dönem. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD), 7(13), 207-237.
- Oktar, K. (2020). Özel Tüketim Vergisi Tarihçe ve Genel Açıklamalar, Yeni E-konomi. 20 Ocak 2021 tarihinde <https://vergialgi.net/assets/catalogs/ozel-tuketim-vergisi-tarihce-ve-genel-aciklamalar-2020.pdf> adresinden alınmıştır.

- Oktar, S., ve Varli, A. (2010). Türkiye'de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası. *Marmara University Journal of the Faculty of Economic ve Administrative Sciences*, 28(1), 1-22.
- Oktay, E. ve Pekküçükşen, Ş. (2009). Yerel Yönetimlerin Demokratikleşmesinin Bir Aracı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları-Türkiye İçin Kısa Bir Değerlendirme. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2009(1), 172-186.
- Oskay, C.S. ve Kubar, Y. (2007). Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınmanın Finansmanında Kalkınma Ajansları. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi, Yerel Ekonomiler Özel Sayısı*, 5, 204-214.
- Ökmen, M., ve Yurtsever, H. (2010). Kentsel Planlama Sürecinde Oluşan Kamusal Rantın Vergilendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 158(06.10), 2010.
- Öney, E. (1987). İktisadi Planlama (Beşinci Baskı). Ankara: Savaş Yayınları.
- Öz, H. K. (2018). Türkiye Cumhuriyeti'nin Üçüncü Büyük Devalüasyonu 10 Ağustos 1970 Kararları ve Etkileri, *Mediterranean Journal of Humanities*, 8(2), 379-391
- Öz, S. (2012). Türkiye'de Geçici Vergi Uygulamasının Karşılaştırmalı Değerlendirmesi. *Sosyoekonomi*, 18(2), 105-132.
- Özaslan, S. (2016). Özel Tüketim Vergisi (II) Sayılı Listesinde Yapılan Değişikliklerin Genel Anlamda Değerlendirilmesi. *Mali Çözüm Dergisi*, 26, 165.
- Özatay, F. (2015). 2000'li Yıllarda Türkiye Ekonomisi. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 30(350), 9-24.
- Özçalıcı, S. (2008). CHP ve DP Döneminde Türkiye'de Çalışma Yaşamı, Ekonomik ve Siyasi Temelleri (1945-1955) Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Özçelik, Ö., ve Tuncer, G. (2007). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 253-266.
- Özdemir, O. (2008). Gider Vergileri Alanında Türk Vergi Sisteminin Avrupa Birliği Müktesebatı ile Uyumlaştırılması, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Özdemir, S. (1996). Türkiye'de Zorunlu Çalışma Uygulamaları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (41-42), 181-214.
- Özdemir, V. (2014). Türkiye'de Planlı Kalkınma Deneyimleri. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Özer, M.A. (2009). Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliğin Eşiğinde Türkiye. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(1), 89-105.

- Özgün, M. (2018). Tasarruflar ile Dış Borçlar Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: Türkiye Örneği. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Denizli.
- Özsoy, C. (2012). Kalkınma Ekonomisinin Anlam ve İçeriği. İktisadi Kalkınma, (Ed.). Günsoy B. ve Özsoy C., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2668, 2-26.
- Öztürk, C. (2018). Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi., Öztürk C.(Editör), İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti içinde (303-332) (1. Baskı). İstanbul. İstek Yayınları
- Özyurt, H. (1981). Atatürk Dönemi, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri (1933-1938). Sosyoloji Konferansları, 19, 119-148.
- Pamuk, Ş. (2020). Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi (XI. Basım). İstanbul: İş bankası Kültür Yayınları.
- Parasız, İ. ve Eroğlu İ.(2017). Tarihsel Süreçte Türkiye Ekonomisi: Yapısal Dönüşüm ve Politika Uygulamaları. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Polatoğlu, M. G. (2017). İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1938-1942). Atatürk Dergisi, 6(1), 55-87.
- PWC, Paying Taxes (2014). 01 Kasım 2020 tarihinde <https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/assets/pwc-paying-taxes-2014.pdf> adresinden alınmıştır.
- PWC, Paying Taxes (2015). 01 Kasım 2020 tarihinde <https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc-paying-taxes-2015-low-resolution.pdf>
- PWC, Paying Taxes (2016). 01 Kasım 2020 tarihinde <https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes-2016/paying-taxes-2016.pdf> adresinden alınmıştır.
- PWC, Paying Taxes (2017). 01 Kasım 2020 tarihinde [pwc.com/al/en/publications/paying-taxes-2017.html](https://www.pwc.com/al/en/publications/paying-taxes-2017.html) adresinden alınmıştır.
- PWC, Paying Taxes (2018). 01 Kasım 2020 tarihinde https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc_paying_taxes_2018_full_report.pdf adresinden alınmıştır.
- Rosenstein-Rodan, P. N. (1943). Problems of Industrialisation of Eastern and South-Eastern Europe. The economic journal, 53(210/211), 202-211.
- Rostow, W. W. (1959). The Stages of Economic Growth. The Economic History Review, 12(1), 1-16.
- Sabır, H. (2003). Atatürk'ün İktisat Zihniyeti. Dış Ticaret Dergisi, 8(28), Nisan,77-92.
- Saraçoğlu, F. (2009). 1930-1939 Döneminde Vergi Politikası. Maliye Dergisi, 157, 131-149.

- SBB (2015). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler Raporu. 10 Ocak 2021 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Ekonomik_ve_Sosyal_Gostergeler_1950_2014.pdf adresinden alınmıştır.
- SBB (2020). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Kamu Finansmanı. 8 Ocak 2021 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler/#1540022258789-43a5759e-f454> adresinden alınmıştır.
- Sevinç, İ., ve Kahraman, S. (2020). Türk Kamu Yönetimi Açısından Kalkınma Planlarındaki Yönetimsel Reform Hedeflerinin İncelenmesi (1963-2023). PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(2), 90-112.
- Sezen, S. (1999). Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama (Birinci Basım). Ankara: TODAEİ Yayınları Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- SGK (2020), Kayıt Dışı İstihdam Göstergeler. 12 Aralık 2020 tarihinde http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari adresinden alınmıştır.
- Somel, A. ve Ekiz, C. (2009). Türkiye’de Kalkınma Planlaması Efsanesi. Dönemler ve Zihniyetler. İstanbul: İletişim yayınları, 319-333.
- Soyak, A. (2003). Türkiye’de İktisadi Planlama: Devlet Planlama Teşkilatına İhtiyaç Var mı? Doğu Üniversitesi Dergisi 4(2), 167-182.
- Susam, N. , Özgül, H. B. ve Yavuz, E.(2020). Türkiye Ekonomisi ve Maliyesi 1923-2023, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Şahin, H. (2009). Türkiye Ekonomisi. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Şanlı, B. (2011). Türkiye’de Uygulanan Kur Politikaları. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 49, 183-200.
- Şen, A. (2005). İktisadi Kalkınmada Devlet-Piyasa Nispi Rollerine İlişkin Tartışmalara “Washington-Sonrası Konsensüs” Son Noktayı Koydu mu? Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2), 325-342.
- Şenses, F. (2003). Gelişme İktisadi ve İktisadi Gelişme- Nereden Nereye? Kalkınma İktisadi Yükselişi ve Gerilemesi içinde, Der ve Yay. Haz. Fikret Şenses, İletişim Yayınları.
- Şimşek, G. (2020).1984’den Günümüze Türkiye’de “Siyaset” Disipliniyle İlgili Tezlere Genel Bir Bakış:“Siyasi Parti” Odaklı Doktora Tezlerinin İçerik Analizi. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16(27), 1-1.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013). Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2014). Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT: 2896-ÖİK:736, Ankara.
- Taban, S. ve Kar, M. (2016). Kalkınma Ekonomisi. Bursa: Ekin Yayınevi.

- Takım, A. (2011). Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları. *Maliye Dergisi*, 160, 154-176.
- Taylar, Y. (2010). Vergi Teorisi Açısından Özel Tüketim Vergileri ve Türk Özel Tüketim Vergisi Uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12, 435-467.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1981). Savaş Sonrası Ortamında 1947 iktisadi Kalkınma Planı Türkiye Belgesel İktisat Tarihi. Ankara: ODTÜ.
- Tezcan, K. (2004). Vergi İstihbarat Merkezine Gelen Bilgi ve Belgeler Çerçevesinde Kayıt Dışı Ekonominin Önlenmesi. 19. Maliye Sempozyumu, 957-989.
- Tezer, H. (2018). Türkiye Ekonomisinde 2000-2001 Krizi Sonrasında Uygulanan Kalkınma Planlarının Makroekonomik Göstergeler Açısından Değerlendirilmesi. *RveS-Research Studies Anatolia Journal*, 1(2), 248-259.
- Tolbert, C., Horan, P. M., & Beck, E. M. (1980). The Structure of Economic Segmentation: A Dual Economy Approach. *American Journal of Sociology*, 85(5), 1095-1116.
- Tunalı, H. (2010). İktisadi Kalkınma. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, 8 Aralık 2020 tarihinde http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/iktisat_ue/iktisadikalkinma.pdf. Adresinden alınmıştır.
- Tüzünkan, D. (2015). Türkiye’de Uygulanan Beş Yıllık Kalkınma Planlarının İstihdam Politikaları Açısından Değerlendirilmesi. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 90-117.
- Uzun, S. (2006). Avrupa Birliğine Uyum Çerçevesinde Gümrük Rejimleri Uygulamaları ve Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Uzunkaya, S. Ş. (2020). Türkiye Ekonomisinde 1923-1977 Yılları Arasındaki Sanayi ve Kalkınma Planlarının Değerlendirilmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 14-30.
- Ünal, A. (2007). Türkiye’de Vergi Denetimi ve Vergi Denetmenlerinin Denetim İçerisindeki Rolü. Ankara: Vergi Denetmenleri Derneği Genel Merkezi.
- Varlı, A., ve Koraltürk, M. (2010). II. Meşrutiyet’ten Erken Cumhuriyet’e Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, IX/20-21, (2010/Bahar-Güz), 127-142.
- Worldbank (2007). Worldbank Doing Business in 2008. 25 Kasım 2020 tarihinde <https://www.doingbusiness.org/en/doingbusiness> adresinden alınmıştır.
- Worldbank (2008). Worldbank Doing Business in 2009. 25 Kasım 2020 tarihinde <https://www.doingbusiness.org/en/doingbusiness> adresinden alınmıştır.
- Worldbank (2009). Worldbank Doing Business in 2010. 25 Kasım 2020 tarihinde <https://www.doingbusiness.org/en/doingbusiness> adresinden alınmıştır.

- Worldbank (2010). Worldbank Doing Business in 2011. 25 Kasım 2020 tarihinde <https://www.doingbusiness.org/en/doingbusiness> adresinden alınmıştır.
- Worldbank (2011). Worldbank Doing Business in 2012. 25 Kasım 2020 tarihinde <https://www.doingbusiness.org/en/doingbusiness> adresinden alınmıştır.
- Worldbank (2012). Worldbank Doing Business in 2013. 25 Kasım 2020 tarihinde <https://www.doingbusiness.org/en/doingbusiness> adresinden alınmıştır.
- Worldbank (2013). Worldbank Doing Business in 2014. 25 Kasım 2020 tarihinde <https://www.doingbusiness.org/en/doingbusiness> adresinden alınmıştır.
- Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(1), 59-77.
- Yıldız, S., ve Bostan, M. K. (2017). Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Vergi Yargısının Gelişimi. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi (Muvu)/Journal of Accounting and Taxation Studies (Jats), 10(1),107-126.
- Yılmaz, G. A. (2006). Türkiye'de Gelir Vergisi Tarifesinde Meydana Gelen Değişikliklerin Vergilendirmede Adalet İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21(1), 239-268.
- Yücel, H. (2017). Cumhuriyet Ekonomisinin Kuruluşu ve Gelişimi. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Kanunlar

- 77 Sayılı Kanun
- 91 Sayılı Kanun
- 178 sayılı KHK
- 193 sayılı Kanun
- 197 sayılı Kanun
- 205 sayılı Kanun
- 206 sayılı Kanun
- 213 sayılı Kanun
- 422 sayılı Kanun
- 474 sayılı Kanun
- 492 sayılı Kanun
- 1318 sayılı Kanun

1319 sayılı Kanun

2320 sayılı Kanun

2350 sayılı Kanun

2353 sayılı Kanun

2361 sayılı Kanun

2374 sayılı Kanun

2380 sayılı Kanun

2431 sayılı Kanun

2454 sayılı Kanun

2464 sayılı Kanun

2574 sayılı Kanun

2575 sayılı Kanun

2576 sayılı Kanun

2577 sayılı Kanun

2582 sayılı Kanun

2588 sayılı Kanun

2591 sayılı Kanun

2772 sayılı Kanun

2801 sayılı Kanun

2978 sayılı Kanun

2995 sayılı Kanun

3004 sayılı Kanun

3065 sayılı Kanun

3067 sayılı Kanun

3100 sayılı Kanun

3229 sayılı Kanun

3239 sayılı Kanun

3239 sayılı Kanun

4008 sayılı Kanun

4369 sayılı Kanun

4444 sayılı Kanun

4586 sayılı Kanun

4605 sayılı Kanun

4632 sayılı Kanun

4753 sayılı Kanun

4760 sayılı Kanun

5237 sayılı Kanun

5345 sayılı Kanun

5422 sayılı Kanun

5520 sayılı Kanun

5811 sayılı Kanun

6111 sayılı Kanun

6183 sayılı Kanun

6326 sayılı Kanun

6552 sayılı Kanun

6563 sayılı Kanun

6736 sayılı Kanun

6741 sayılı Kanun

6802 sayılı Kanun

6846 sayılı Kanun

7020 sayılı Kanun

7143 sayılı Kanun

7194 sayılı Kanun